

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI : NUMBER : 98

EKİM - KASIM - ARALIK 1992

OCTOBER - NOVEMBER - DECEMBER 1992

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı : 98

Ekim - Kasım - Aralık 1992

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 6.000.- TL.
Yıllık Abone: 24.000.- TL.
Yurtdışı: 48.000.- TL.

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay / ANKARA
Tel : 431 61 25 - 431 61 26 - Faks : 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Dr. Şenol ERDOĞAN

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Kurulu
Başkan: Prof. Dr. Celâl ER
Raportör: Erol DOK
Üye: Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Dr. Kemâl GÖRMEZ
Üye: Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı/Doskaniki Yılına Uğurlarken.....	3
Kooperatif İşletmelerde Finansman/ Dr. Ahmet Turan.....	7
Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Üretiminin Ekonomik Önemi, Pazarlaması ve Kooperatifçilik/ Halil Fidan - Harun Tanrıvermiş.....	14
Tarım, Tarım Politikası ve Sütçülük/ Prof. Dr. Rasih Demirci.....	22
Serbest Piyasa Şartlarında Tüketiciyi Korumanın Önemi/ Doç. Dr. Ahmet Özçelik.....	45
Amerika Birleşik Devletlerinde Şehir Yönetimleri/ Şenol Durgun.....	51

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

Number : 98

October - November - December 1992

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay / ANKARA

Tel : 431 61 25 - 431 61 26 - Faks : 434 06 46

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Responsible Editor

Dr. Şenol ERDOĞAN

(The opinions expressed in the article belong to the authors)

CONTENTS

Editorial / Goodby To 1992.....	3
Financing in Cooperative Managements / <i>Dr. Ahmet Turan</i>	7
Economical Importance of Fresh Fruit and Vegetable Production	
Marketing and Cooperation / <i>Halil Fidan - Harun Tanrıvermiş</i>	14
Apiculture, Agricultural Policy and Dairy Products / <i>Prof. Dr. Rasih Demirci</i>	
.....	22
Importance of Protecting the Consumer in	
Free Market / <i>Doç. Dr. Ahmet Özçelik</i>	45
City Administration in U.S.A. / <i>Şenol Durgun</i>	51

Yükseköğretim Kurulu Matbaası'nda basılmıştır.

ANKARA - 1992

BAŞYAZI

DOKSANİKİ YILINI UĞURLARKEN !

Türk Kooperatifçilik Kurumumuzun üç ayda bir ve yılda dört defa neşrettiği KOOPERATİFÇİLİK araştırma ve inceleme dergisinin elinizdeki bu nüshasında, 1992 yılı hakkında sohbet etmek istiyoruz. 1992 yılı hem dünya ve insanlık alemi açısından hem de Türkiye ve Türk Dünyası açısından olumlu ve olumsuz fakat çok ciddi ve önemli olayların meydana geldiği bir yıl olarak hafızalarımızda kalacaktır. 1992 yılı, son on-onbeş yılda devam eden, dünyanın yeniden yapılanması ve yumuşaması hadisesi bütün hızı ile sürmüş ve özellikle Sovyet İmparatorluğundan ayrılmış olan devletlerin kendilerini toparlamaları açısından faydalı geçmiştir. Öbür taraftan doğu Avrupa ülkelerindeki çalkantılar bir türlü sona ermemiş ve değişik, hatta azalan şiddette de olsa devam etmiştir. Daha önceki yıllardan beri devam eden ve fakat 1992 yılında belki de en tepe noktasına çıkmış olan Balkanlardaki katliam, daha açık bir ifade ile Balkanlarda bütün hristiyanlık dünyasının desteği ile sırpaların sürdürdüğü Türk ve müslümanları tenkil-yoketme-harekâtı büyük ölçüde hedefine doğru emin adımlarla ilerlemiş ve ilerlemektedir. Avrupa, özellikle Batı ve Kuzey Avrupa aralarındaki küçük yada büyük anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak bir olmak ve bütünleşmek için 1992 yılında da çok büyük gayretler sarfetmişlerdir. Danimarka, Fransa, İrlanda gibi ülkelerde Maastricht anlaşması ile ilgili olarak yapılan halk oylamaları bekleneni vermemiş bile olsa, tüm birleşme ümitlerini de ortadan kaldırmış değildir.

Asya'ya gözlerimizi çevirecek olursak Balkanlar gibi aynı şekilde Kafkaslarda da milli hakimiyet ve hayat sahası kavgaları devam etmekte, Ortadoğuda bütün çabalara rağmen barış ve istikrar temin edilememiş, Filistinlilerin çilesi sürüp gitmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri yeniden yapılanma çalışmalarını yavaş da olsa sürdürmektedirler. Kızıl Çin herşeye rağmen kominizmin pençesinde inlemeye devam etmekte ve Çin halkı zaman zaman bu insanlık dışı rejimden kurtulabilmek için kıpırdanışlarda bulunmaktadır. Güney Asyada özellikle Pakistan, Hindistan, Bengladeş, Endonezya ve buradaki daha bir düzine devlette 1992 yılı içinde meydana gelen olaylar biraz da aradaki mesafenin büyüklüğünden, detayları ile bizlere intikal edememektedir. Fakat hemen söylemeliyiz ki bütün dünyayı ilgilendiren önemde bir mahiyet arzeden olaylarda pek olmamıştır. Uzak doğuda başta Japonya, Avusturalya ve Yenizelanda gibi ülkeler huzur ve sukûn memleketleri olma özelliklerini bu yılda korumuşlar ve devam ettirmişlerdir. Asya'da özellikle üzerinde durulması gereken bölge Afganistan ve Tibet'teki kavgaların bir türlü neticeye ermeyişi ve Tacikistan'da kendini hissettiren ve yayılma istidadı gösteren rahatsızlıklardır. Esasen buradaki olayların sınırları ne geçtiğimiz yıl ile kayıtlı ne de gelecek yıllarda hemen çözülebilecek gibi bir ümit vermemektedirler.

İçinde bulunduğumuz ve uğurlamaya hazırlandığımız 1992 yılında Afrika'daki bağımsızlık hareketleri, siyahilerin bitmek tükenmek bilmeyen çileleri yine devam etmiş, özellikle Sudan, Somali, Umman, Eritre ve Habeşistan (Etopya) gibi bölgelerdeki açlık insanların en büyük korkusu ve tehlikesi olmaya devam etmiştir. Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Fas, Nijerya, Senegal gibi islâm ülkelerindeki problemlerin büyük bir çoğunluğu bu yılda süregelmiş ve belki de önümüzdeki yıllarda da devam edecektir.

Amerika kıtasında ve özellikle Kuzey ve Orta Amerika'da, yani Amerika ve Kanada ile Meksika'da büyük ölçüde istikrar devam etmiş, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın Jandarmalığı fonksiyonunu sürdürmüştür. 1992 yılında Orta ve Güney Amerika'da bütün dünyayı ilgilendiren en önemli olay Haziran 1992'de Brezilya'nın başşehri Rio'da vuku bulan Dünya Çevre konferansıdır. Söz buraya gelmişken bu konu üzerinde bir nebze durmak istiyorum. Bugüne kadar, özellikle dünyanın sanayileşmiş ve ileri ülkeleri tabiatı en şiddetli bir şekilde sömürmüşler, tabiattaki doğal dengeyi bozmuşlar, çevreyi (başta su, hava ve toprak olmak üzere) alabildiğine tahrip etmişlerdir.

Günümüzde ise başta kendi kaynak ve imkânlarını muhafaza etmek üzere büyük gayretler sarfetmektedirler. Bu cümleden olarak tarımda gelişmeyi devamlı kılan, çevreyi tahrip etmeyen ve hiç bir şekilde üretim düşüklüklerine sebebiyet vermeyecek "Sustainable Agriculture", diğer konularda ve özellikle sanayideki gelişmeler için "Enviromental and Developt" çevre ve gelişme konularında yeni stratejiler geliştirilmeye 1992'de devam edilmiştir, ileride de bu çabalar sürdürülecektir. Bu çevre ve tarımdaki devamlılık ve gelişme fikirlerinin arkasında yeni bir istismar anlayışı kokularının geldiğini söylemek fazla mübalağalı değildir. Burada da sahip ve köle mantığı hakim gibi görülmekte, beyaz adam ve derisi renkli insanları geliştirmiş ve zengin ülkeler tarafından tezgâhlanan süprizler bekleyebilir.

Bugün biz kabul etsek te etmesek te önemli bir realite var ki, o da Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın en güçlü, büyük, zengin, sözü geçkin ve daha abartılı bir söyleyişle dünyayı idare eden devlet olduğudur. İşte, 1992 yılında bu ülkede başkanlık seçimleri yapıldı ve Başkan George Bush'un rakibi olan Demokrat başkan adayını Bill Clinton ezici bir ekseriyetle Bush'u yenerek 46 yaşında başkan seçildi. 1992 yılında bu olaydan da bahsetmek gerekmektedir. Ayrıca söz sırası gelmişken bu konuda şunları da söylemek mümkündür. Başkan G. Bush, daha önce R. Reagan olmak üzere 12 yıldan beri Amerika Birleşik Devletlerini Cumhuriyetçi partililer idare etmişler ve dış politika bakımından gerçekten çok büyük başarılar kazanmışlardır. Herşeyden evvel Sovyet İmparatorluğunun dağılması, başta Doğu Avrupa, Baltık Ülkeleri, Orta Asya ve Kafkas Ülkeleri olmak üzere bu sayede istiklâl ve hürriyetlerine sahip olabilmüşlerdir. Velhasıl Rus komünizmi ABD ve Nato'nun karşısında pes etmiştir. Ayrıca yine zikretmek gerekmektedir ki, Cumhuriyetçilerin idare ettikleri, daha doğrusu George Bush'un idare ettiği bir Amerika, tarihte eşi görülmemiş bir strateji uygulayarak, ta Amerika'dan Basra Körfezine gelmiş, Avrupa'nın da desteği ile körfez savaşını yaparak galip gelmiş ve Ortadoğu petrolü üzerinde sömürsünü pekiştirmiştir. Bütün bunlara rağmen "Amerikan vatandaşına daha fazla refah diyen" Bill Clinton'u halk iktidara getirmiş ve Bush'u bir kalemde silmiştir. Bu olay da 1992 yılında bir dünya olayı olarak zikredilmeye değer bir hadisedir.

1992 yılı bakımından dünya ve insanlık alemi için belki, belki değil şüphesiz daha başka sözler ve fikirler de söylenebilir. Fakat biz bir nebze de bu açıdan Türkiye ve Türklük alemi üzerinde durmak istiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı

İmparatorluğunun varisi durumunda olan bir devlettir. Bu devlet güçlendikçe, zenginleştikçe alaka sahalarının genişlemesi ve hatta Osmanlı sınırlarına ulaşması, belki de bu sınırları zorlaması gayet tabii karşılanmak durumundadır. Bu sosyolojik bir olaydır, bunun önüne geçmeye çalışmak da son derece lüzumsuzdur, ancak bunu planlı, uzun dönemde akıllı bir strateji geliştirerek yapmak kaçınılmaz bir zarurettir. Türkiye açısından 1992 yılı pek içaçıcı bir yıl değildir. Bu yıl Erzincan'ımızda büyük bir deprem felaketi yaşanmış ve 600 civarında insanımız kaybedilmiştir. Meydana gelen maddi hasar devlet ve milletimizin topyekün seferberliği ile karşılanmaya çalışılmış ve olabildiğince yaralarımız sarılmıştır. Bu yılda ülkemizin vatan ve millet bütünlüğüne kasteden bölücü ve ayrılıkçı terör hareketleri bütün şiddeti ile devam etmiştir. Yalnız son günlerde devletimiz bu konuda isabetli bir karar vererek sınır ötesi askeri harekatta bulunmuş ve Irak içlerinde PKK'nın üstlendiği bölgeleri ve kampları temizlemiş, yapılan açıklamalara göre 10 bin civarındaki teröristten yarısı etkisiz hale getirilmiş ve çok büyük miktarlarda mühimmat ve silah ele geçirilmiş, geri kalan eşkiya peşmergelere sığınmak durumunda kalmışlardır. Şimdi sıra ülke içindeki hainleri etkisiz hale getirmeye gelmiştir. Endişemiz PKK hainlerinin ve onların dış destekçilerinin ülkemizden bir karış toprak koparabilecekleri değil, fakat devamlı şekilde suçsuz insanların ölümü ve akan kandır. Yoksa kürtçüler ne zaman isyan etmişler ve ayrı bir devlet sevdasına düşmüşlerse sonları hüsrana olmuştur. Buna tarih şahittir. Bu seferde aksi bir durumun ortaya çıkması sözkonusu değildir. Diğer yandan ülke ekonomisi bir türlü beklenen istikrara kavuşturulup enflasyon denilen canavar kontrol altına alınamamıştır. Esefle söylemek gerekmektedirki ülkeyi idare eden koalisyon hükümeti Cumhuriyet tarihinde rastlanmayacak ölçüde partililik ve adam kayırma batağına düşmüş, devlet bürokrasisi tam bir felçdir. Ülkede laf yapmak ve dinlemekten başka iş yapılamamaktadır. Bütün bunlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti dimdik ayakta ve bütün dünya Türklüğünün önünde, üzerine düşen görevi başarmaya gayret etmektedir. 1992 yılında Türk alemi daha da genişlemiş ve şüphesiz daha da güçlenmiştir. Adriyatik denizinden ta Çin Seddine kadar uzanan geniş ve büyük bir coğrafyaya Türkler hakimdir ve bugün Türklerin Dünyada tek bir bağımsız devleti değil, 6-7 tane devleti vardır. Bu devletler arasında toplu ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi bütün hızı ile devam etmekte ve bu konuda ciddi mesafeler alındığı da bilinen bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Allah'ın izni ile önümüzdeki şu birkaç yılı selamette bir atlatabilse, yeniden eski kudretli günlerine dönecek ve yeniden islam dünyasının en büyük hamisi durumuna elbette gelecektir. Bugün Balkanlardaki müslüman Türk, Boşnak, Pomak, Arnavut, Makedon, Bulgaristan'daki Türkler, Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri, Kıbrıs'taki Türkler, Kafkasya'daki Türkler ve Azerbaycan'daki Türk Azeriler, Filistin'deki Araplar, Irak'daki Türkmenler, Afganistan'daki Özbekler, hatta Liberya'da yaşayan ve zulüm görenler bile hemen her konuda Türkiye Türklüğünden yardım istemektedirler. Allah'ın izniyle devletimiz de en azından buralardan gelen seslere kulak verebilmektedir. Elinden geldiği kadar maddi ve manevi yardım desteğini esirgememektedir. Rusya'daki hala esarete bulunan Türk boyları, Doğu Türkistan'daki Türkler hiçbir zaman gözümüzden uzak kalmış veya aklımızdan çıkmış değildir. Zamanı gelince onlar da bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuşacaklar ve 21. yüzyılın başında dünyadaki Türk Devletlerinin sayısı 15-20'ye doğru turmanacaktır. Bunun neticesinde de bir çok tarihçi, şarkiyatçı ve siyasetçi bilim adamının da işaret ettiği gibi 21. yüzyıl 200-250 milyonluk bir Türk asrı olacaktır. 1992 yılında bunun en güzel delillerinden biri 29-30-31 Ekim tarihlerinde Cumhuriyet Bayramının kutlanması münasebetiyle Ankara'da yapılan Türk Zirvesidir. Ankara Zirvesine Türkiye,

Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan Devlet Başkanları katılmış ve iki gün devam eden toplantılarda bütün konularda, hem toplu ve hem de ikili ilişkileri geliştirmek için mutabakat deklarasyonu imzalanmıştır. Ayrıca bugünlerde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetlerinin Ankara'daki Büyükelçilikleri yapılan görkemli törenlerle açılmıştır. 1992 yılında sevindirici bir başka gelişme de Karadeniz Ekonomik İşbirliği çalışmalarının İstanbul'da başlamış olması ve Karadenize komşusu olan ve olmayan, fakat Karadenizle alakaları olan 12 ülkenin birlikte yaptıkları çalışmalar ve bu çalışmalara Türkiye'nin hem öncülük etmesi ve hem de evsahipliği yapmasıdır. Bu sayede Karadeniz havzasındaki kaynaklar ve imkânlar en iyi şekilde değerlendirilecek ve ortaya konulacak zenginliklerden müştereken yararlanılacaktır.

Elbetteki burada ifade etmeye çalıştığım konularda toplumumuzdaki her ferde ve kuruluşa kendi sahası ile ilgili konularda büyük görevler düşmektedir. Bu cümleden olarak Türk Kooperatifçilik Kurumunda birlikte yardımlaşma, dayanışma ve hareket etme konularında hem Türk Dünyası ile hem de KEİB ülkeleri ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu vesile ile 1991-1992 yıllarında kooperatifçilik konularında hem kurumumuzdan bu ülkelere heyetler gönderilmiş, hem de onlardan bize heyetler gelmiştir. Özellikle karşılıklı olarak kooperatifçilik eğitimi konularında müşterek çalışmalar yapmaya karar verilmiş ve bunun için somut uygulamalara geçilmiştir. Bütün buraya kadar söylediklerimizi özetlemek gerekirse 1992 yılı için fazla kötümser olmamak, ama 1993 yılı için daha fazla ümitli ve gayretli olmak en tabii hakkımızdır.

Dergimizin bu sayısı yine zengin bir muhteva ile elinize geçmektedir. Bu nüshamızda değerli bilim adamı Sayın Doç. Dr. Ahmet Özçelik'in serbest piyasa şartları altında tüketicinin korunması ve bunun için ne gibi tedbirler alınması lazım geldiği üzerindeki görüşleri yer almaktadır. Değerli araştırmacının da ifade ettiği gibi tüketicilerin bir toplumda korunup gözetilmesinin çok önemli olduğu bilinmektedir. Araştırma Görevlileri olan genç bilim adamlarımızdan Adil Fidan ve Harun Tanrıvermiş'in ülkemizde tarım ürünleri değerlendirilmesinin önemle üzerinde durulması gerekli konularından biri olan "Türkiye'de yaş meyve ve sebze üretiminin ekonomik önemi, pazarlanması ve kooperatifçilik" alanındaki makalesi de bir başka çalışmadır. Ayrıca Prof. Dr. Rasih Demirci'nin "Tarım, Tarım Politikaları ve Sütçülük", Dr. Ahmet Turan'ın "Kooperatif İşletmelerinde Finansman" konulu çalışmaları ile Araştırma Görevlisi Şenol Durgun'un Amerika Birleşik Devletlerinde Şehir Yönetimleri mevzulu çevirisi yer almaktadır.

Kooperatifçi selamlarımızla bir dahaki sayıya kadar sağlık, mutluluk ve başarılar diliyoruz.

Kooperatifçilik

KOOPERATİF İŞLETMELERDE FİNANSMAN

Dr. Ahmet TURAN ()*

GİRİŞ

Günümüzde kooperatif işletmeler, ticaret yarışmasına dayanan ekonomik sistemlerde tutunabilmek ve kendilerine daha iyi bir yer edinebilmek amacıyla tüm güçleriyle uğraşlarını sürdürmekte ve bunun için büyük çabalar harcamaktadırlar. Bu da kooperatifçilikte kişi unsuru kadar sermaye unsurunun da önemli olduğunu ifade etmektedir. Kooperatif işletme sermaye şirketleri gibi kendi başına kâr amacı güden bir kuruluş olmamakla birlikte, sermaye unsuru olmadan kooperatif etki üretmek mümkün değildir.

Bir işletmenin amaçlarına ulaşabilmesi, piyasada varlığını sürdürebilmesi, satın alma ve yatırım gücüne sahip olabilmesi için yeterli miktarda sermaye kaynaklarının bulunması ve belirli fonların oluşturulması gerekmektedir. (Duymaz 1986). Diğer işletmelerde olduğu gibi kooperatif işletmede de temel işletme fonksiyonları (üretim ve pazarlama) kadar finans fonksiyonu da önemlidir. Geçmişte finansman, işletmeye sadece fon sağlayan fonksiyon olarak düşünülürken çağdaş görüş finansmanı, fonların tedarik edilmesinde yanında tedarik edilen bu fonların etkili bir şekilde kullanılmasını da öngörmektedir (Ürper 1992). Görüldüğü gibi finansman fonksiyonu kooperatif işletmeler için ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü kooperatifler iki açıdan sınırlı bir sermaye birikimi imkânına sahiptirler. Kooperatifte ortak olan kişiler genellikle mali güçleri yetersiz olan ekonomik birimlerdir. Diğer taraftan her ortak sınırlı bir sermaye payına sahip bulunmakta ve sermayenin önemli bir kısmının da sabit değerlere bağlanması halinde çalışma sermayesi yetersizleşmektedir. Bu nedenle fon tedariki kooperatif işletmelerde başta gelen sorunlar arasındadır.

Kooperatif teşebbüsün hukuki yapısı, organ işletmenin ve onun faaliyetlerinin nasıl finanse edileceği konusunda belirli bir zemin oluşturur ve belirli bir düzen kurar. Buna ek olarak işletmenin çalışma konusu, ortak ekonomilerinin sayısı ve iş hacmi (işletme büyüklüğü), ortakların ekonomik gücü ve katılım derecesi, işletmenin tedarik ve değerlendirmede izlediği ortak içi ve ortak dışı işlemler ile fiyat stratejileri, para/sermaye piyasalarında geçerli olan şartlar vb. kooperatif işletmenin finansmanında ayrı ayrı etkili olmaktadır.

(1) A. Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

II- KOOPERATİF İŞLETMELERİN FİNANSMAN KAYNAKLARI

Kooperatiflerin kullandıkları finansman kaynakları bugün ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Her kooperatif sınıflandırılan finansman kaynaklarından birkaçını ya da tümünü kullanabilmektedir. Bunları ayrı ayrı inceleyecek olursak;

1- İç Finansman Kaynakları (Öz Sermaye)

Buna öz kaynak da denilebilir. Kooperatiflerin sermaye unsuruna bağlı ekonomik güçlükleri gidermek için, iç finansman kaynakları ile yani kendi imkan ve güçleri ile kendilerini finanse etmeleri gerekir. Bunun için değişik yollardan kaynak sağlanır.

Kooperatifin öz kaynak sermayesi emrindeki devamlı ve güvenilir bir fon olup kooperatifin otopfinansman gücünü de yansıtmaktadır. Bu fon sabit değerlerin finansmanında kullanılır ve bu açıdan hem tesislerin finansmanında ortakların gücünü temsil eder, hem de kooperatif işletmeye kredi verecek kuruluşlar için garanti oluşturur (Duyamaz 1986). Ayrıca finansal analizler için öz sermaye veri kabul edilip çeşitli oranların hesaplanmasına olanak tanıyarak işletmenin kaynak kullanımındaki etkinliğini ortaya çıkarılmaktadır.

Kooperatiflerde ortak katılımlarından fazla bir şey beklenmediğinden öz finansmana daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü oto finansmanla yeterli düzeyde kaynak sağlandığı sürece, bu durum kredi verenlerin kooperatif üzerindeki etkilerini azaltacaktır. Ayrıca kooperatif işletmenin yeterli bir oto finansman kaynağının olması mali masrafları azaltıcı etki de yapmaktadır.

Öz kaynaklar ortaklarca yüklenilen sermaye paylarından (Pay yoluyla finansman), kanuni gönüllü yedek akçelerden, dağıtılmayan işletme kârlarından (risturnlar) özel olarak oluşturulan fonlardan ve ortaklardan alınan borçlardan oluşmaktadır.

1.1. Pay Yoluyla Finansman

Kooperatif ortaklarının kooperatife karşı üstlendikleri (taahhüt ettikleri) ortaklık paylarının nominal değerleri toplamı olup kooperatifin emrine hazır olan fonun oluşturulmasını sağlar ve ihtiyaç duyulacak sabit değerlerin finansmanında kullanılır. Finansman türünün bu düzeyi üye giriş ve çıkışları ile dalgalandığı için fonun miktarı değişiklik göstermektedir (Üner 1984). Ortaklık payları şahsi nitelik gösterir; aynı veya nakdi olarak peşin veya taksitlerle tahsil edilebilirler. Ortaklık paylarının tutarı, kooperatif grup içinde tek başına hiç bir ortağın finansal egemenliğine meydan bırakmayacak kadar küçüktür. "Sermaye payı katkısı, özendirici bir yatırım olmaktan çok gelecekte sağlanan hizmetler için ödenen bir avanstır" (Helm 1979). Çünkü pay katkısında bulunmanın amacı, sermayeye faiz sağlamak değil, müşterek girişimin hizmetlerinden yararlanmaktır.

Kooperatif işletmede ortakların katılım paylarının miktarı yani alt ve üst sınırı genellikle mevzuatla düzenlenir. Örneğin Tarım Satış Kooperatiflerinde ortaklık payının sınırları en az 500.000 TL ve en çok bunun 10 katı, Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde en az 10.000 TL en çok bunun 1000 katı olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi ortak sayısına bağlı olarak işletmenin pay sermayesinde değişecektir. Bu sebeple bu finansman şeklinin düzgün işleyebilmesi için ortak sayısındaki dalgalanmaların yasal olarak engellenmesi gerekir. Özellikle büyük yatırım ve tesisleri gerektiren kooperatiflerde üyelerin katılım payları ile özkaynağı güçlendirmek mümkün olmamaktadır. Böyle durumlarda

devlet ve kamu finans kuruluşlarının belirli süreler için kooperatiflerden pay satın almaları ve kooperatifin ekonomik durumu iyileşince bu pay karşılıklarını geri alması, öz kaynakların oluşturulması bakımından önem arz etmektedir (Michalski 1973).

Kooperatif türlerine göre farklılık gösteren ortaklık paylarının tutarı, çalışma konusuna ve işletme büyüklüğüne göre değişiklik gösterecektir.

1.2. Yedek Akçeler

Kooperatif işletmelerde öz kaynak sermayesinin ikinci kısmını yedek akçeler oluşturmaktadır. Yedek akçeler gerek yatırım gerekse işletme sermayesinin oluşumunda önemli bir role sahiptir.

İşletmede ileride doğabilecek zararları (riskleri) karşılamak veya belirli amaçları gerçekleştirmek üzere müsbet gelir/gider farkından ayrılan ve mali bünyeyi kuvvetlendiren bir fon olan yedek akçelerin en büyük özelliği kooperatifin kendi kendini finanse etmiş olmasıdır.

Bu fonun etkili olabilmesi, kooperatif işletmenin uzun dönem sürdürdüğü faaliyetlerini kâr ile kapatmış olmasına bağlıdır. Yedek akçelerin tahsis ve kullanım yerleri Kanun ve Anasözleşmelerde gösterilmektedir. Yedek akçelerin muhafazası ve işletilmesi konusu anasözleşmede belirtilebileceği gibi genel kurul kararı ile yönetim kurulunun yetkisine de bırakılabilir. Örneğin 1163 sayılı kooperatifler kanununda değişiklikler yapan 3476 sayılı kanuna göre gelir-gider farkının en az % 10'unun yedek akçe olarak ayrılması gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca aksine hüküm bulunmadıkça gelir-gider farkının tümü yedek akçe olarak da ayrılabilir. Yedek akçeler işletmede doğan zararların kapatılmasında kullanıldığı gibi bunun dışında yatırımlarda, ayrıca likiditeyi sağlamak ve rasyonelliği artırmak için ve tahvil alımlarında da kullanılabilir.

Yedek akçeleri açık veya gizli yedek akçeler olarak ikiye ayırabiliriz. Açık yedek akçeler kanunun öngördüğü bir fondur. Gizli yedek akçeler ise kooperatif varlıklarının düşük borçlarının yüksek değerlendirilmesi suretiyle oluşturulmaktadır. (Ürper 1992). Ülkemizde yürürlükte bulunan kooperatif mevzuatında böyle bir yedek akçenin ayrılabilmesi öngörülmemiştir. Bazı ülkelerde yedek akçe fonlarının oluşumuna etki eden başka kaynaklar (ortaklardan alınan cezalar, ortaklıktan ayrılanların geri almadığı ortaklık payları, devlet ve üyelerin bağışları vb.) da vardır.

Yedek akçelerin en önemli üstünlüğü, kooperatifin herhangi bir sermaye maliyetine katlanmadan sahip olması ve özkaynak sermayesini oluşturan bir finansman aracı olmasıdır.

1.3. Dağıtılmayan Risturnlar

Kooperatifler yetmeyen özkaynaklarını güçlendirmek amacıyla özel işletme türlerinde de sık sık görülen ofofinansman [dönerfon (Revolving fund)] yöntemine başvurarak finansal güçlerini artırmaya çalışırlar. Bu da kooperatifin elde ettiği kârdan ortaklara risturn olarak dağıtılacak miktarın genel kurul kararı ile işletme emrine tahsis edilmesi ile sağlanmaktadır. Bu şekilde dağıtılmayıp işletmenin emrine sunulan risturnlar, kooperatifin öz kaynaklarını beslemek ve güçlendirmek suretiyle teşebbüsün ekonomik ve mali durumunu geliştirecektir.

Dağıtılmayan risturnlar ortakların kooperatife ödünç verdikleri bir fon olup kooperatif açısından borç olduğundan, ortakların bu döner sermayeye iştirak payı ortak adına "hisse" olarak kaydolunur. Bu suretle elde edilen hisse senedi ortak olmayanlara da dev-

redilebilir ve uygun müddetler içerisinde bu senetler ortaklara geri ödenebilir (İslimiyeli 1970).

Bu finansman yönteminin işletilebilmesi için, kooperatif işletmenin, işlemlerinin hacimli ve devamlı olması, sağlanan işletme kârının istikrarlı gelişme göstermesi şarttır. Bunun için ortakların uzun vadeli kazanç ve çıkarlarının bilincinde olarak, kooperatifte finansal sorumluluk taşıma külfetine razı olmaları ve böyle bir yöntemi aktif olarak desteklemeleri gerekmektedir.

1.4. Özel Olarak Oluşturulan Fonlar

Belirli bir gideri karşılamak veya kooperatifin gelişmesine yardımcı olmak üzere müsbet gelir-gider farkından ayrıca bir fon teşkil edilmektedir. Bu fonun sermaye gibi kullanılması bahis konusu olmamakla birlikte, kooperatifçiliğin gelişmesine ve kooperatif çalışanları ve ortakları için (sosyal ve ekonomik amaçlı olarak) sarf edilmesi öngörülmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak anasözleşmeye hükümler konulabilmektedir. Bu fonlar zorunlu olmayıp, fonların ayrılması konusunda kooperatifler kanunu md. 41.'de "Bölünecek gelir-gider farkından ilk önce yedek akçe ile kanun veya anasözleşme gereğince kurulan diğer fonlara yatırılacak paralar ayrılır." Bunların kullanış tarzları anasözleşmede gösterilmektedir.

Ayrıca ülkemizde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 3476 sayılı kanunla değiştirilen 38. md.si "Ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceğine dair anasözleşmede bir hüküm yoksa bunların kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere bir fonda toplanacağı" şeklindedir.

Fonlar arasında müsbet gelir-gider farkından % 1 oranında ilgili bakanlığa gönderilmek üzere ayrılan "Tanıtma ve Eğitim Hizmetleri Fonuda" bulunmaktadır. Ayrıca kooperatif anasözleşmesinde ayrılması zorunlu olmayan fonlara da yer verilmektedir. Özel olarak oluşturulan bu fonlar her ne kadar doğrudan kooperatifin finansman kaynağı sayılmasa da dolaylı olarak iç finansman kaynağı sayılabilir.

1.5. Ortaklardan Sağlanan Diğer Kaynaklar

Yukarıda bahsedilen finansman kaynakları kooperatif işletmenin iç finansmanını karşılamaz ise, çeşitli şekilde borçlanma ile sermaye sağlanmaktadır. Bunda da en önemli kaynağı ortaklara yaptırılacak ek ödemeler oluşturmaktadır. Bu borçlanmanın da bir sınırı bulunmakta ve bunu da genel kurul kararlaştırabilmektedir. Genellikle anasözleşmelerde bu borç sınırı tespit edilmiştir. Genellikle bu borç sınırı, borçların ortakların katılım payına bölünmesi sonucu çıkan sonuç en fazla iki olması gerekmektedir. Bu demektir ki borçlar ortakların pay sermayesinin iki katından fazla olamaz (Helm 1979). Ayrıca ortaklara yaptırılacak ek ödemeler ortağın iş hacmine göre de belirlenebilmektedir. Fakat ortaklara yaptırılacak bu ek ödemelerin miktarı bilanço açığını geçememektedir.

Ortaklardan alınan bu borçların diğer borçlardan üstün yanları bulunmaktadır. Çünkü bu borçların faizi düşük olmakta ve ortakları kooperatife daha fazla bağlamaktadır.

Günümüzde ortaklardan borç almanın bir yolu olan mevduat toplama yalnız Tarım Kredi Kooperatiflerinin mevzuatında bulunmakta fakat bu da henüz işlerlik kazanamamıştır.

Kooperatif işletmelerin söz konusu kaynaklardan sağladıkları finans yeterli gelme-

diği durumlarda ek finansman kaynakları bulma çabasına girerler ve en çok baş vurdukları da dış finansman kaynaklarıdır.

2. Dış Finansman Kaynakları (Yabancı Sermaye)

Kooperatif işletmelerin dış finansman kaynakları kullanması diğer işletmelere göre bazı özellikler göstermektedir. Bu tür finansal araçlar sürekli olarak işletmede kalmaz, belirli bir sürenin sonunda borç alınan kurum ya da kuruluşlara yani alacaklılarına geri ödenir. Bu suretle de kooperatifler genelde borç veren kuruluşların etkisinde ve baskısında kalabilmektedir.

Dış finansman kaynaklarının sağlanmasında çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Bu şekildeki finansal kaynaklara borçlanma yoluyla sahip olduğu için bunlara "borç sermayesi-yabancı sermaye"de denilmektedir. Bu kaynaklar devletin, finans kurumlarından, ortaklardan, kooperatifin iş ortaklarından ve tahvil çıkartılarak sağlanabilmektedir (Helm 1979).

2.1. Devlet Yardımları

Devlet yardımları genellikle kooperatif sermayesine katılma şeklinde olmakta ve böylece de kooperatifin süratle işlerliğe kavuşması sağlanmış olmaktadır. Bu yardımı da sosyal ve ekonomik nedenlerin zorunlu kıldığı da görülmektedir. Devlet yardımları kredi ve hibeler şeklinde olmaktadır.

Ancak, devlet yardımlarıyla kooperatiflerin bağımsızlığının tahrip edilmesine meydan verilmemelidir. Devlet yardımı ile kooperatiflere ilk hareket sağlanabilmekte ve amaca ulaşıldıktan sonra verilen ödenek yavaş yavaş geri alınabilmektedir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği, devlet yardımının kooperatif hareketine engel olmadığını aksine onu geliştirdiğini, bu yardımın sürekli olmasını ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflere devlet yardımının zorunluluktan kaynaklandığını bildirmektedir. Devlet yardımını da kooperatifler için bir finansman kaynağı olduğunu kabul etmiştir (Tan 1983).

Devletler, kooperatifçiliği desteklemek üzere parasal desteklerin yanında eğitim, teknik yardım, vergi muafiyeti, kredi için düşük faiz gibi dolaylı yardımlarda da bulunmaktadır.

2.2. Finans Kurumları

Kooperatif işletmelerde dış finansman kaynakları arasında en önemli yeri finans kurumlarından alınan krediler oluşturmaktadır. Finans kurumları olarak kooperatif birlikleri, kooperatif bankaları ve diğer bankalar görülmektedir. Ülkemizde kooperatifler genellikle banka kredileri kullanmaktadır. Tarım kesimi için Ziraat Bankası, konut için Emlak Bankası, küçük esnaf için Halk Bankası ya da ortak olduğu bankalar ve diğer özel bankaların kredileri önemli bir kaynak niteliğindedir. Bugün Almanya, İsveç, Avusturya, Japonya, Fransa ve Hollanda da öteden beri kooperatifler bankacılık faaliyetleri ile finansal kaynak sağlamaktadırlar (Ürper 1992). Sağlanan bu kaynaklar genellikle uzun vadeli ve düşük faizli olmaktadır. Ülkemizde bu konuda yasal gelişmeler henüz tam anlamıyla sağlanamamıştır.

2.3. Diğer Kaynaklar

Yukarıda bahsedilen dış finansman kaynaklarının yanında, kooperatifler işbirliği yaptığı ticari işletmelerden yani müşterilerden kısa süreli borç temin etme durumuna da gidebilmektedir (Walther 1972). Bu şekilde ticari işletmelerce kısa süreli olarak açılan

kredilerin faizleri satış maddelerine eklendiğinden, kredi süresinin aşılması durumuna göre borçların faizlendirilmesi pek hatıra getirilemez.

Ayrıca kooperatiflerde dış finansman kaynağı sağlanması için tahvil çıkarma yoluyla finansmana gidilmesi düşünülse ya da hukuki düzen buna olanak tanısa da ülkemizde böyle bir uygulama görülmemektedir. Bu uygulamanın daha ziyade kooperatifleri finanse eden bankalar veya birliklerce kullanıldığını görmekteyiz (Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi) (İslimyeli 1970).

Diğer bir dış finansman kaynağı da, kooperatifçiliği geliştirmek ve bazı ekonomik ve sosyal politikaların gerçekleşmesini sağlamak için uluslararası çeşitli kuruluşların (ICA, ILO, AID, FAO, Uluslararası Kooperatifçilik Bankası) kooperatiflere gerek karşılıklı gerek karşılıksız yaptıkları yardımlardır.

III- SONUÇ

Kooperatif işletmelerin finansmanında esas önemli olan kooperatif işletmenin kendi kendini finanse etmesidir. Çünkü kooperatif işletme bu şekilde yeterli düzeyde kaynak sağladığından dış kaynağa fazla ihtiyaç duymayacaktır. Bu da kooperatif işletmeye büyük ölçüde bağımsızlık sağlayacaktır. Aksi halde kredi verenler kooperatif üzerinde bir etki unsuru haline gelebilir. Ayrıca kooperatifin kendi bünyesinden yarattığı kaynaklar kredi almada bir garanti unsuru teşkil etmektedir.

Fakat kooperatiflerde ortakların katılım paylarının sınırlandırılmış olması ve yeterliliği daha kuruluş aşamasında kooperatifleri dış finansman kaynaklarına yöneltmektedir. Bunun için ortaklık payları ile kuruluş sermayeleri belirlenirken kooperatifin amacı, iş hacmi, potansiyel ortak sayısı dikkate alınmalı ve ortaklık paylarının daha kısa süreler içinde ödenmesi sağlanmalıdır. Bunun yanında özellikle yatırım yapacak kooperatif işletmelerin gerekli sermayeyi toplayabilmesi için tüzel kişiler ve devletin kooperatiflere ortaklıklarının sağlanması ilk aşamada yarar sağlayacaktır.

Kooperatifin öz kaynakları işletmenin finansmanına yetmediği zaman dış kaynaklardan sağlanacak finansmanın öncelikle kooperatiflerin üst örgütlerinden veya bunların oluşturduğu kooperatifler bankasından temin edilmesi gerekmektedir. Kooperatif ancak bu sayede bağımsızlığını devam ettirebilecektir. Bunun yanında devletin kooperatiflerin yönetimine karışmadan yapacağı yardımlarda vadenin uzun, faizin düşük tutulması da önem arz etmektedir.

Kooperatif işletmelerin rasyonel bir şekilde yönetimi yapabilmesi için işletmenin finansman politikasını oluşturması gerekmektedir. Çünkü kooperatifler mali güçleri zayıf kişileri biraraya getirdiği ve esas amacı da özel şirketler gibi kâr olmadığı ve genellikle özkaynakları işletmenin finansmanında yetersiz kaldığı için dış finansman kaynaklarına ihtiyaç artmaktadır. Bu nedenle işletmenin, oluşturduğu finansman politikasının izlemesinde bazı finansal analiz araçlarından [Bilanço, Gelir-Gider tablosu, karşılaştırmalı tablolar gibi finansal raporlardan hesaplanacak çeşitli oranlar (Rasyon)] faydalanması gerekmektedir.

İşletmeciliğin sürekli geliştiği ve buna paralel olarak da işletmelerde finansal yönetimin ayrı bir uzmanlık dalı haline geldiğini görmekteyiz. Buna göre kooperatif işletmelerin piyasa ekonomisi şartları içerisinde varlıklarını devam ettirip gelişebilmeleri için finansal düzenlerini iyi kurmaları ve bunu işler duruma getirmeleri gereklidir.

LİTERATÜR

- Duymaz, İ., 1986. Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi. Bilgehan Basımevi. İzmir.
- Helm, F. C., 1979. Kooperatif İşletme Ekonomisi (Çeviren: İlhan Cemalcılar) E.İ.T.A. Yay. No: 150/92. Eskişehir.
- İslimyeli, F., 1970. "Kooperatiflerde Finansman" 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları. VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri. Türk Kooperatifçilik Kurumu. Cilt I. Ankara.
- Michalski, K. J., 1973. Landwirtschaftliche Genossenschaften in afro-asiatischen Entwicklungslandern, Studier über Asien, Afrika und Lateinamerika. Bd. 5 Akademie Verlag, Berlin.
- Tan, A., 1983. Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri. Köyşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Kooperatifler Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Üner, N., 1984. Kooperatif İşletmeciliği. İzmir.
- Ürper, Y., 1992. Kooperatif İşletmeciliği. Birlik Ofset Yayıncılık. Eskişehir.
- Walther, U., 1972. Finanzierung und Wachstum von Genossenschaftsbetrieben. Schriften zur Kooperationforschung. C. Berichte Band 4. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen.

TÜRKİYE'DE YAŞ MEYVE VE SEBZE ÜRETİMİNİN EKONOMİK ÖNEMİ, PAZARLAMASI VE KOOPERATİFÇİLİK

Halil FİDAN – Harun TANRIVERMİŞ()*

1. GİRİŞ

Ülkemiz tarım bölgeleri ve doğal yapısı bakımından bir çok meyve ve sebze türünün yetiştirilmesine elverişlidir. Dünyada tarımı yapıldığı bilinen 140 meyve ve sebze türünden 80'i Türkiye'de yetiştirilmektedir. (Yıldırım ve Ark., 1989).

Ülkemiz nüfusu hızla artarken hayat standardı da yükselmektedir. Hayat standardı yükseldikçe meyve ve sebze tüketimi de artmaktadır. Meyve ve sebze yetiştiriciliğinde modern yetiştiricilik yöntemlerinin kullanılması birim alandan alınan ürün miktarını artırmıştır. Bununla beraber tarımsal üretim içinde yaş meyve ve sebze üretiminin payı oldukça düşük bir seviyededir. Elde edilen üretim miktarı ile meyve ve sebze, iç talebi karşılamakta ve bir miktarda ihracat yapılmaktadır. Ancak ülkemizin yaş meyve sebze üretim miktarının ve tüketim düzeyinin, mevcut potansiyel dikkate alındığında yeterli olmadığı görülmektedir.

Meyve ve sebze yetiştiriciliğinde birim alandan alınan ürün miktarının artırılabilmesi, kullanılan girdi miktarı ve teknoloji düzeyi ile ekolojik koşullara bağlıdır. Birim alandan elde edilen ürün miktarının yükseltilmesi kadar, elde edilen ürünlerin en iyi şekilde pazarlama hizmetleri tamamlanarak tüketiciye ulaştırılması da önemli bir hedef olmalıdır. Bu amaçla üretici ve tüketici arasında ürünlerin rahat, kolay ve sürekli akışını sağlayacak pazarlama organizasyonları ve özellikle de kooperatiflerin kurulması iktisadi birimlerin korunması ve desteklenmesi yönünden büyük önem taşımaktadır.

Yaş meyve ve sebze üretiminde, birim alandan alınan ürün miktarı çoğu gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmıştır. Ülkemizde bu ürünlerde kendine yeterliliğin devamlılığını sağlayabilmek için; verim düzeyinin yükseltilmesi, uygun girdi kullanımı ve üretici hizmetlerinin iyileştirilmesi kadar üretilen ürünlerin tüketicilere ulaştırılması da önemlidir.

(*) Araş. Gör., A. Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü | ANKARA

Bunun sağlanabilmesi tüketicilere ulaştırılmasında önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için üreticilerin örgütlenmesi kadar tüketicilerin de örgütlenmesi gerekir.

2. YAŞ MEYVE VE SEBZE ÜRETİMİNİN EKONOMİK ÖNEMİ

Ülkemizde sebze üretimi, başta tarla sebzeçiliği olmak üzere örtü altı plastik sera, alçak tünel ve cam seralarda yapılmaktadır. Bugün bazı sebze türlerinin tarlada açıkta yetiştirilmesinin mümkün olmadığı mevsimlerde de yetiştirilip, tüketiciye ulaştırılması, hem üretici açısından hemde tüketici açısından önem kazanmıştır. Böylece tüketici her mevsimde istediği sebze türünü bulabilmekte, üretici de daha iyi gelir elde edebilmektedir. Ancak, meyve türlerinin seralarda yetiştirilmesi henüz sözkonusu değildir.

Tarım yapılan alanların (27 milyon ha.) 1/10'unu bağlar, meyvelikler ve zeytinlikler kaplamakta, 1/50'sinde ise sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Meyve ve sebze üretimi yıldan yıla değişmektedir. Özellikle meyve üretiminde bazı ağaç türlerinin hiç verim vermemesi ya da verimden düşmesi üretimi etkileyen nedenlerin başlıcalarıdır.

Tarım sektörünün Gayrisafi Milli Hasılaya katkısı içinde meyve yetiştiriciliği % 20, sebze yetiştiriciliği % 5 pay almaktadır. Tarımın Gayrisafi Milli Hasılaya katkısında, ilk sırayı tarla ürünleri ikinci sırayı hayvancılık, üçüncü sırayı ise meyve ve sebze yetiştiriciliği almaktadır.

Bazı meyve ve sebzeler yaş ve kurutulmuş olarak ihraç edilmektedir. Ülkemizde ihracat gelirlerinin önemli bir kısmı da yaş ve kurutulmuş meyve ve sebze ihracatından elde edilmektedir. Özellikle üzüm, limon, mandalina, portakal, greyluft, incir gibi ürünler ihracatımız içinde önemli paya sahiptirler.

Ülkemizde tarım ürünleri toplam dış satımı gelirleri içinde meyve ve sebzeler başta yer alır. İkinci sırayı canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ve ondan sonra da tahıl ve baklagiller alır. En son sırada ise su ürünleri bulunmaktadır.

Yaş meyveler ve sebzeler vitamin ve minarel maddece zengin olmaları dolayısıyla, insan beslenmesinde büyük önem taşırlar. İnsanların çoğu günlük diyetlerinin karşılanabilmesi için meyve ve sebze tüketmektedirler. Vücudun kalori kaynağı olan meyve ve sebzeler, aynı zamanda iştah açıcı olup, bazı bakteri ve virüsleri tamamen veya kısmen öldürücü etkide bulunabilmektedirler.

Yaş meyve ve sebzeler meyve ve sebze işleme sanayinin bir hammaddeşidirler. Meyve ve sebze işleme sanayinde kapasite kullanım oranı yaklaşık % 40 dolaylarındadır. Kapasite kullanım eksikliğinin başlıca nedeni ise hammadde istikrarsızlığından kaynaklanmaktadır.

Meyve ve sebze üretiminde birim alandan daha fazla ürün alabilmek için ilaç, gübre vb. modern girdi kullanılması gerektiği bilinmektedir. Meyve ve sebze üretimi böylece Gübre Sanayi, Tarımsal İlaç Sanayi gibi kuruluşların ürünlerini kullanarak bunlara ekonomik katkı da sağlamaktadır. Bunların dışında yaş meyve ve sebze ürünlerinin üretimi, istihdam imkanı sağlaması, modern tarımsal yapının gereği olan münavebeye girebilmeleri vb. faydaları da sözkonusudur.

3. YAŞ MEYVE VE SEBZE PAZARLAMASINDA KOOPERATİFÇİLİK

Yaş meyve ve sebze üretiminin ekonomik önem kazanmasından itibaren, üretilen bu ürünlerin tüketicilere ulaştırılması sorununun çözülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü yaş meyve ve sebze ürünleri çabuk bozulabilir nitelikteki ürünler olmaları nedeniyle bunların tüketildikleri veya işlendikleri bölgelere taşınmaları özel bir önem ister. Yaş meyve ve sebze ürünlerinin üretildikleri birimlerden tüketim ve işleme merkezlerine fiyat mekanizması yoluyla ve ekonomik hayat içindeki çeşitli iktisadi birimleri anlaşarak ürünlerin sürekli, yeter miktarda ve rahat akışını sağlayan pazarlama sistemi içinde çeşitli kuruluşlar rol oynamaktadır. Genel olarak AT ülkelerinde yaş meyve ve sebze pazarlamasında daha çok kooperatifler hakim durumda iken Türkiye'de ise daha çok küçük firmalar (tüccarlar), TTK'na göre kurulan ve işleyen şirketler ve ihracatçı birlikleri etkili olmakta ve esas yapıyı oluşturmaktadır. Kısaca ülkemizde yaş meyve ve sebze grubu ürünlerin iç ve dış pazarlamasında hemen hemen tümüyle özel teşebbüs hakimdir. Bu alanda kamu kuruluşları yasal çerçeveyi düzenlemek, finansman desteği sağlamak, enformasyon ve pazarlama araştırması çalışmaları yapmak, kalite kontrolü ve standartlara uygunluğu sağlamak, fiziksel alt yapıyı oluşturmak gibi hizmetleri yerine getirmektedir. Ancak pazarlama faaliyetlerini yönlendiren bu kuruluşların arasında koordinasyonun sağlanması çok önemlidir. Bu kuruluşlar Türkiye II. Yaş Meyve-Sebze Projesinde; ihracatçı birlikleri, ilgili kamu kurumları (TÜBİTAK, TOBB, DPT, TSE, MPM, İGEME ve ilgili bakanlıklar), üniversiteler ve bankalar olarak sıralanmıştır.

Yukarıda sayılan kuruluşlar arasında kooperatifler bulunmamaktadır. Ülkemizde meyve ve sebze pazarlaması toptan ticaretinde yaş meyve sebze toptancı halleri ve komisyoncuların çok büyük etkisi vardır. Ülkemizde üretim bölgelerinde üreticilerle komisyoncular arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Hatta komisyoncular hasattan önce meyve ve sebze üreticilerine kredi sağlayarak satış için sözleşme yapmaktadırlar. Bu durum komisyonculara pazarda çok büyük bir serbestlik vermektedir. Tüketim merkezlerinde ürünün arzı komisyoncular tarafından ayarlanmakta, satış fiyatları maliyetlerin çok üstünde tutulmaktadır.

Tüketici alım fiyatının çok yüksek olmasının nedenleri arasında, ürünlerin fazla el değiştirmesi, karayolu taşımacılığının pahalılığı, komisyoncuların yüksek kâr elde etme eğilimleri, piyasada fiyat istikrarı sağlayacak organizasyonların yetersizliği, denetim eksikliği vb. sayılabilir. Üreticiler ürünlerini çoğu kez maliyetlerinin altında bir fiyattan satmakta, tüketiciler de bu ürünleri çok yüksek fiyatlar ile satın almaktadırlar. Üretici ile tüketici arasında yer alan gerçekten pazarlama mekanizmasının verimli şekilde işlemini engelleyen araçlar böylece yüksek kazanç sağlamaktadırlar. Bu sorunun çözümünde hem üreticilerin hem de tüketicilerin ekonomik çıkarlarını koruyan kooperatiflerin kurulması düşünülebilir. Yaş meyve ve sebze üreticilerinin kuracakları kooperatifler, hem üretim ve hem de pazarlama işleriyle uğraşarak, hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyabileceklerdir.

Ülkemizde tarım ürünleri destekleme politikası kapsamına alınan ürünler genellikle tarım kesiminin büyük bir kısmını ilgilendiren yüksek değerli bitkilerdir. Genellikle yaş meyve ve sebze grubundaki ürünler destekleme kapsamına girmemiştir. Bunun nedenleri arasında, yaş meyve ve sebzelerin yılın her anında ve tüm bölgelerimizde üretilibil-

mesi ve hatta yılda birden fazla defa ürün alınabilmesi, taşıma, depolama, işleme vb. pazarlama hizmetlerinin yapılmasında belirli kurallara uyulmasının zorunluluğu, fiziksel alt yapının yetersizliği, üretim faaliyet dönemi boyunca toplam arzın dalgalanma göstermesi ve sonuçta ürün fiyatlarında büyük dalgalanmaların olması vb. sayılabilir.

Bu nedenlerle, devletin bu ürünlerin üreticilerinin korunması ve destekleme alımı kapsamına almasında bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır. Yaş meyve ve sebze ürünlerinin arzının ve talebinin denge noktasına getirilmesinde, ürünlerin fiziksel olarak dağıtımının sağlanmasında ve böylece ürünlerin pazarlama mekanizmalarının düzenlenmesinde üreticilerin kooperatifler veya diğer organizasyonlar altında örgütlenmesi gereklidir.

Pazarlama alanında meydana gelen teknolojik gelişmeler, tüketici taleplerinde meydana gelen değişiklikler ve artışlar meyve sebze tüketimini artırmıştır. Yaş meyve ve sebzeler diğer tarım ürünlerine nazaran daha yüksek gelir - tüketim elastikiyetine sahip olduklarından tüketici gelirindeki artışlar toplam tüketimin bir ölçüde artmasını sağlamıştır (Yurdakul, 1977).

Üreticilerin ürünlerini bireysel olarak tek tek pazarlama eğilimleri azaltılmadıkça pazarlık güçleri doğal olarak yükseltilemeyecektir. Bu ürünlerin üreticileri genellikle küçük ölçekli üretim yapmakta ve ürünlerini kısa bir sürede ellerinden çıkarmak durumundadırlar. Bu nedenle çoğu pazarlama hizmetleri ihracatçı kuruluşları ve diğer aracılarca yapılmaktadır. Çünkü tek tek bireysel üreticiler ürünlerini ayrı ayrı taşıma, muhafaza, işleme ve son tüketiciye kadar iletilmesi imkânlarına sahip değildirler. Bu amaçla, özellikle II. Meyve - Sebze Projesi çerçevesinde 1984 yılında kurulan Bölgesel Pazarlama Kuruluşları (MEPASAN) da piyasada etkili olamamışlardır. Bursa-İstanbul (Bursa'da), İzmir, Antalya ve Mersin-Adana (Mersin'de) olmak üzere 4 bölgede üreticiler kooperatifler, ihracatçı tüccarlar ve sanayiciler ile T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin ortaklığı ile oluşturulan MEPASAN'ların kuruluşunda esas amaç; yaş meyve ve sebzelerin iç ve dış pazarlamasının düzenlenmesi ve ürünlerin dış satımının rahat ve düzenli yapılması için etkin bir organizasyon oluşturulmasıdır. Böylece iç ve dış talebe göre ürünlerin üreticileri, üretimlerini yönlendirebilecekler ve bir ölçüde üretim planlaması yapabileceklerdir. Ancak çeşitli nedenlerle sadece Mersin MEPASAN iç piyasaya ürün sevkiyatı yapabilmektedir. Bu dört şirketin merkezi olarak İstanbul'da kurulması öngörülen merkezi pazarlama kuruluşu (MEPATAŞ) da kurulamamıştır (Yıldırım ve Ark., 1989).

Kısaca Türkiye'de yaş meyve ve sebze pazarlaması, serbest piyasa şartlarında belediyelere bağlı hizmet veren toptancı halleri ve özel kuruluşlarca yapılmaktadır. Aynı şekilde yaş meyve ve sebze ihracatı da genellikle özel sektörler tarafından yapılmaktadır. Kooperatifler bu alanda çeşitli nedenlerle başarılı olamamışlardır.

Üreticilerin finansman güçlüğü nedeniyle ürününü alivresatış yoluyla bahçesinde, ürünü henüz olgunlaşmadan satışını yapması yerine serbest piyasada en uygun fiyat oluştuğu zaman pazara arz etmesi, tüketici isteklerine yönelik üretimin yapılabilmesi ve iç ve dış talebe göre bir ölçüde üretim planlaması yapabilmeleri için üreticilerin bireysel hareketten vazgeçerek örgütlenmeleri gereklidir. Türkiye tarım işletmelerinin yapısı dikkate alındığında en uygun örgütlenme modeli üreticilerin kuracakları pazarlama kooperatifleridir. Bu kooperatifler üretim alanları ile tüketim alanları veya perakendeciler

arasındaki hizmetleri yerine getirmekle görevli olmalıdır. Böylece kooperatifler piyasada düzenleyici rol oynayacaklardır. Kooperatiflerin pazarlamada etkili olabilmesi için şu şartlar sağlanmalıdır (Yurdakul, 1977).

1- Kooperatifler, ürünlerin üreticileriyle doğrudan doğruya ilişkili olduğundan üretim planlamasının yapılmasına ve tüketici istekleriyle ilgilenilmesi konusuna dikkat etmelidirler.

2- Kooperatifler ürün işleme, paketlenme, ambalajlama, taşıma ve muhafaza tesisleri vb. sahip olmalıdır. Dolayısıyla kooperatifler pazarlama alanında meydana gelen dinamik değişimlerden mutlaka yararlanmalıdır.

3- Kooperatifler üreticiyle olan ilişkileri gibi tüketiciyle ilişki kurmak zorunda olacağından pazar ve pazarlama araştırmaları yapmalıdırlar. Böylece üretim miktarının talebe uydurulması ve talep tahminlerinin yapılması kolaylaşır.

4- Kooperatiflerin herhangi bir ürünün pazar arzına hakim olabilmeleri ve ürünün piyasasında etkili ve düzenleyici rol oynayabilmeleri için ürünün üretim miktarının ortalama 3/4 üreten üreticilerin bu organizasyon altında toplanması gereklidir. Böylece üreticilerin büyük çoğunluğunun pazar karşısındaki durumu düzeltilebilmekte ve kooperatiflerin ekonomik gücünde artmaktadır.

Ülkemizde yaş meyve ve sebze pazarlamasıyla ilgilenen kooperatifler iki grupta toplanabilir. Bunlar; bazı tarım satış kooperatifleri ve köy kalkınma kooperatifleridir (1988 yılında çıkarılan yeni anasözleşmeyle bunların adları Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri olarak değiştirilmiştir).

3.1. Köy Kalkınma Kooperatifleri

Köy Kalkınma Kooperatifleri çok amaçlı tarımsal kooperatiflerdir. Ortaklarının her türlü tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi, pazarlanması, köy el sanatları vb. birden fazla amacı gerçekleştirmek durumundadırlar. Meyve ve sebze üreticilerinin üretim ve pazarlama güçlerini ve dolayısıyla gelirlerini artırmak, üreticinin hayat seviyesini yükseltmek için bu kooperatiflere büyük görev düşmektedir. Meyve ve sebze üreticilerine bu kooperatiflerin sağladığı faydalar, ürünlerin tedariki, toplanması, sınıflandırılması, standartlaştırılması vb. sayılabilir. Bu kooperatifler genellikle tesis kurma aşamasında devlet desteğinden yararlanmaktadırlar. Ama işletme aşamasında kooperatiflerin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının ilgili teşkilatınca düşük faizli kredi ile desteklenmesi zorunludur. Bugüne kadar Bakanlıkça yatırım aşamasında desteklenen kooperatiflerden 154'ü başarılı bir şekilde işletilmektedir. Bu kooperatiflerin yatırımları genellikle; zeytin yağı fabrikası ve zeytin salamura işletmesi, salça fabrikaları, paketlenme evleri, soğuk hava deposu, konserve fabrikası vb. şeklindedir (Figen, 1991). Bu kooperatifler işletme aşamasında finans güclüğü ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca genelde olduğu gibi ortak ve yöneticilerin eğitimlerinin yetersizliği, kooperatifin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle kooperatifler kendilerinden beklenen ekonomik ve sosyal faydayı sağlayamamaktadırlar.

Türkiye'de yaş meyve ve sebze pazarlamasında faaliyet gösteren köy kalkınma kooperatifleri; Küçükhöyük, Hurma, Çobanisa, Haccağz, Karapınar, Çeltikçi, İsaören, Çiçekli, Ağaköy, Babasultan, Hancalar, Evciler, Kızılkaya, Masukiye, Yazlık ve Hacımer-

can'dır. Bunlar daha çok birim kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin ülkemizde çeşitli ürün pazarlamasındaki payları ise; Şeftalide % 1,15, erikte % 1,09, armutta % 1,01, kayısıda % 1, çilekte % 2, elmada % 1,9, arasında kooperatifler pay almaktadır. AT ülkelerinde ise toplam meyvenin önemli kısmı kooperatiflerce pazarlanmaktadır. Kooperatifler meyvelerin Hollanda'da % 85'ini, Lüksemburg'da % 70'ini, Fransa'da % 30'unu, Almanya'da % 30'unu, Belçika'da % 65'ini İrlanda'da % 34'ünü, İtalya'da % 12'sini, İngiltere'de % 19'unu ve Yunanistan'da çileğin % 34'ünü pazarlamaktadır (Karaaslan, 1992). ABD'de meyve ve sebzenin % 25'i kooperatiflerce pazarlanmaktadır (Mülayim, 1992). Yukarıdaki oranlar incelendiğinde Köy Kalkınma Kooperatiflerinin yaş meyve ve sebze pazarlamasında yeterince etkili olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye'nin tam üye olmak istediği AT pazarında bu alanda tamamen kooperatifler egemen durumundadır.

3.2. Tarım Satış Kooperatifleri

Yaş meyve ve sebze grubuna giren ürünlerde bazı tarım satış kooperatifleri başarılı olarak çalışmaktadır. Tarım satış kooperatifleri hem ortak olanların hem de ortak olmayanların ürünlerini yaş olarak almak, bunları işleyerek katma değer yaratmakta ve daha sonra iç ve dış piyasada pazarlamaktadır. Bu kooperatifler daha çok üzüm, turunçgiller, zeytin, incir ve kırmızı biber alımı yapmaktadır.

Turunçgil pazarlamasında yeralan NARENÇİYEBİRLİK faaliyetine 1968 yılında başlamış olup, portakal, limon ve greyluft pazarlamaktadır. Üreticilerden alınan bu ürünler, paketleme evlerinde çeşitli işlemlerden geçirilerek piyasaya sürülmektedir.

NARENÇİYEBİRLİK Türkiye portakal üretiminin % 2,06'sını, limonun % 2,35'ini, greyluft'un % 2,01'ini almakta ve pazarlamaktadır. Mandalina ve diğer turunçgillerin pazarlamasında yer alan Tarım Satış Kooperatiflerinin payı oldukça düşüktür.

Tarım satış kooperatifleri üreticilerden çekirdekli yaş ve kuru üzüm, çekirdeksiz kuru üzüm alımı yapmaktadır. TARİŞ'e bağlı ÜZÜMBİRLİK çekirdeksiz kuru üzüm piyasasında % 18,28 paya sahiptir. Çekirdekli yaş ve kuru üzüm alımı Nevşehir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TASKOBİRLİK) ve GÜNEYDOĞUBİRLİK'çe yapılmaktadır. Çekirdekli yaş üzüm pazarlamasında kooperatifler % 0,08 pay alırken çekirdekli kuru üzüm pazarlamasında % 2,65 pay almaktadır (Karaaslan, 1992).

Taze incir pazarlamasında da Tarım Satış Kooperatifleri yer almamaktadır. Ancak TARİŞ'e bağlı İNCİRBİRLİK kuru incir alımı yapmaktadır. Bu birliğin kuru incirde pazar payı % 27,7'dir. Sofralık zeytin pazarlamasında sadece Marmarabirlik yer almaktadır. Sofralık zeytin pazarlamasında Birlik % 5,80'lik bir paya sahiptir. (Karaaslan, 1992). GÜNEYDOĞUBİRLİK ise kırmızı biber alımı yapmakta ve toplam bölge üretiminin % 30'u oranında alım payı vardır (Anonymous, 1992).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemiz zengin ve kaliteli bir meyve sebze üretim potansiyeline sahiptir. Bugün bu potansiyelin tam olarak kullanıldığını söyleyemeyiz. Oysa ihracat gelirlerimizde meyve ve sebze ön plana çıkmaktadır. Öte yandan ülkemizde insanların dengeli ve sağlıklı beslenmesi açısından meyve ve sebze tüketiminde gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmek için gerekli olan önlemler alınmalıdır.

Yaş meyve ve sebzeler çabuk bozulabilen ürünlerdir. Bunun için de bu ürünlerin muhafaza edilmesi özel önem ister. Türkiye'de yaş meyve ve sebzelerin korunabilmesi için yeterli depolama kapasitesi de mevcut değildir. Öte yandan meyve ve sebze işleme sanayi eksik kapasite ile çalışmaktadır. Oysa yaş meyve ve sebzeler işlendiklerinde korunmaları daha kolay olmaktadır. Meyve ve sebze işleme sanayiinin normal kapasite ile çalışmalarının sağlanması için hammadde sorunu çözüme kavuşturulmalıdır.

Yaş meyve ve sebze pazarlama hizmetlerinde de bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi pazarlama organizasyonlarının eksikliği ve pazarlama hizmetlerinin yerine getirilememesidir. Ülkemizde yaş meyve ve sebze ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar, arzın istikrarsızlığı, bu ürünlerin çabuk bozulabilir nitelikte olmaları ve pazarlama hizmetlerindeki karmaşıklık vb. gibi nedenlerden dolayı bu ürünlerin üreticileri destekleme kapsamına alınamamıştır. Öte yandan ülkemizde üretimin küçük arazi parçalarında yapılması (küçük ölçekli üretim) ve üreticilerin ürettiği ürünün nispeten az olması, üreticilerin büyük tüccarlar karşısındaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle yaş meyve ve sebzelerin iç ve dış pazarlamasına yönelik tüm hizmetlerin yerine getirilmesi için hazırlanan 1. ve 2. Yaş Meyve-Sebze Pazarlama Projesinin uygulanmasında olumlu sonuç alınamamıştır. MEPASAN'larda hem üretici hem bu ürünlerin ticaretini yapan kuruluşlar ve hem de ilgili kamu kurumlarının biraraya gelmiş olmasına rağmen, bu proje başarılı olamamıştır.

Bugün Ülkemizde yaş meyve ve sebze pazarlamasında, serbest piyasada faaliyet gösteren büyük şehir belediyelerine bağlı olarak hizmet veren yaş meyve ve sebze top-tancı halleri ve özel sektöre ait kuruluşlar hakim durumdadır. Ama Türkiye'nin tam üye olmak istediği AT'da bu alan tamamen kooperatiflerin elindedir. Özellikle üretici ve tüketici arasında çok sayıda ve verimsiz büyük miktarda aracılardan bulunması, tüketim merkezlerinde ürünlerin arzının ve fiyatlarının komisyoncular tarafından belirlenebilmesi ve sebze meyvelerin üretici fiyatlarından % 293,8'lik bir artışla bu ürünlerin tüketicilerine sunulması bu ürünlerin tüketimini sınırlamakta ve daha yüksek gelir-tüketim elasti-sitesine sahip kişilerce talep edilmesine sebep olmaktadır.

Üreticilerin ürünlerini değer fiyattan satabilmeleri ve tüketicilerinde daha ucuza ve yeterli miktarda bu ürünleri tüketebilmeleri için sebze ve meyve pazarlama kooperatiflerinin kurulması zorunludur. Bu kooperatifler pazara ve tüketici istekleri ve eğilimlerine yönelik olarak çalışacağından, bugün olduğu gibi zaman zaman üreticinin ürünlerini talep yetersizliği ve pazarlama hizmetlerindeki eksiklikler nedeniyle ürünler tarlada kal-mayacaktır. Bugün ülkemizde Köy Kalkınma (Tarımsal Kalkınma) ve Tarım Satış Koo-peratifleri yaş meyve ve sebze pazarlaması yapmaktadırlar.

Yaş meyve ve sebze pazarlaması yapan Köy Kalkınma Kooperatifleri; armut, kayısı, şeftali, çilek, elma, erik te faaliyette bulunmakta olup, bu ürünlerde kooperatiflerin payı % 1-2 arasında değişmektedir. Halbuki AT ülkelerinde yaş meyve ve sebze pazarlamasında kooperatiflerin payı % 12-85 arasında değişim göstermektedir. Görüldüğü gibi bu piyasa payları ile bu kooperatiflerin bu ürünlerin pazarlamasına hakim olmaları hem ortakları olan üreticileri ve hemde tüketicileri korumaları olanaksızdır. Tarım Satış Kooperatifleri ortaklarından genellikle yaş meyve alımı yapmakta ve bunları işleyerek değerlendirmekte ve katma değer yaratarak pazarlamaktadır. Bu kooperatifler üzüm, tu-

runçgiller, zeytin, incir ve kırmızı biber ürünlerinin pazarlamasını yapmaktadırlar. Bu kooperatiflerin de pazar payları oldukça düşüktür.

Sonuç olarak, meyve ve sebze üreticisinin ekonomik olarak korunması, ürünlerini değer fiyattan satabilmeleri, kolaylıkla girdi temin edebilmeleri, ürünlerinin pazarlama hizmetlerinin tam olarak yerine getirilmesi, tüketicilerin bu ürünleri uygun bir fiyatla ve yeterli miktarda satınalabilmeleri, üretici ve tüketici arasındaki çok sayıda ve verimsiz olan aracılardan ortadan kaldırılması için meyve ve sebze pazarlama kooperatiflerinin geliştirilmesi gereklidir. Aynı şekilde kooperatiflerin toptancı hallerindeki satış yerlerinin sayısı artırılmalıdır. Yaş meyve ve sebzelerin çabuk bozulabilmesi ve pazarlamasında ambalajlama, sınıflandırma ve taşıma vb. hizmetlerin yerine getirilmesinde kooperatiflerin bazı işleme ve depolama tesislerinin kurması çok önemlidir. Bu nedenle bu tesislerin kurulmasında devlet, yeterli miktarda ve düşük faizli kredilerle hem yatırım hemde işletme aşamasında kooperatiflere destek vermelidir. Yaş meyve ve sebze pazarlama kooperatifleri ortaklarına ürün pazarlama hizmetlerinin yanısıra kredi ve girdi temini, üretim planlaması, tüketici isteklerine göre üretimin yönlendirilmesi vb. hizmetleri de götürmesi gereklidir.

LİTERATÜR

1. Anonymous. 1992, GÜNEYDOĞUBİRLİK Dosyaları (Basılmamış Kayıtlar)
2. Esen, Figen. 1991, Meyve Sebze İşlemede Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, TKK. Karınca Sayı: 658, Ankara, s. 17-18.
3. Karaaslan, Gül. 1992, Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Pazarlamasında Kooperatiflerin Payı (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
4. Mülayim, Ziya Gökâl. 1992, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.
5. Yıldırım, Şevket ve Ark., 1989, Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebzelerin İç ve Dış Pazarlaması İle İlgili Altyapının İyileştirilmesi, MPM Yayınları: 388, Ankara.
6. Yurdakul, Oğuz, 1977, Yaş Meyve Sebze Pazarlamasında Üretici Tüketici İlişkileri, Ziraat Ekonomisi Dergisi Sayı: 23, Ankara, s. 37-50.

TARIM, TARIM POLİTİKASI VE SÜTÇÜLÜK

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 30 yıldan beri sür'atli bir gelişme safhasında bulunuyor. Bilhassa, 1962 yılından beri devletçe hazırlanan kalkınma plânlarının uygulanması yoluyla plânlı bir ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Kalkınma plânları, yıllık Gayri Safi Milli Hasılanın % 7'lik bir artışını öngörmektedir. Bu hedefe sadece bazı yıllarda ulaşmak mümkün olmuştur. Bu arada hemen ifade edelim ki sanayi sektörünün nisbeten sür'atli gelişmesine rağmen, Türk ekonomisi halâ önemli ölçüde tarıma bağımlıdır.

Sür'atli nüfus artışı tarım ürünlerine talebi artırmaktadır ve dolayısıyla tarımsal ürünlerin üretiminin artmasını ve tarımsal potansiyelin tamamen kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Diğer taraftan Türkiye küçük çiftliğin yaygın olduğu bir ülkedir. Bugünkü şartlar uzun bir gelişme süreci sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğü sadece 6.47 ha (1980) kadardır(1). Tarım işletmelerinin büyük bir bölümü 5 ha'dan daha az araziye sahiptir. Türkiye'de takriben 27.000 işletme, 550 ha'den daha fazla tarım arazisine sahiptir. Bütün işletmelerin beşte dördü 10 ha'dan daha az araziye tasarruf ederken, işletmelerin % 12.4'ü 10-20 ha arasında bir varlığına sahip bulunmaktadır. Burada ayrıca yağış azlığı yüzünden bilhassa anadolu yaylasında arazide ikinci yıl üretiminde yeterli su depolayabilmek için, 1 yıl nadasa bırakmak zorunluluğu bulunduğu da zikredilmelidir.

Türkiye tarımının diğer problemi de, entansif bir işletmeciliğe imkân vermeyecek şekilde işletme arazilerinin çok parçalı oluşudur. İşletmelerin sadece % 14.6'sı tek bir parsel üzerinde çalışmaktadır(2). İşletmelerin büyük bir bölümü 2 veya daha fazla, çok defa birbirinden uzak parseller üzerinde faaliyet göstermektedir. Bir aile işletmesine düşen ortalama parsel sayısı 5.3'dür. Ayrıca işletmelerin % 12'si 10 veya daha fazla parsel üzerinde tarım yapmaktadırlar. Bu durum, işletme içi taşıma masraflarını artırırken işgücü verimliliğinin yükselmesini ve işgücü ve makina gibi üretim faktörlerinin rasyonel kullanılmasını önemli ölçüde engellemektedir.

(1) DİE. Genel Tarım Sayımı 1980. Yayın No: 1028, Ankara.

(2) F. Açıll - R. Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara, 1984, s. 204.

Küçük köylü işletmeleri düşük teknoloji seviyesinde üretim yapmaktadırlar. Gelişen dinamik bir ekonomide, artan gelir ve yükselen hayat standardı açısından burada işgücü varlığının fazlalığı söz konusu olmakta ve tarımsal yapının islahı problemi ortaya çıkmaktadır.

2. Genel Ekonomide Türk Tarımının Yeri

Türkiye bir tarım ülkesidir. Bu durum, toplam nüfusun % 46'sının tarımda çalışması ile karakterize edilebilir. Tarımda çalışan nüfus 1950'lerden bu yana mutlak olarak pek azalmamış olmasına rağmen, tarımda çalışanların nisbeti önemli ölçüde gerilemiştir.

Toplam Gayri Safi Milli Hasılda tarım sektörünün nisbeti 1991 yılında 17.3 idi. Tarımın Gayri Safi Milli Hasıladaki payı son yıllarda hızla sanayileşme sebebiyle yavaş yavaş azalmıştır. Gayri Safi Milli Hasılda tarımın payı 1960 yılında % 40.9 iken, 1980'de % 22.7'ye, 1991'de ise % 17.3'e gerilemiştir (Cetvel 1). Buna karşılık sanayinin payı, 1960'da % 14.8 iken, 1991 yılında % 30.2'ye yükselmiştir. Buna göre, bugün Türkiye'de toplam gelirin beşte biri tarım sektöründen elde edilmektedir.

Cetvel : 1

Gayri Safi Milli Hasılda Sektörlerin Payları (%)

Yıllar	1960	1980	1985	1991
1. Tarım	40.9	22.7	17.8	17.3
2. Sanayi	14.8	25.1	31.8	30.2
3. Hizmetler	44.3	52.2	50.4	52.5
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : D.İ.E.

Dış ticarete tarımın payında sür'atli bir gerileme eğilimi tesbit edilebilir. Tarım 1962 yılında (1980) % 77.4'lük (% 57.4'lük) bir ihracat payına sahipti. 1991 yılında ise, Türkiye'nin ihracat gelirinin sadece % 20'si tarımdan geliyordu (Cetvel 2). Bu gerileme temayülü, bilhassa tarım ürünlerinin büyük ölçüde sanayide işlenmiş ürünler (gıda maddeleri, içkiler, tütün, tekstil, mobilya, ayakkabı v.s.) olarak ihraç edilmesi ile izah edilebilir. Burada ayrıca tarımsal ürün ihracatının 1983 yılından beri mutlak olarak artış fa-kat nisbi olarak azalış eğilimi gösterdiğini belirtmek lâzımdır.

Cetvel : 2

Dış Ticarete Tarımın Katkısı

Yıllar	1980		1985		1990		1991	
	Mil. \$	%	Mil. \$	%	Mil. \$	%	Mil. \$	%
Tarım Ürünleri	1.671.7	57.4	1.719.4	21.6	2.387	18.4	2.732	20.0
Tarım Sanayi Ürünleri	209.4	7.2	646.6	8.1	823	6.36	1.097	8.0
TOPLAM	2.910.1	100.0	7.958.0	100.0	1.295.9	100.0	1.359.3	100.0

Tarımsal ürünlerin bileşimi, tarım sektörünün gelişme seviyesi hakkında bize bir fikir verebilir. Tarım sektörünün gelişme seviyesi yükseldikçe, sektörün üretim değerinde hayvansal üretim değerinin nisbeti artar. Çünkü, ekonominin gelişmesiyle hayvansal ürün talebi eğilimi artmaktadır (Cetvel 3). Ayrıca hayvansal üretim, bitkisel üretime nazaran daha yüksek bir kapital entansitesi ve daha kapsamlı sektörler arası girdi-çıkıtı ilişkisini şart koşar. 1980 Tarım sayımına göre işletmelerin sadece % 11'i bitkisel ürün, % 2,5'u sadece hayvansal ürün, fakat % 86'sı ise her iki ürüne işletmesinde yer vermektedir. Bunun sebebi, işletmelerin aile ihtiyaçlarını bizzat karşılama kaygısıdır. Tarımsal üretimde, bitkisel üretim açık bir şekilde ağırlık teşkil etmektedir.

Cetvel : 3
Tarım Ürünlerinin Bileşimi 1962-1991 arası (%)

Yıllar	1962	1972	1983	1991
Alt Sektörler				
1. Bitkisel Üretim	59.4	61.9	61.0	55.0
2. Hayvansal Üretim	37.7	33.3	29.8	36.3.
3. Su Ürünleri	0.6	0.6	0.6	2.7
4. Orman Ürünleri	2.3	2.8	8.6	6.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : D.P.T.

Türkiye'nin ekonomik yapısı, sektör ve bölgesel açıdan bilhassa 1960 yılından beri açık bir şekilde ağırlık noktası kayma süreci ile karşı karşıyadır. Bu dengenin tarımdan sanayiye ve kırsal alandan şehire kayması ile izah edilebilir. Devlet faaliyetlerini, başarılı bir şekilde sanayileşme imkânı bulunan bölgelere yoğunlaştırdı. Bu dengesiz büyüme stratejisi, sektörel, bölgesel ve teknolojik ikilemenin ortaya çıkışını teşvik etti.

Bölgeler ve sektörler arası mevcut ikilemde sarfınazar edilse bile, Türk tarımı sektörlerarası ikilemle karakterize edilebilir. Bir bölüm, nisbeten sür'atli bir şekilde modern teknoloji ve organizasyon yönünde gelişme gösterirken, diğer bölümü ise geri geleneksel üretim ve verim seviyesini korumaya devam etmektedir. Modern kısım, farklı şekilde gelişmeler ve birbirinden bağımsız ilişkiler sebebiyle pek az veya sadece yetersiz bir şekilde geri kalmış alanları teşvik edebilir. Bu kısımlar bir veya aynı tarımda farklı yapıda, organize ve düzenlenmiş durumda ve farklı verim seviyesindedir, pazarlara ve işbölümüne dayanan ekonomiye bölünmüş, bu tarımsal alanlarda verimler ve süreçler, milli istatistiklerde görülebilir. Buna karşılık, Türk tarımının bugün çok az bir kısmı bölgesel veya milli pazarlara ayrılmıştır. Tarımsal pazarlarla böyle talep ve arz eğrisinin dışında kalmaktadır.

Bu gelişme politikası bugüne kadar, verimli ve fonksiyonel tarıma imkân vermemiştir. Tarım genel olarak ifade edilirse ihmal edilmiş ve çok yönlü zarara uğratılmıştır. Bu kere sektörlerin dengesiz gelişmesinden (tarım yerine sanayi) zamanla teşhis edilemeyen, ama birlikte büyüyen arzların ortaya çıktığı görülmektedir.

Kendi kendine yeterli ekonomide üretim, pazarın itici gücünden faydalanamaz, zira gelişmemiş tarım bölgelerinde üretim ve pazar şartları önemli engellerle karşılaşır. Pazarın ekonomik teşvik ve itici gücünün absorbe edilmediği yerlerde, büyümenin etkisi orada tesirsiz kalır.

3. Türk Tarım Politikası

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devlet tarım sektörüne hiçbir zaman farklı bir uygulama getirmemiştir. Yani tarım genel ekonomi içerisinde Türk tarımına özel bir itina gösterilmemiş ve sanayi, mevcut kaynakların kullanımında daima tarımın aleyhine gelişmiştir. Çünkü tarım organize bir şekilde problemlerini duyurabilecek ve politikacılara ulaştırabilecek güce sahip olamamıştır. Bugüne kadar, yapısal ve üretim politikalarının gerçek, zamana uygun, sektörlerarası boyutta birlikte kombine edecek tarım politikası programının eksikliği hissedilmiştir. Yapısal politika yabancı bir kelime değildir. Fakat daima iyi tanımlanmış, uygulanabilir hedef-araç sisteminin eksikliği hissedilmiştir. Eğer bugün Türkiye'de tarım politikasından konuşulursa, daima işlem politikası fiyat ve subsensiyon politikası anlaşılmaktadır. Ekseriya, bir bünye problemi ve/veya bünyesel dengesizlik değil, tarım ürünleri ile sanayi ürünleri arasındaki fiyat paritesi tartışılarda ön plana çıkmaktadır. Yani sebepler değil bir problemin neticesi tartışma konusu olmaktadır. Tarım ürünleri fiyat seviyesinin artması, meselâ bünye bakımından uygun olmayan alanlarda ve işletmelerde büyüyen eşitlik dolayısıyla etkili bir şekilde uygulanamaz. Türkiye'de tarım politikasının şimdiye kadar hafife alındığı ifade edilirse, pek yanlış söylenmiş olmaz. Çünkü bir taraftan kırsal alanda refahı yükseltmek ve aynı zamanda genişlemek talep edilirken, diğer taraftan fakat şuurulu olarak fiyat politikasından başkasını araç olarak kullanmak düşünülmemektedir. Eğitim seviyesini yükseltmeksizin veya kırsal alana organizasyonla ilgili yenilikleride, sınıflı yatırımların ve meslekî-sınıflı işyerlerine girmeksizin, bu seçilen hedefe ulaşamayacağı, kolayca anlaşılır ve bunun için esas itibariyle ekonomik ve politik uzak görüşlülükte gerektirmez. Bunun yerine gelecek gelişme inancı, tarımda sınırsız mekanizasyon sayesinde üretim potansiyelini tamamen kullanabilir. Türk tarımına devlet müdahalesi esas itibariyle fiyat ve subsensiyon politikası şeklinde olmaktadır. Bu hem ürün hemde üretim girdisine yönelik olarak cereyan etmektedir. Bu politika, belirli bir kaynağı esas alarak, hammaddelerin ve gıda maddelerinin uzun süreli olarak teminini garanti altına almayı amaçlamaktadır. 1963 yılından beri uygulanan gelişme planları da bu amacı değiştirmemiştir. Bu plânlarda geniş ölçüde klasik amaçları öngörmüşlerdir. I. ve II. Beşyillik Kalkınma Plânlarında (1963/1972) aşağıdaki hususlar öngörülmüştür.

- (1) Tarım; artan nüfusu yeterli ölçüde beslemeli ve sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamalıdır.
- (2) Kırsal alanda refah ve gelir seviyesi artırılmalı ve gelir eşitsizliği dengelenmelidir.
- (3) Tarımsal eğitim seviyesi yükseltilmeli ve tarımsal üretim artan teknik bilgi ile tesis edilmelidir.

Birinci hedef dışında diğer hedeflere prensip olarak ulaşmak mümkün olmamıştır.

Üçüncü Beşyillik Kalkınma Planında (1973-1977) ilâve amaçlar hedef kataloğuna alınmıştır.

- (1) Gelişen Teknoloji yardımıyla ve artan kırsal eğitim seviyesi ile verimlilik artırılmalıdır.

- (2) Tarımda kullanılan arazi özelliklerine göre işlenmeli ve işletilmelidir.
- (3) Pazarın alt yapısı tamamlanmalı ve kooperatifçilikle ilgili tesislerin teşvik edilmesi yoluyla verimli bir şekilde düzenlenmelidir.
- (4) Tarım kesiminde fiyat ve gelir istikrarı sağlanmalıdır.
- (5) Yanlış kullanımlardan kaçınmak amacıyla kredilendirme rasyonel hale getirilmelidir.

Bu genel hedeflerin yanında Dördüncü ve Beşinci Beşyılılık Kalkınma Plânlarında, sulama projelerinin öncelikle teşvik edilmesi; kırsal alt yapının tamamlanması ve tarımsal üretimin entansifleştirilmesi öngörülmüştür.

Türk tarım politikası destekleme politikası olarak şimdiye kadar, bölgeselleştirmeden, herşeyden önce temel gıda maddelerini, ihraç ürünlerini ve sanayi bitkilerini fiyat ve gelir istikrarı ve/veya mümkün olduğu kadar kendi kendine yeterliliği sağlamak, pazarlamayı kolaylaştırmak ve tarım ürünleri ihracını teşvik etmek amacıyla ele alınmıştır. Bu destekleme politikasının istenen hedefe ulaşip ulaşmadığı şüpheli. Şimdiye kadar bu yolla fiyat ve gelir istikrarı sağlamak mümkün olmamıştır. Bu politika sadece tarımsal üretimi yönlendirmede çok az bir etki göstermiştir. Zira önceleri fiyatlar esas itibariyle ürünün ekiminden önce ilân edilmiyordu. Bu sebeple de fiyat politikası teşviklerinin bitkisel ve hayvansal üretim artışlarına etkisi çok zayıf kalmıştı.

Fiyat ve yatırım politikasında, tarım politikasının ağırlık noktasında Türk Devleti üretim ve pazarlamada şartlara etki edici olarak, zahmet ve rahatçı akılcı bünye politikası takip edecek yerde tarımsal fiyat ve yatırım politikası uygulayarak bünyesel politika etkisi veya sonuçları elde etmek gibi intibai bırakmak istiyor. Kırsal alanda esas itibariyle gelişme politikası ile aynı anlamda alınsaydı, bu yol tarımın düzenlenmesi ve intibak meselesini değişen işbölümüne dayanan bir ekonomiye dönüşmesine hedef olarak alırdı. Tarım ürünleri esasen 1932'den beri, bilhassa da 1950 yılından beri asgari fiyat şeklinde garanti fiyatları ile desteklenmektedir. Destekleme mekanizması otomatik olarak devreye girmemektedir. Müdahale söz konusu ürünün pazar durumuna yapılmakta ve destekleme fiyatı ilk defa sonradan yani ekim'den sonra ilân edilmektedir.

Şimdiye kadar toplam 30 ürün farklı seviyede ve farklı sürede fiyat destekleme kapsamına alınmıştır. Desteklemenin kapsamı ve müdahalenin yönetiminde pazarın tedarik durumu etkili olmaktadır. Bu sebeple çay, anason, şeker pancarı ve haşhaşa olduğu gibi bazı hububat, fındık, pamuk, tütün, ayçiçeği, yerfıstığı, soya fasulyesi, incir, kuru üzüm, zeytin ve benzerleri gibi ürünlerde pazar durumuna göre belirli çerçevede fiyat politikası bakımından müdahaleye tabi tutulurlar. Bu politika, hayvansal ürünler için pek önemli değildir. Subvansiyonlar, Türk tarım destekleme sisteminin verimliliği artırmak veya üretim masraflarını düşürmek amacıyla veya belirli ürün çeşitlerinden vazgeçirmek amacıyla uygulanan bir tamamlayıcı unsurdur. Belirli "başarılar" "üretim faktörleri" veya "ürünler" doğrudan veya dolaylı malî yardımlarla sübvansiyon edilir. Doğrudan prim ödeme şeklinde olur. Dolaylı olarak ise ya üretim girdileri sübvansiyonları, fiyat sübvansiyonları veya gizli sübvansiyonlar şeklinde verilir. Primler her şeyden önce verimlilik veya kalite başarısını ödüllendirmek amacıyla taşırlar. Mesela, şeker pancarında yüksek kalite ve erken söküme için prim verilir. Bu durumda primin amacı, eğer üreticiler düşük destekleme fiyatına rağmen ürünlerini teslim yerine getirirler ve böylece gelir kaybına uğrarlarsa, üreticilerin gelir kaybını dengelemektir. Girdi sübvansiyonları, verimliliği artırmak ve girdi masrafını düşürmek amacıyla, tohumların, gübre ve yem

maddelerini, yabancı ot ilacının, damızlık hayvanların, fidelerin ve fidanların zamanında ve ucuz temini şeklinde verilir. Doğrudan sübvansiyonlar belirli hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, soya fasulyesi tohumları için, zirai mücadele ilaçları için veya bazı hayvan ilaçları için yapılmaktadır. Bu durumda devlet girdi fiyatının % 20'sini geri ödemektedir. Ayrıca tarımsal üretim kredileri uygun faizlerle sübvansiyon edilmektedir. Üreticiler, bir yılda iki ürünü arka arkaya yetiştirdiklerinde de faiz sübvansiyonundan yararlanmaktadırlar. Bu şekildeki ucuz faizli teşvik kredileri nadasın kullanılması ve yerfıstığı ve soya fasulyesi üretimi içinde verilmektedir. Gizli sübvansiyonlar arasında meselâ vergi istisnaları veya muafiyetleri zikredilebilir. 40 Milyon TL. yıllık gelirin altında gelire sahip her çiftçi vergi muafiyetinden yararlanmaktadır. Üzüm, zeytin, dut; gül fidanı yetiştiriciliği ile uğraşan çiftçilere arazi vergisi ödememektedirler. Ayrıca zirai ilaç ve tohum ithalatında, gümrük vergisi alınmaz.

Hayvancılık ve hayvansal üretimi teşvik etmek için, sadece yem maddelerinin % 25 geri ödenmesi şeklinde sübvansiyon değil, ayrıca süt işlemenin modern belir kapasiteye sahip süthanelerde yapılması için ilave fiyatlar ödenmektedir.

4. Türkiye'de Sütçülük

Türkiye hayvan sayısı bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Hayvan ırkı bakımından yerli ırklar daha fazla, tarlaya elverişli çayır ve mer'alar sürülmüş mevcut mer'alar aşırı otlatma nedeniyle düşük değerli ve çiftçiler yeterli teknik bilgiye sahip olmadığından, hayvansal üretimde şimdiye kadar çok gelişmemiştir. 90'lı yılların başına kadar sığır yetiştiriciliği, çok düşük verim seviyesi ile bilhassa çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılama ve iş hayvanları temin etmeye yönelmiştir. Bitkisel üretimde hayvansal çeki gücü yerine traktörün ikâmesi, girdi kullanım seviyesinin artması ile üretimin entansifleşmesi, hayvansal ürünlere olan talebi karşılaması gereken şehir nüfusunun sür'atle artmasıyla nüfus yapısında değişmeler, sığır üretiminin süt ve et üretimi yönünde pazar için yapılması şeklinde etkilemiştir.

Türkiye'de irat hayvanı mevcudu gelişmesi aşağıdaki cetvelde görülmektedir (Cetvel 4).

Cetvel : 4

Türkiye'de İrat Hayvanları Sayısı (1000)

Hayvan Nev'i	Yıllar					
	1980	1982	1984	1986	1988	1991*
İnek	15.894	14.484	12.410	12.713	12.562	12.554
Manda	1.031	808	544	540	485	371
Koyun	48.630	49.636	40.391	43.758	45.384	40.553
Keçi	15.385	14.655	11.127	11.295	10.972	9.698
Tiftik Keçisi	3.658	3.558	1.973	2.111	1.942	1.279
TOPLAM	84.598	83.141	66.445	70.417	71.345	64.455

Kaynak: D.İ.E. (Muhtelif yıllar) Tarım İstatistikleri Özeti,

(*) Geçici rakamlar

Genel olarak incelenirse bilhassa koyun mevcudunda artış gözlenmektedir. Koyunculuk, özel bir bakım ve yetiştiriciliği fazlaca bir bilgi gerektirmediğinden ve Türkiye'nin iklimi koyun yetiştiriciliği için uygun olduğundan, koyun yetiştiriciliği toplam hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yer işgal etmektedir. Buna karşılık keçi mevcudunu düşürme ve bunun yerine koyun sürüsünü büyütme çalışılmaktadır. Uygun şartlara rağmen hayvancılıktaki gelişme arzulanan seviyede değildir. Türkiye'de büyükbaş hayvan sayısı yüksek olmasına rağmen verimli süt ineğinin nisbeti yeterli değildir. (Cetvel 4). Cetvel'den 1991 yılı istatistiklerine göre, 64.455.000 büyükbaş hayvanın sadece % 19.48'i inek'tir. Bu nisbet koyunlarda % 62.92, keçilerde % 15.04 ve tiftik keçisinde % 2.98, mandada % 0.58'dir. Bu hayvanların büyük bir kısmı sağmal değildir. Türkiye'de toplam hayvan mevcudundan sağılan hayvan nisbeti, yıllar itibariyle artmıştır. 1964-1988 yılları arasında toplam koyun mevcudunda sağılan koyun nisbeti aynı kalırken sağılan inek nisbeti 1965 yılında % 31.7 iken 1980'de % 38.7'ye yükselmiştir(1).

Sığır varlığının büyük bir kısmı verimleri düşük yerli ırklardır. Kültür ırkı ve melez sığırlarda vardır. Sığırları ıslâh etmek yani daha iyi ırklar elde etmek denemesinde büyük bir başarı elde edildi. Bilhassa yeterli yem kaynağının ve iyi barınma imkânlarının bulunduğu bölgelerde, Hollanda ve Almanya menşeli sığırların yetiştirilmesinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmelere rağmen Türkiye'de sığır yetiştiriciliği arzulanan seviyeye gelmediğinden, daha fazla çabalara ihtiyaç vardır.

Türkiye'de de hayvan yetiştiriciliğinde sun'i tohumlama, hayvanların kalitesini ve ürünlerini ıslâh etmek maksadıyla artarak kullanılmıştır. Tabii tohumlama henüz uzak bölgelerde kullanılmaktadır. 1987'den beri USA ve Avrupa'dan yüksek verimli inekler ithal edilmiştir.

Türkiye'de 1949 yılında ineklerin sun'i tohumlanması başladı. 1973'den beri de sun'i tohumlama taze sperma yerine, dondurulmuş spermalarla yapılmaktadır. Ayrıca ineklerde Embriyo transferide başlamış bulunuyor.

Uzak ve sapa bölgelerde sun'i tohumlama uygulaması oldukça zor. Bu sebeple devletçe yüksek kalite boğa temin edilmekte ve hayvan yetiştiricilerine bedava sunulmaktadır. İthal edilen saf ırk inekler, Batı Anadolu'da özel sektöre satılırken, Doğu Anadolu'da devletçe çiftçilere dağıtılmaktadır. 1989 yılında sadece yüksek verimli 20.000 inek Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İtalya'dan gelmiştir. Bugüne kadar toplam 100.000'in üzerinde inek ithal edilmiştir.

Türkiye'de esasen çok yoğun olan hayvan varlığını nazari itibare alarak, aynı kalan yetiştirme şartlarında, hayvan sayısını artırmak suretiyle sığır üretimini artırmak mümkün değildir. Uzun zamandan beri Türkiye'de hayvan yetiştirmeden sorumlu makalar bunun sığır üretimi entansifleştirmek suretiyle bir üretim artışına etki etmek için gayret göstermişlerdir. Mevcut hayvan materyali fakat sadece sınırlı bir entansifleşmeye imkân vermektedir. Hayvan materyalinin sadece seleksiyon ile ıslahı uzun bir zaman süresini gerektirmektedir.

Uzun yıllardan beri muhtelif devlet kurumları tarafından Avrupa menşeli sürülerin teşkiline çalışılmakta. Bunun içinde melezleme programları bu işin temelini oluşturmuştur.

(1) T. Güneş, Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'de Süt ve Süt Ürünlerinin Pazarlaması, Ulusal Süt ve Süt Ürünleri Sempozyumu, Ankara, 1989, s. 31.

Avrupa menşeli verimli ırklar Türkiye'de hem devlet işletmelerinde hemde özel yetiştiriciler tarafından beslenmektedir. Muhtelif organizasyonların devlet işletmeleri bütün ülkeye dağılmış vaziyettedir. İdari şekline göre aşağı devlet işletmeleri zikredilebilir

- 38 Tarım İşletmesi (TİGEM),
- Tarım ve Köyişlerine bağlı muhtelif şekilde 38 işletme,
- Türkiye Şeker Fabrikalarının 18 işletmesi ve Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği,

Devlet işletmelerinde yetiştirilen hayvanların büyük bir bölümünü esmer ırk teşkil etmekte, bunun siyah beyaz ırk takip etmektedir. Diğer ırklar, meselâ jersey karadeniz bölgesi işletmelerinde, bölgesel bir öneme haizdir.

Devlet tarım işletmelerinin görevi, sığır üretiminin entansifleşmesi çerçevesinde esas itibarıyla islah materyalini hazır bulundurmaktır. Takriben son 10-15 yılda Avrupa menşeli sığır ırkları ile sürü teşkili devlet ve özel sektör eliyle yoğunlaşarak özel işletmelerde uygulanmaya başladı. Bu maksatla devletce Dünya Bankası yardımıyla birçok proje desteklendi. Bu ithalatın finansmanı geniş ölçüde krediler yoluyla gerçekleşti ve yem, elde ve sağım makinalarını kapsıyordu. Aynı şekilde ithalat ve sürü teşkili T.C. Ziraat Bankası ve Ege'de özel bir süt işleme firmasının (Pınar Süt Mamülleri A.Ş.) desteği ile gerçekleştiriliyordu.

Son 10-15 yılda Avrupa ülkelerinden verimli ırklar ithal edilmiş olmasına rağmen, maalesef süt üretimi arzulanan seviyeye çıkarılamamıştır. Türkiye'nin süt üretimi Cetvel 5'de görülebilir. 1980'den 1991 arasındaki dönemde süt üretimi yıllık % 2 civarında artmıştır. Türkiye'de üretilen sütün % 66'sı ineklerden, % 21'i koyunlardan ve geri kalan kısmı manda ve keçilerden üretilmektedir(1). Süt üretim miktarı hayvanların verimine bağlıdır. Ortalama süt verimi ineklerde 1000-1200 kg., koyunlarda 60-70 kg. ve keçilerde 25-30 kg.'dır(2).

Cetvel : 5
Türkiye'de Süt Üretimi

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Endeks
1980	6.168	100
1982	6.378	103
1984	6.298	102
1986	6.565	106
1988	7.042	114
1990	6.619	107
1991	7.462	121

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı APK Kurul Başkanlığı

(1) T. Güneş, Avrupa Topluluğu Karşısında Süt ve Mamülleri Pazarlaması, a.g.e., s. 31

(2) T. Güneş, Türkiye'de Hayvancılık Görünümü, Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayi, I. Milli Sempozyumu, Setbir, Ankara, 1989, s. 31.

5. Türkiye'de Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Yapısı

Genel tarım sayımının yapıldığı 1980(1) sonuçlarına göre, Türkiye'de mevcut 3.650.910 tarım işletmesinden, % 86.02 gibi büyük bir kısmında, bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri ile birlikte yürütülmekte, % 11.46'sında hayvancılık faaliyeti hiç bulunmamakta, % 2.52'sinde ise sadece hayvancılık faaliyetine yer verilmektedir. Ayrıca, işletmelerin % 22.80'inde büyükbaş hayvan, % 53.47'sinde küçük baş hayvan mevcut değildir(2).

Hayvan varlığının işletmelere dağılımı Übersicht 6'da verilmiştir.

Übersicht : 6

Hayvan Sayılarına Göre İşletmelerin Dağılımı

Hayvan Sayısı	Büyükbaş		Hayvan Sayısı	Küçükbaş	
	İşletme Sayısı	%		İşletme Sayısı	%
1-4	1.681.714	59.67	1-9	340.951	20.07
5-9	797.846	28.31	10-19	321.378	18.92
10-19	281.076	9.97	20-49	553.962	32.61
20-49	54.634	1.94	50-99	302.502	17.81
50-99	2.976	0.11	100-249	167.678	9.87
100+	211	0.00	250-499	11.878	0.70
			500+	272	0.02
TOPLAM	2.818.457	100.00	Toplam	1.698.621	100.00

Kaynak : D.İ.E. Genel Tarım Sayımı, 1980, s. 260 und 280.

İşletmelerde mevcut büyük ve küçükbaş hayvanların dağılımı incelendiğinde 1-4 arasında büyükbaş hayvanı olanların oranının % 59.67, 5-9 arasında büyükbaş hayvana sahip olanların oranının % 28.31 ve 10 ve daha fazla büyükbaş hayvanı olan işletmelerin ise % 12.02 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan işletmelerin % 32.61'i 10-49 küçükbaş hayvanla ağırlık taşımakta, bunu % 20.07 ile 1-9, % 18.92 ile 10-19, % 17.81 ile 50-99 arasında küçükbaş hayvana sahip işletmeler izlemekte. Bütün işletmelerin % 10.59'unda ise 100'den fazla küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

Yalnız hayvancılık yapan işletmeler daha çok büyük tüketim merkezlerine yakın yerlerde yoğunlaşmaktadır.

(1) 1990 yılı Tarım Sayımı Kesimi Sonuçları henüz yayınlanmadı.

(2) D.İ.E. Genel Tarım Sayımı 1980.

Ayrıca Türkiye'de işletme başına ortalama hayvan sayısı düşüktür. Küçükbaş hayvan sahibi işletmelerde işletme başına 25 koyun düşmektedir. Çiftçi ailesi başına düşen ortalama hayvan sayısı büyükbaş için 4, küçükbaş için 11 civarındadır(1).

İşletmelerde hayvan sayısı düşüklüğü işletme sermayesinde hayvan sermayesi nisbetini düşürmektedir. Türkiye'de araştırma yapılan işletmelerde hayvan sermayesi ortalama olarak % 10.93'dür. Bu oranın düşük olması işletme gelirini azaltmaktadır.

6. Süt ve Ürünleri Sanayi

Türkiye'de üretilen sütün % 60'ının piyasaya arz edildiği varsayılmaktadır. Geri kalan bölüm ise kapalı aile ekonomisi içinde tüketilmektedir. Piyasaya sunulan sütün de yalnızca % 10'u modern fabrikalarda işlenmektedir(2)

Türkiye'deki süt işleme tesisleri, kapasiteleri, üretim teknolojileri, yetişmiş insan gücü ve diğer bir çok nitelikleri bakımından birbirinden oldukça farklı bir yapıya sahiptirler. Bunların arasında çok modern imkânlarla sahip işletmeler bulunmakla beraber çok ilkel şartlarda çalışan işletmelere de ağırlıklı şekilde rastlanmaktadır. Nitekim Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca 1986 yılında yapılan envanter çalışmasında süt işletmelerinin sayısı 2666 olarak belirlenmiştir(3). Türkiye'nin plânlı döneme girdiği 1960'lı yıllardan itibaren de süt ve süt ürünleri sanayisinde belirli gelişmeler izlenmeye başlanmıştır. 1962 yılında "Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu" özel bir kanunla kurulup faaliyete geçirilmiştir. Kurumun kurulması ile güdülen politika, süt üretim potansiyeli'nin geliştirilmesi, üretilen sütün değer fiyatı ile satın alınması, ürünün modern tesislerde işlenip tüketiciye belirli kalitede arz edilmesi sonucunda geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir. Nitekim süt sanayi'inin devlet politikası şeklinde gündeme gelmesiyle özel sektörün bu alana ilgisi çekilmiş ve çeşitli süt sanayi tesisleri işletmeye açılmıştır. Süt ve Süt mamulü işletmelerinin mülkiyet durumları dikkate alınarak coğrafi dağılımları Übersicht 7'de verilmiştir.

Übersicht 8'de Türkiye'de mevcut 1000 ton/yıl ve daha fazla kapasiteye sahip olan süt ve mamülleri işletmelerinin mülkiyet tiplerine bölgesel dağılımları ve kapasiteleri verilmiştir.

Übersicht 8'de görülen toplam 1093 adet süt işleme tesisinin 127 adedini kapatitesi 2500 ton/yıl'ın üzerinde olan ve bünyesinde pastarizatör veya UHT tesisi bulunduran işletmeler oluşturmaktadır (4). Buna göre Türkiye'de ilkel teknoloji uygulayarak üretimde bulunan işletme sayısının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bir tarafta kaliteli ürün vermeyi amaçlayan diğer yanda ise rastgele üretimde bulunan işletmeler aynı ortamda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu durum piyasadaki süt ürünlerinin kalite düzeyinde farklılıklar yarattığı gibi, haksız rekabete yol açmakta ve modern teknolojinin tutunup gelişmesini tehdit etmektedir.

(1) Erkuş, A. ve Ark. Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisi Uygulamalarının Hayvancılık ve Hayvansal Ürünlerin Üretim, Pazarlama ve Tüketim Düzeyine etkileri, Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçişin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri Sempozyumu, İzmir 16-18 Aralık 1985.

(2) D. Ülgüray, Türkiye'de Plânlı Dönemde Hayvansal Ürünleri İşleme Sanayi'inin Durumu Hedefleri, Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayi I. Milli Sempozyumu, Setbir. 29-30 Kasım 1989, s. 150.

(3) İ. Mert. Ülkemiz Sanayi'inin Durumu, T.O.K. Dergisi, Sayı 44, 1989, s. 6-9.

(4) D.P.T. Süt Mamülleri Sanayi, Vı. Beş Yıllık Kalkınma Plâni Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1990.

Übersicht : 7
Süt ve Mamülleri İşletmelerinin Coğrafi Dağılımları

BÖLGELER	KAMU SEKTÖRÜNE AIT İŞLETMELER		KOOPERATİF İŞLETMELERİ		ÖZEL SEKTÖRE AIT İŞLETMELER		TOPLAM İŞLETME	TOPLAM KAPASİTE
	Sayısı (Adet)	Kapasite (Ton/Yıl)	Sayısı (Adet)	Kapasite (Ton/Yıl)	Sayısı (Adet)	Kapasite (Ton/Yıl)	Sayısı (Adet)	(Ton/Yıl)
Orta-Kuzey	8	129.700	11	28.050	94	196.791	113	354.541
Ege	7	56.600	28	50.600	359	870.722	394	977.922
Marmara	5	123.100	13	18.840	361	1.340.780	379	1.482.720
Akdeniz	2	31.700	1	1.200	48	105.521	51	138.421
Kuzeydoğu	4	37.200	4	5.130	16	37.700	24	80.030
Güneydoğu	5	61.00	5	10.460	4	15.002	14	86.462
Karadeniz	7	62.785	9	28.380	22	53.064	38	144.229
Ortadoğu	5	45.600	2	3.825	5	13.055	12	62.480
	5	35.294	5	9.008	58	140.143	68	184.445
TOPLAM	48	582.979	78	155.493	967	2.772.778	1.093	3.511.250

Kaynak: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı.

Son yıllarda, imalat sanayiinde, Kamu sektörünün zorunlu ve gerekli haller dışında yatırım yapmaması ilkesi uyarınca Türkiye Süt Endüstri Kurumu tarafından bazı tevsi yatırımları dışında yeni yatırım yapılmamıştır. Süt Endüstrisi Kurumuna ait fabrikaların sayısı toplam 40', toplam kapasiteleri ise 330.900 ton/yıl'dır. Kamu ve Özel Sektörde kurulu modern sayılabilecek diğer tesislerle birlikte toplam çiğ süt işleme kapasitesi 600 bin ton/yıl'a ulaşmıştır.

Süt işletmelerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, süt arzının mevsimler ve bölgelere göre farklılık göstermesinden kaynaklanan üretim dengesizliğidir. Genel olarak süt üretimi kış ve bahar ayları arasında önemli dalgalanmalar göstermektedirler. Özellikle büyük kapasiteli kuruluşlar yılın 6-7 aylık bölümünde ihtiyaç duydukları hammaddeyi yeterince sağlayamamaktadırlar. Bunun sonucunda Türkiye'nin batı bölgelerinde % 50'lilere ulaşan atıl kapasite, diğer bölgelerde %90'lara kadar yükseltmektedir.¹ Bunun yanı sıra toplam süt üretimi içinde, küçükbaş hayvan sütlerine ait payın yüksekliği de, mevsimsel dengesizliği etkileyen bir başka faktör olmaktadır. Ayrıca Doğu Anadolu Bölgesinde mer'a imkânlarına bağlı olarak süt üretim döneminin kısa oluşu, bölgenin iklim ve arazi yapısı nedeniyle ulaşım imkânlarının sınırlı oluşu, bölgenin doğal ve sosyo-kültürel imkânları içinde ortaya çıkmış olan gezici mandıraların faaliyetleri ile rekabet güçlüğü gibi hususlar bölgede düşük oranda kapasite kullanımına yol açmaktadır. Nitekim Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na ait beş tesis faaliyetlerini, süt toplama merkezi olarak sürdürmeye karar vermiştir.

Süt sanayiinde kurulu kapasitelerin farklı teknolojik yapıya sahip işletmelerden olması sonucunda ürün maliyet ve kalitesinin farklı oluşunun haksız rekabet ortamı yaratması sorununa bir çözüm getirmek ve çiğ sütün modern veya modern sayılabilecek işletmelere akışını teşvik amacıyla, 3 Mayıs 1987 tarihinden itibaren Süt Teşvik Primi uygulamasına başlanmıştır. Süt teşvik primi üreticinin ürettiği süte litre başına ödenen para miktarıdır. Bu uygulama kapsamında, önceleri plâkalı pastörizatör ya da UHT süt sistemi bulunması halinde en az 2500 ton/yıl çiğ süt işleme kapasitesine sahip işletmelere her litre süt için 35, daha sonra 70 TL, 1000 ton/yıl kapasitelilere önceleri 25, daha sonra da 55 TL teşvik primi ödenmiştir. (Übersicht 8). 02.03.1991 tarihinden itibaren ise bu anılan değerler, 5000 ton/yıl üzerinde süt işleme kapasitesine 120 TL, 1000-5000 ton/yıl arasında da 90 TL olarak değiştirilmiştir.² Teşvik primi litre başına sabit bir miktar olarak ödenmektedir. Uygulamanın başladığı yıl süt fiyatı 145 TL/litre olduğundan ödenen prim, süt fiyatının % 18.5 ile 26 arasında değişirken, 1991'de ortalama süt fiyatı 1136 TL olduğundan bu oran % 8-11 olmuştur. Dolayısıyla primi güncel tutmak ve cazibesini koruması için enflasyona paralel ayarlamak gerekir.

Süt teşvik primi kapsamına alınan işletmelerde kapasite artışları, 2500 ton/yıl kapasiteli işletmelerde ilk yıl (1987) % 13, ikinci yıl (1988) % 24 ve üçüncü yılda % 24.1'lik bir kapasite artışının sağlandığı belirlenmiştir. Aynı kaynaklarda bu artışların 100 ton/yıl kapasiteye sahip işletmeler için sırasıyla % 23 (1987) ve % 32 (1988 ve 1989) olduğu açıklanmıştır.³

¹ G.C. Erdal, *Türkiye'de Süt Sanayi'inin Sorunları, Ulusal Süt ve Süt Ürünleri Sempozyumu, MPM. No. 394, Ankara, 1989.*

² T.Uraz, C. Kocak, M. Atamer, A. Karacabey, *Türkiye'nin Süt üretimi Sorunları, Dış Alımı ve Satımı, Kooperatif Dünyası, S. 252 (1992) S.10.*

³ DPT. *Süt Mamülleri Sanayi, a.g.e. S.*

Übersicht: 8
Süt Teşvik Priminden Yararlanan İşletmeler

	1987		1988		1989		1990		1991	
	İşletme Sayısı	Kapasite Ton/Yıl	İşletme Sayısı	Kapasite Ton/Yıl	İşletme Sayısı	Kapasite Ton/Yıl	İşletme Sayısı	Kapasite Ton/Yıl	İşletme Sayısı	Kapasite Ton/Yıl
2500 ton/yıl ve üzerinde kapasiteye sahip işletmeler	127	1.962.355	148	2.285.775	187	2.884.773	208	3.238.153	132*	2.651.360
1000 ton/yıl ve üzerinde kapasiteye sahip tesisler	966	1.548.895	1053	1.668.516	1064	1.663.653	1097	1.714.717	1146**	2.837.567
Toplam	1093	3.511.250	1201	3.953.791	1251	4.548.426	1305	4.952.870	1278	5.038.927

(*) 5000 ton/yıl kapasitenin üzerindeki işletmeler.

(**) 1000-5000 ton/yıl kapasiteli işletmeler.

Kaynak: Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu.

Süt Teşvik Primi uygulamasına rağmen, primin teknolojiyi geliştirme yönünde amacına ulaştığı pek söylenemez. Bunun için modern teknoloji kapsamına alınması gereken işletme niteliklerinin yalnızca pastörizatör, separatör ya da benzeri araçlara göre değil, daha kapsamlı olarak, örneğin çalıştırılan kalifiye eleman, sahip olunan binaların elverişliliği gibi faktörler de dikkate alınıp, enflasyona paralel olarak yeniden belirlenmesi gerekir.

7. Süt ve Süt Ürünleri Ticareti

Türkiye'de süt ve süt ürünleri için belirli bir pazarlama stratejisinden bahsetmek mümkün değildir. Süt ürünleri, tüketiciye büyük tüccarlar, pazarlama kuruluşları ve doğrudan üreticiye ulaştırma şeklinde olmak üzere 3 yoldan pazarlanır. Tüketim istatistikleri yeterli olmakla beraber, üretim miktarı, nüfusa bölünmek suretiyle yapılan tahminlere göre kişi başına süt tüketimi 1988 yılı verilerine göre 138.8 kg'dır.⁽¹⁾ Türk toplumunun süt içme alışkanlığı düşük bir düzeydedir. Tüketim süt mamüllerini kullanmak yoluyla yapılmaktadır.

Tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunda hayvan yetiştirilmekle beraber, genelde aile ihtiyaçlarını ve yan gelir elde etmek amacıyla hayvancılık yapıldığından işletme bazında pazara arz edilen ürün miktarı düşüktür. Bir araştırmaya göre; süt üretiminin ancak % 50 si piyasaya arz edilmektedir.⁽²⁾

Son yıllarda, yem sübvansiyonu, damızlık ithalatına sağlanan destek, hayvancılık yatırımlarının % 25-30'unun devlet tarafından karşılanması, ilaç masraflarının % 20'sinin iade edilmesi, 25-35 TL/kg.'lık süt primleri gibi tedbirlerle üretimin teşvik edilmesi yönünde yeterli düzeyde olmasa da bazı politikalar uygulanmakta ise de, pazarlama sistemini iyileştirici politikalara yer verilmemektedir. Üretici açısından belirli bir fiyat ve pazar garantisi olmaması süt hayvancılığının gelişmesini engelleyen önemli bir etkidir.⁽³⁾

Süt ve süt mamülleri pazarlama zinciri oldukça uzundur. İçme sütü olarak tüketilen sütün büyük bir bölümü pastarizasyon veya sterilizasyon işleminden geçirilmeden çiğ olarak satışa arz edilmektedir. Genelde köy toplayıcıları tarafından alınan sütler, toptancı ve sokak sütçüleri kanalıyla tüketiciye ulaştırılmaktadır. Toptancılar ve sokak sütçüleri de doğrudan üreticiden süt alabilmektedirler. Bu arada üreticinin bizzat kendisi de doğrudan doğruya tüketiciye çiğ süt satışı yapmaktadır.

Süt ve mamüllerine işlenecek sütler, köy toplayıcıları veya süt kooperatifleri tarafından fabrikaların süt toplama merkezlerine getirilir ve buralardan frigorifik araçlarla fabrikalara ulaştırılır. Fabrikalarda üretilen pastörize ve sterilize süt, yoğurt, peynir, tereyağı gibi süt ürünleri ambalajlı ve etiketli olarak perakende satış yapan bakkal, süpermarket ve büyük mağazalara gönderilerek tüketicilere sunulur (Grafik 1).

Üretilen çiğ sütün büyük bir kısmını işleyen mandıra ve imalâthaneler de, köy toplayıcılarından ve direkt üreticiden süt temin etmektedirler. Bu işletmelerin ürettiği süt

(1) Setbir, Hayvancılık, Su Ürünleri Üretimi ve Sanayi, Türkiye AT Entegrasyonu Sempozyumu, 1-2 Kasım 1991, S.50.

(2) O. Yurdakul ve Ark. Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Hayvansal Ürünler Üretim Tüketim ve Pazarlama Yapısı, Ankara, 1988.

(3) DPT, Hayvancılık Ekonomisi, Hayvancılık, Ankara, 1991, S.362

mamülleri toptancılar kanalıyla perakendecilere ulaştırıldığı gibi, doğrudan perakendecilere de satış yapılmaktadır.

Türkiye'de, çok küçük bir sayıdaki tarım işletmeleri, çiğ sütün toplanmasında, toplama alt yapısının mevcut olmayışı dolayısıyla önemli bir darboğazla karşılaşmıştır. Kamuya ait bir çok süt fabrikası, toplama işleminin iyi bir şekilde yerine getirilmeyişi nedeniyle kapasitelerinin çok altında çalışmaktadırlar.

Ülkemizde çiğ süt değer olarak % 33 oranında en fazla peynir çeşitlerine dönüştürülmektedir. Bunu % 32 oranıyla tereyağı, % 25 oranıyla yoğurt ve % 6 oranıyla içme sütü oluşturmaktadır. İçme sütünün gelişmiş dünya ülkelerine göre düşük olması süt içme alışkanlığının kazandırılmamış olması sebebiyle Özellikle ilköğrencilerine bir program dahilinde süt verildiği düşünülürse genç nüfusa sahip olan Türkiye'de işletmelerde kapasite kullanımına ve süt sanayiine istikrar kazandıracaktır. Diğer taraftan üretici aşamasında yem, çiğ süt maliyetinin % 50-70 ini oluşturmaktadır.⁽¹⁾

Übersicht: 9

Süt ve Yem Fiyatları

Yıl	Süt Fiyatları		Süt Yemi Fiyatları	
	TL/kg.	Endeks	TL/kg.	Endeks
1981	24.0	100	16.5	100
1982	30.4	127	20.0	121
1983	38.5	160	33.0	200
1984	63.7	265	45.0	272
1985	86.0	358	64.0	388
1986	110.9	462	80.0	485
1987	135.1	563	145.0	879
1988	246.0	1.025	220.0	1.333
1989	432.9	1.803	380.0	2.303
1990	744.0	3.100	5.300	3.212
1991	1.136	4.733	890	5.393

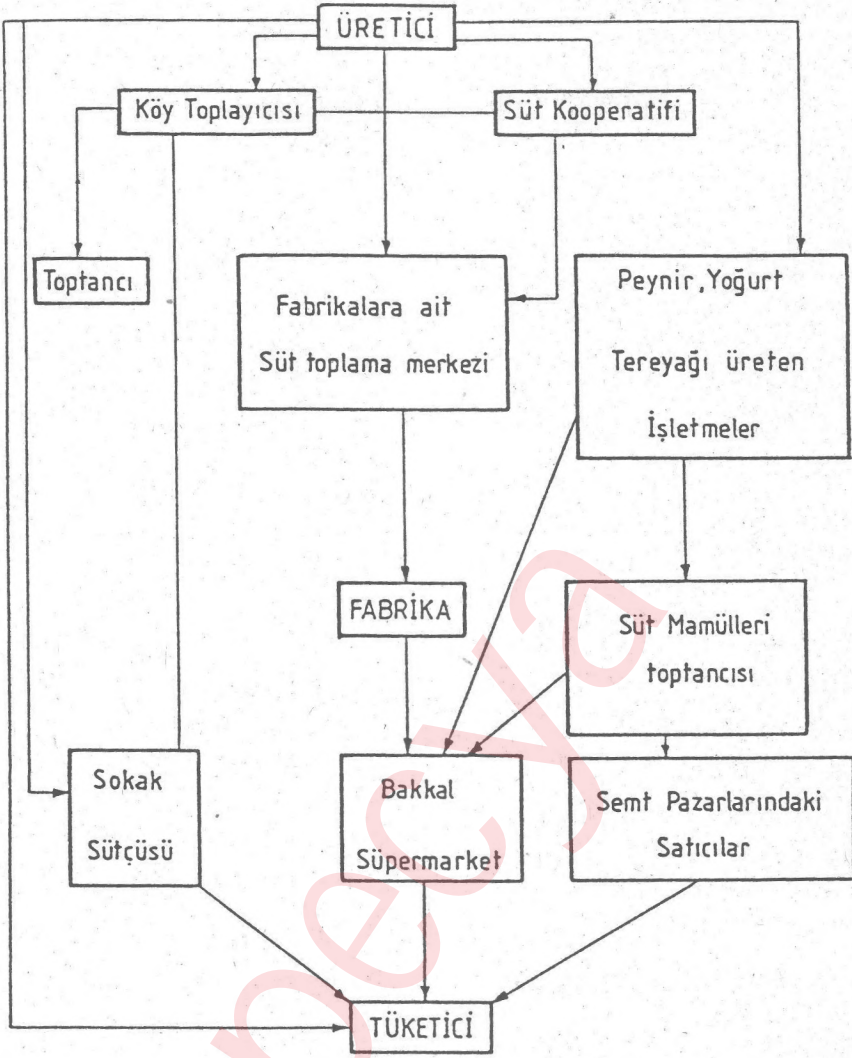
Kaynak: Yem Sanayi ve Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu.

Übersicht 9'da görüldüğü gibi süt fiyatlarındaki artış son on yılda devamlı olarak yem fiyatlarının altında seyretmiştir. Bu durum şüphesiz süt üretiminin kârlılığını etkilemektedir.

Kısaca süt ve süt mamüllerinin dış ticaretine bir göz atarsak; son yıllarda dış ticaretin liberasyonu ile ilgili politikaların uygulanmaya başlaması ile birlikte süt ve süt mamülleri sektörünün dış ticaretinde gelişmeler gözlenmektedir.

Türkiye'de dünya standartlarına uygun üretim yapabilecek işletmelerin bulunmasına rağmen dış pazarlarda fiyat yönünden rekabet edilememekte ve pazar şansı yaratılamamaktadır. Özellikle süt ve mamüllerinde gelişmiş Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerinin uyguladığı sübvansiyonlar ve ithalattan aldıkları fonlar Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. AT'nun yüksek gümrük duvarları ve korumacılık sistemleri nedeniyle bu ülkelere ihracat şansımız bulunmamaktadır. Yine AT'nun ihracata ödedikleri sübvansiyonlar yüzünden üçüncü ülke pazarlarına da sübvansiyon edilmiş AT

(1) A. Arsan, *Hayvansal Sanayide Süt Sanayinin Önemi, Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayi I. Milli Sempozyumu, 29-30 Kasım 1989, S. 83.*

Grafik.1. Türkiye'de Süt ve Süt Mamülleri Pazarlama Kanalları

ürünleri karşısında rekabet imkanları kalmamaktadır. Türkiye ancak Ortadoğu pazarına, o pazara özgü ve Avrupa ülkelerinin üretmediği ürünlerle girebilmektedir.

Türkiye'de süt ve ürünleri ihracatında serbest mallar rejimi uygulanmaktadır. Bu ürünlerin ihracatı 1985 yılında 5.6 milyon dolar iken, bu yıldan sonra giderek hızlanmış, 1987'de 6.6 milyon dolar, 1989'da 9.1 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak 1991 yılında 6.0 milyon dolar seviyesine düştüğü görülmektedir. (Übersicht 10).

Süt ve mamüllerinde ihracatın büyük kalemini peynir ve tereyağ oluşturmaktadır. Genel peynir ve çökelek ihracatımızın AT topluluğuna yapılan kısmı bu ülkelerde yaşayan Türklere yöneldiği söylenebilir. Türkiye açısından en önemli pazar Ortadoğu ülkeleridir.

Diğer taraftan Türkiye'de son yıllarda uygulanan ithal politikaları nedeniyle süt ve süt mamülleri sektörünün ithalatında önemli artışlar meydana gelmiştir. AT menşeli süt mamülleri düşük fiyatlarla ithal edilmiş ve bu da hayvancılık sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıllarda süt hayvanlarının kesilmesi yüzünden hayvan varlığında azalma olmuştur. Türkiye'de uygulanan ithalat fonlarına karşılık, ihracatçı ülkelerin ve özellikle Avrupa Topluluğunun ihracatlarına uyguladıkları yüksek sübvansiyonlar ithalatın artmasına yol açmıştır. Genel olarak değerlendirilirse ithalatımızın özellikle süt tozu, peynir ve tereyağında 1980'ler öncesine göre artış gösterdiği ve bu ithalatta AT kaynaklı çok önemli bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Süt ve Mamülleri ithalatı Übersicht 11'de görülmektedir.

8. Türkiye'de Süt Sağım Makinaları İmâlâtı

Türkiye'de son yıllara kadar çeşitli ülkelere ithal edilen süt sağım makinaları kullanılmaktaydı. Esasen Türkiye'de tarım işletmelerinde işgücü fazlalığı ve ithal sağım makinalarının pahalı oluşu, makinalı sağım ekonomik olarak uygulanamıyordu. Türkiye'de yapılan bir araştırmada sürü büyüklüğü 10 inekten az ise, süt sağım makinası ile sağım el ile sağıma göre ekonomik olmamaktadır. Yine aynı araştırmada, sürü büyüklüğü 10-20 inek arasında ise, güğümlü veya kovalı tip iki sağım düzenli süt sağım makinası, sürü büyüklüğü 20-50 inek arasında ise, 4 sağım düzenli güğümlü veya kovalı sağım makinaları tavsiye edilmektedir.⁽¹⁾ Tarım işletmelerinde hayvan sayılarının düşük oluşu da makinalı sağımın Türkiye'de yaygınlaşmamasının bir başka sebebi olarak söylenebilir.

Türkiye'de süt sağım makinası imâlâtı yapan işletmeler sayısı çok azdır. Bu işletmeler münhasıran süt sağım makinası imâl etmemekte, yağmurlama başlıkları, silaj makinaları gibi diğer tarımsal teçhizatın imâlâtını da yapmaktadırlar. Ağırıklı olarak sağım makinası üreten 3 işletme ile ilgili bilgiler Übersicht 12'de verilmiştir. Bu işletmelerin 15-20 işçi istihdam eden küçük atölyeler olduğu ve daha ziyade ülkenin batı bölgelerinde buldukları anlaşılmaktadır. Tespit edilen diğer işletmeler ise devamlı üretim yapmayıp, siparişe göre üretim yapmaktadır. Bu işletmeler münhasıran süt sağım makinaları imâl etmedikleri için, kapasiteleri için yeterli bilgi alınamamıştır. Ayrıca işletmeler bilgi vermektense kaçınmaktadırlar. Süt sağım makinası imâl eden işletmelerin İzmir (Zirmak ve Teta), Ankara (Yönel Ticaret), İstanbul (Kurtsan) gibi

(1) M. Nalbant, P. Ülger, Süt Sığırcılığında Süt Sağımının Mekanizasyon Olanakları Üzerinde Bir Araştırma, Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 3-4 (1982).

Übersicht: 10
Süt ve Mamülleri İhracatı

	1985		1987		1989		1991	
	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)
Süt ve Krema	299.6	150.2	195.8	148.2	261.3	1.093.6	47.7	41.5
Süt Tozu	26.2	48.8	56.7	112.8	27.3	106.2	26.7	80.5
Peynir ve Çökelek	2.400.8	4.213.0	2.821.5	5.516.3	3.241.8	7.324.5	2.163.5	5.335.7
Yoğurt-Ayran	252.2	147.1	254.2	119.6	267.9	167.1	32.2	43.2
Tereyağ	242.2	1.063.6	149.0	662.2	165.4	609.3	109.7	498.4
Toplam		5.622.7		6.559.1		9.133.6		5.999.3

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Übersicht: 11
Süt ve Mamülleri İthalatı

	1985		1987		1989		1991	
	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)	(Tonnen)	(000\$)
Süt ve Krema	277.4	214.0	15.7	27.8	264.0	312.0	254.2	410.4
Peynir	12.075.1	12.020.7	1.278.0	1.897.0	854.0	1.347.0	2.932.2	4.485.9
Tereyağ	592.2	822.2	891.4	1.181.0	729.0	1.378.0	5.669.5	4.671.6
Şüt Tozu	755.2	6.687.4	7.808.0	7.047.3	3.370.0	4.824.0	9.930.4	8.033.1
	19.744.3		10.153.1		7.861.0		17.601.0	

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

muhtelif illere yayıldıkları faaliyetlerinin de sadece bölgeleri ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Übersicht: 12

Sağım Makinası Üreten İşletmeler

Kuruluş Yılı	1980	1981	1985
Kuruluş Yeri	Kayseri	İstanbul, Bursa	Karacabey
Sermayesi (Milyon TL)	600	15	250
Çalıştırdığı işçi sayısı	22	20	15
Kurulu Kapasitesi (adet/yıl)	3800	3000	1000
Son yılda Ürettiği mamül miktarı	1096	2000	1000
Pazarlama yaptığı Bölgeler	İç Anadolu, Ege, Akdeniz	Marmara, Trakya Orta Batı Anadolu Böl.	Trakya, İzmir Burdur
Pazarlama Şekli	-	Bayilikler, Tarım Kredi Koop. Pancar Kooperatif.	Tarım Kredi Koop. Ziraat Ban., Bayilikler
İşletmenin Kapalı Alanı (m ²)	1742	3000	600
Ürettiği Diğer Ürünler	-	Yağmurlama Başlıkları	Silaj Mak.

Kaynak: İşletmelerin Verdikleri Bilgiler.

9. Güneydoğu Anadolu Proje (GAP) Bölgesinde Hayvancılık

Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı kısımları ile bunlar arasında uzanan ovaların yer aldığı Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerini kısmen veya tamamen kapsayan GAP alanında bugünkü tarımsal yapı içinde ağırlıklı yer alan hayvansal üretim, kuru ve zayıf mer'a ve anızlara dayalı ekstansif ve geleneksel karakterini sürdürmektedir.

Hayvansal üretim deseni içerisinde küçük ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği diğer hayvansal üretim faaliyetlerine göre öncelikli ve ağırlıklı bir konuma sahiptir. Gerçekten bölgede yapılan bir araştırmaya tarım işletmelerinin % 91'inde küçük veya büyükbaş bulundurulmaktadır⁽¹⁾.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde mer'aların genel karakteri ve şu anda sulama imkânlarının olmayışı, mer'aya dayalı ekstansif koyuncululuğun ve keçiciliğin gelişmesine

(1) E. Pekel, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Uygulama Alanında Hayvancılığın Geleceği, Ç.Ü.Z.F. Dergisi, 1986, Cilt 1, Sayı 3.

neden olmuştur. Koyun ve keçicilikte küçük aile işletmeleri yaygındır ve 10-15 baş mevcutlu sürülere sahip işletmeler toplam işletmelerin yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır⁽¹⁾. Tahmini olarak GAP bölgesi için koyun popülasyonunun % 75'i Akkaraman, % 25'i İvesi ırkından oluşmaktadır. Kıl keçi bölgenin her tarafında dominant ırk olup, 200 bin kilis keçisinin bulunduğu tahmin edilmektedir. GAP bölgesinde koyun ve keçi popülasyonunu oluşturan ırklar yerli-primitif ırklardan meydana gelmekle birlikte, gerek İvesi koyunları ve gerekse Kilis keçileri Türkiye'nin süt verimi en yüksek ırklardır.

Entansif tarım yapılan işletmelerde, sulamanın da getireceği avantajlar düşünülürse süt sığırcılığının hızla gelişeceği varsayılabilir. Bununla birlikte, koyun ve keçi yetiştiriciliği de hemen gerilemeyecektir. Zira, hem beslenme alışkanlıkları, hem de Arap ülkelerine ihracat imkanları önemli bir talep oluşturmaktadır. Bu durumda küçükbaş hayvancılık, yapılacak melezleme projeleri ile değişen şartlarda kârlı olabilecek biçimde örgütlenmelidir.

Bölgede sığır yetiştiriciliği hemen tamamen mer'aya ve anızlara dayanmaktadır. Ancak bu alanlar sığırların ihtiyacını karşılayacak verimlilikle olmadığından hayvanlar yeterince beslenememektedir. Bölgede sulanabilen arazi çok az olduğundan yem bitkileri yetiştirme alışkanlığı yok gibidir. Bölgede kilis tipi Güney Kırmızı sığırların süt verimleri diğer yerli ırklara nazaran yüksek olmasına rağmen, bu verim seviyesi dahi bölgenin sulanmasıyla meydana gelecek yeni tarımsal ürün deseni içerisinde ekonomik verim düzeyinin altında kalacaktır. Bölgenin arazi yapısı ve sulanabilirlik sınıflandırmasını yaparsak:

- a) Proje ile sulanacak ovalar,
- b) Sulanamayacak ancak sulamadan etkilenebilecek eşit yöreler,
- c) Dağlık kesim.

şeklinde proje alanını üç kısma ayırmak mümkündür. Bu üç kesimde sulamanın yöreye gelmesi ile oluşacak yeni hayvansal üretim deseni sığırcılığın yeri ve şekli de birbirinden farklı olacaktır.

Sığır yetiştiriciliğinde, elde edilen tecrübeler, bölgenin iklimi ve beklenen bitkisel üretim deseni ve düzeyi, bölgede bulunan Ceylanpınar Tarım İşletmesindeki gözlemler ve birikimler, iç ve dış talepler, sulanan ovalarda meydana gelecek entansif tarım işletmelerinde, hayvansal üretim deseni içinde yüksek süt verimli, süt-et yönünde geliştirilmiş kombine sığırlara ihtiyaç duyulacağını göstermektedir. Bölgede mevcut sığırların yarısından fazlasını Güney Anadolu Sarı Kırmızı (G.A.K.) Sığırları oluşturmaktadır. Geri kalan kısmı Yerlikara, Doğu Anadolu kırmızısı (D.A.K.) ve karışık yerli ırklardan oluşmaktadır. Dominant olan yerli ırkın iki varyetesine rastlanmaktadır. Bunlar Kilis Tipi ve yerli Güney Sarı Sığırlardır. Kilis tipi Sığırlar Türkiye'de süt verimi en yüksek olan yerli sığır ırkıdır⁽²⁾. GAP alanında sulamanın

(1) A. Elinçin, Y. Aşkın, F. Cengiz, I.Z.Arik, Küçükbaş Hayvancılığın Entansifleşmesi Olanakları ve Sorunları, Güneydoğu Anadolu Projesi, Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara, S. 370.

(2) O. Düzgüneş, S. M. Yener, N. Kaptan, Ş. Yargıcı, Büyükbaş Hayvancılığın Entansifleşme İmkânları ve Sorunları, GAP Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara, S. 351.

başlaması ile değişecek tarımsal yapı içinde entansif işletmelerin sığır yetiştiriciliği yönünden deseni aşağıdaki şekilde belirlenebilecektir. Bunlar:

1. Saf Kilis Sığırı Yetiştiren Tarım İşletmeleri,
2. Sütçü Kültür Irkı X Kilis Melezi Yetiştiren Tarım İşletmeleri,
3. Saf Sütçü Kültür Irkı Sığır Yetiştiren Tarım İşletmeleri,
4. Sözleşmeli, Etçi Sığır veya Melezi Yetiştiren Tarım İşletmeleri.

Bölge sığırcılığının islahında ana materyal olarak, alternatiflerden birini teşkil eden Kilis Tipi sığırların ele alınması uygun olacaktır. Zira bölgede saf Kilis Tipi sığırların yetiştirilebileceği şartlar sürececektir. Bu açıdan Kilis tipi yerli sığırların saf yetiştirme ve seleksiyonla genetik islahı göz ardı edilmemelidir. Bu ırkın Siyah-Alaca kültür ırkı sığırlarla melezleri, bölgenin sulanabilen ovaları ile eşit alanlarda, entansif ve yarı entansif tarım işletmeleri için önerilebilecek tiplerdir. Ayrıca sulanabilen alanlarda şartları uygun entansif tarım işletmeleri için tarımsal desende süt ağırlıklı kombine verim yönlü saf siyah-alaca sığırlar da önemli bir yere sahip olacaktır. Bunun göstergeleri Ceylanpınar Tarım İşletmesinde mevcuttur. Gerçekten bu işletmede 20 yıla yakın bir süredir Avrupa orijinli süt-et tipi kombine verimli Siyah-Alaca Sığırlar saf olarak yetiştirilmiş ve pek çok damızlık çiftçiye intikal ettirilmiştir.

LİTERATÜR

1. AÇIL, F. und DEMİRCİ, R, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara, 1984.
2. ARSAN, A. Hayvansal Sanayi'de Süt Sanayi'nin Önemi Hayvan ve Hayvansal Ürünler 1. Milli Sempozyumu, Ankara, 1989.
3. D.İ.E., Tarım Sayımı 1980 Pub. Nr. 1028, Ankara.
4. D.İ.E., Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, 1989.
5. D.P.T., Süt Mamülleri Sanayi, VI. Beş Yıllık Kalkınma Plânı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1990.
6. DÜZGÜNEŞ, O., YENER, S. M., AKMAN, N., KAPTAN, N., YARGICI, S., Büyükbaş Hayvancılığın Entansifleşme İmkanları ve Sorunları, GAP., Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ankara, 1986.
7. ELİÇİN, A., AŞKIN, Y., CENGİZ, F., ARIK, Z., Küçükbaş Hayvancılığın Entansifleşmesi Olanakları ve Sorunları, Güneydoğu Anadolu Projesi, Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ankara, 1986.
8. ERDAL, G.C., Türkiye'de Süt Sanayi'nin Sorunları, Ulusal Süt ve Süt Ürünleri Sempozyumu, MPM, Yayın Nr. 394, Ankara, 1989.
9. ERKUŞ, A., ve Ark., Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisi Uygulamalarının Hayvancılık ve Hayvansal Ürünlerin Üretim, Pazarlama ve Tüketim Düzeyine Etkileri, Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçişin Tarım Sektörüne Etkileri Sempozyumu, İzmir, 1985.
10. GÜNEŞ, T., Avrupa Topluluğu karşısında Türkiye'de Süt ve Süt Ürünlerinin Pazarlaması, Ulusal Süt ve Süt Ürünleri Sempozyumu, Ankara, 1989.
11. GÜNEŞ, T., Türkiye'de Hayvancılık Görünümü, Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayi, 1. Milli Sempozyumu, Setbir, Ankara, 1989.
12. MERT, I., Ülkemiz Sanayi'nin Durumu T.O.K. Dergisi, Sayı 44, 1989.
13. PEKEL, E., Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Uygulama Alanında Hayvancılığın Geleceği, Ç.Ü.Z.F. Dergisi, 1986, C. 1, S. 3.
14. SETBİR, Hayvancılık, Süt Ürünleri Üretim ve Sanayi, Türkiye AT Entegrasyonu Sempozyumu, Ankara, 1991.

15. URAZ, T., Koçak, C., Atamer, M., Karacabey, A., Türkiye'nin Süt Üretimi Sorunları, Dış Alımı ve Satımı, Kooperatif Dünyası, Sayı 252, 1992.
16. ÜLGÜRAY, D., Türkiye'de Plânlı Dönemde Hayvansal Ürünleri İşleme Sanayi'nin Durumu, Hedefleri, Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayi 1. Milli Sempozyumu, Setbir, Ankara, 1989.
17. YURDAKUL, O., ve Ark., Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Hayvansal Ürünler, Üretim, Tüketim ve Pazarlama Yapısı, Ankara, 1988.

becya

SERBEST PİYASA ŞARTLARINDA TÜKETİCİYİ KORUMANIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Ahmet ÖZCELİK

1970'li yıllardan itibaren Türk ekonomisini yoğun biçimde etkilemeye başlayan enflasyon 1976 yılıyla ivme kazanmıştır. Sürekli artan ve çift rakamlı olan enflasyonla birlikte döviz sıkıntısı, dış ödemeler dengesinin bozulması, dış borç ve yardımların hemen hemen durma noktasına gelmesi karşısında Türk lirası üzerinde yapılan küçük operasyonlar başta olmak üzere, ekonomiye yapılan müdahaleler beklenen sonucu vermemiştir. Narh uygulamasına ağırlık verilmesinin sonucu olarak ta yokluk, kuyruk ve karaborsalar artmış, pek çok fırsatçı kişi dükkanında bulunan malı peşin para ile almak isteyen tüketiciye satmayıp, her gün artan fiatlardan istifade yoluna gider olmuştur.

Spekülatif faaliyetlerin artışı, tasarrufların azalması, üretimin yavaşlaması, tüketimin kamçılanması, çift fiyatların oluşumu ve ekonominin kontrol edilemez hale gelmesi başlıca ekonomik güçlükler olarak belirtilebilir.

Ekonomi bu yapı içinde 24 Ocak 1980 tarihine gelmiş ve meşhur 24 Ocak kararları bunalımdan çıkış yanında yeni bir ekonomik gelişme anlayışının sonucu olarak açıklanmıştır. Bu yeni ekonomi politikasının temel özelliği, serbest piyasa şartlarında oluşacak fiyatların iktisadi hayatı tayin edecek olmasıdır.

Alınan tedbirlere göre, fiyatların idari kararlar tespitinden vazgeçilecek, temel mal ve hizmet kapsamı daraltılacak, bunun dışındaki malların fiyatı piyasa şartlarına bırakılacak, para arzı daraltılacak, açık finansman yolu terkedilecek, esnek kur uygulanacak, dış kaynak ihtiyacı kapatılacak, tasarrufları artırmak için yüksek faiz uygulanacak, dış talebin ikamesine çalışılacak, garantisiz ticari borçların tasfiyesine çalışılacak, yabancı sermaye özendirilecek, vergi adaleti ve gelir dağılımında denge sağlanacak, bazı kurumsal değişiklikler getirilecek, ekonomi tek şefe bağlı bir ekip tarafından yönetilecekti. Uygulanmaya başlanan bu ekonomik politikanın olumlu sonuçları kısa sürede alınmaya başlanmıştır. Ancak uygulama, politikanın sosyal maliyetlerinin biraz ihmal edildiğini göstermiştir. 1984'de Sayın Turgut ÖZAL tarafından okunan hükümet programında Türkiye ekonomisinde, serbest pazar ekonomisinin kurallarına uyulacağı açıklanmıştır. Böylece dış ticarete liberasyon genişletilmekte, lüks ithalat yüksek vergilere bağlanarak kaynak yaratılmakta, ihracata dönük ve dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek bir sanayileşme politikası izlemeye başlanmakta, KİT'lerle ilgili sübvansiyonlara izin verilmemektedir. Bununla birlikte zamlar artış göstermekte ve enflasyon, maliyet enflasyonuna doğru gitmektedir.

Türkiye'de uygulanan ekonomik politikalar bugün bile piyasa mekanizmasının düzenleyici gücüne bırakılmak istenen ekonominin, bu alanda olgunlaşmıncaya kadar hedefi belli, sağlam bilgiye dayalı müdahalelere ihtiyaç gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Serbest pazar ekonomisinin uygulanmasıyla önem kazanan konulardan birisi de tüketicinin korunması meselesidir.

Tüketim, mal ve hizmetlerin beşeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla doğrudan doğruya kullanılması fiilidir.

Bir piyasada monopol unsuru ne kadar fazla ise tüketicinin gücü o ölçüde az olup bir noktada üreticinin merhametine kalmıştır. Piyasada rekabetin arttığı oranda tüketicinin gücü de artmaktadır. Üreticilerin, kendi çıkarlarını koruma esasına göre hareket etmeleri halinde, tüketicilerin istismarına, onların bilgi noksanlığından menfaat sağlama ya sebep olmaktadır.

Tüketicinin dağınıklık, zayıflık, mallar ve piyasa hakkında bilgi eksikliği, hatta uzun vadeli çıkarlarının nerede olduğunu bilmeme veya bilse de koruyamama durumu onun hem üreticilere hem de kendi kendine karşı muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomistler, tüketicinin korunması gerektiği üzerinde anlaşmakla birlikte, bunun nasıl gerçekleştirileceği hususunda farklı çözüm yolları önermektedirler.

Yakın tarihte ABD'nde Federal Hükümet tarafından 1824 yılında kurulan Mühendisler Birliği ve 1887 yılında kurulan Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu tüketiciyi korumak amacıyla yapılan ilk girişimlerdir. ABD'nde 1929 senesinde Tüketici Araştırmaları Teşkilatı kurulmuştur. 1933'den sonra bu tip kuruluşların sayısı artmıştır. Tüketiciyi korumaya yönelik faaliyetlerin Avrupa'da başlangıcı 1950'li yıllara dayanmaktadır. 1960'lı yıllarda büyük atılım yapan bu hareketlerin amacı ekonominin belli kesimlerinden, bütünü kapsar duruma gelmiştir. Tüketiciyi korumak temel amaç olmakla birlikte çevrenin korunması, enerjinin korunması, ürünlerin emniyeti, mesleki emniyet ve tüketicinin kendine karşı korunması gibi konular da dikkate alınmıştır.

Teknoloji ve gelir düzeyindeki gelişmelere paralel olarak üreticilerin uyguladığı politikalar, savurgan bir tüketici tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüketiciyi savurganlığa iten sebepleri bilgisizlik, malların karmaşıklığı, yüksek gelir, savur at üretiminin gelişmesi, alternatif imkanların yokluğu, piyasa mekanizmasının noksanlığı, aldatıcı reklamlardır. Tüketicinin savurganlık alanları ise ulaştırma, bazı hammadde türleri, tabii kaynaklar, inşaat faaliyetleri, bazı mamul maddeler ile lüks ve pahalı ambalajlardır.

Tüketicinin çok karmaşık bir ekonomik çevre içinde bulunması ona rasyonel hareket edebilmesi için mal ve hizmetler hakkında bir takım bilgilerin götürülmesini zorunlu kılmaktadır. Tüketicinin demokratik toplumun sorumlu bir ferdi olabilmesi için çevresinde cereyan eden bir takım olaylardan, bunların iyi ve kötü yanları ile haberdar olması gereklidir. Bu olaylar genellikle ekonomiktir.

Tüketicilerin yaşam tarzları ve şartlarının kendi arzularına göre oluşması için bizzat kendilerinin bu şartları yaratacak şekilde yönetimde etkili oldukları bir toplumda tüketim demokrasisinden söz edilebilir. Bu durumda üretilen mal ve hizmetlerin çeşitleri, kalite ve kantiteleri, fiyat ve diğer özellikleri büyük ölçüde tüketicilerin istediği şekilde oluşur. Siyasi demokrasi başatlı olabilmesi için de, bunun iktisadi demokrasi alt yapısıyla desteklenmesi, iktisadi demokrasi başatlı olması için de sorumlu tüketicilerin sistemin işleyişinde olumlu katkılarda bulunmaları gerekir. Böylece tüketicilerin, yönetiminle daha çok irtibatlandırılması da mümkün olacaktır.

Faaliyetin daha düzenli, başarılı ve etkin bir şekilde yapılması veya rakip güçlere karşı koruma ve üstün çıkma zorunluluğu tüketiciler içinde, örgütlenmeyi kaçınılmaz yapmıştır.

Tüketicinin korunmasında alınması gereken tedbirleri dört grupta toplamak mümkündür :

a) Devletin alması gereken tedbirler

Yaptırım gücüne sahip olan Devlet, çeşitli kanunlar çıkararak tüketiciyi aldatan ve onu çeşitli şekillerde zarara sokanları caydırabilir. Bunun yanında bir takım kuruluşlar yardımıyla tüketicileri korumak için tedbirler alınmasını sağlayabilir. Bu kuruluşlar gerek üretilmiş olan mamulleri analiz ederek, gerekse tüketicici şikayetlerini değerlendirerek kamuoyunu aydınlatabilirler. Devletin esas görevi eğitim alanındadır. Hem üretici hem de tüketicinin karşılıklı çıkarlarının korunmasının hem kendileri hem de ülke açısından yararlı olacağı bilincinin eğitimle yerleştirilmesi, tüketicinin korunmasında en kalıcı tedbirdir. Fiyatlardaki denge, tekeli önlemek, kalite denetimi, malların ambalaj ve etiketlerinde aydınlatıcı doğru bilgilerin yer alması, reklam uygulamalarının denetim altına alınmasında eğitim önemli fonksiyona sahiptir. Türk Standartlar Enstitüsü 1960 yılından bu yana sürdürdüğü çalışmalarla ülke genelinde standardizasyon anlayışını yerleştirmeye çalışmaktadır.

b) Üreticilerin alması gereken tedbirler

Talebe bağlı olan üretimin sürdürülmesi ve artırılması tüketicilerin talep yaratmasına bağlıdır. Üreticinin, tüketiciyi dikkate almadan kendi çıkarına hareket etmesi, uzun vadede kendi zararına olacaktır. Bu nedenle üreticiler de örgütlenerek standartlara uygun üretim yapıp, fiyat-kalite dengesine dikkat etmek zorundadırlar.

c) Tüketicilerin alması gereken tedbirler

Tüketicinin korunmasında en etkin taraf tüketiciler olmalıdır. Bunu başarmak için çeşitli şekillerde teşkilatlanarak mücadele vermeleri gerekir. Ayrıca alışverişte ciddi davranılması, hak aramayı bilmek, aksaklıklardan ilgili mercileri zamanında haberdar etmek te tüketicilerden beklenen ve kendileri yanında, diğer tüketicileri korumaya da yardımcı olacak tedbirlerdir.

d) Kamuoyunun tüketiciyi koruması

Kitle iletişim araçlarından yararlanarak standart, kalite ve işbirliği konularını hem gönüllülere, hem de tüm ülke halkına sürekli eğitimle aktarmak tüketicici korunmasında önemlidir. Basın ve yayın yanında, radyo ve televizyonun bugün en ücra yerlere ulaştığı günümüzde, bu kaynaktan yeterince yararlanıldığını ülkemiz için söyleyebilmek zordur.

Güvenle tüketme, aydınlatılma, bilinçli seçim, uğranılan zararın tazmini, örgütlenme gibi temel haklara sahip olan tüketicilerin bazı gelişmiş ülkeler ve Türkiye'de korunmasıyla ilgili çalışmalara kısaca bakmakta yarar vardır.

İngiltere'de tamamen gönüllülerce kurulmuş olan tüketicici grupları, Milli Federasyonu ve Tüketiciler Birliği tüketiciler lehine çok etkili rol oynamaktadırlar. Satıcı malın ticari evsafa olmasını, tarif edildiği şekilde bulunmasını ve malın özel amacına uygun olduğunu garanti etmek durumundadır. Ticari Birlik üyeleriyle yapılan alışverişlerde, ihtilaf halinde, tüketicici lehine mahkeme yanında bir alternatif şikayet çözme,mercii olarak, bağımsız hakemlik müessesesi vardır. Bir çok batılı gelişmiş ülkede görülen bu müessesese tüketicici şikayetlerini süratli, kolay ve basit yoldan halletme imkanı sunmaktadır.

Tüketici, hakem usulü yerine, mahkemeye gitmeyi de tercih edebilir. İngiltere'de tüketicinin şikayeti sözkonusu olduğunda, şikayet doğrudan satıcıya iletilirse genellikle sonuç alınabilmektedir. Bu safhada çözülemeyen mesele Ticari Standartlar veya Tüketici Koruma Memurluğuna veya Vatandaş Öğüt Bürosuna ulaştırılmakta, olmazsa Hakemlik Usulüne veya Mahkemeye gidilmektedir.

Japonya'da tüketicinin korunması konusu Medeni ve Ticari Kanunlarla çözümlenmektedir. Ayrıca, Tüketici Koruma Esaslı Kanun da tüketici politikasının formülleştirilmesinde önemlidir.

Tüketiciyi korumayla ilgili kuralların ve siyasetin yerine getirilmesinde Valilik ve Belediye seviyesinde kurulan sistemin payı büyüktür. Her valilikte en az bir tane kurulan tüketici merkezleri ürün testleri, konferans, kurslar, teşhir ve sergiler, eğitim malzemelerinin hazırlığı gibi eğitim faaliyetleriyle uğraşmaktadırlar.

Japonya'da tüketiciyi korumayla ilgili olarak Sosyal İdare Konseyi, Tüketici Korumayla İlgili Konseyler, Japon Tüketici Bilgi Merkezi gibi özel organizasyonlar da bulunmaktadır.

AT'nda tüketicilerin korunmasıyla ilgili kayda değer çalışmalar 1972 yılında yapılmıştır. 1962 yılında tüketicilerin sorunlarıyla ilgili bir Tüketici İrtibat Komitesi kurulmuştur. 1972 yılında tüketici korumasıyla ilgili "Tüketici Dayanışma Komitesi", "Çevre ve Tüketicinin Korunması Servisi" kurulması kararlaştırılmıştır. AT'nda tüketici korumasının temel amacı tüketicinin sağlığının ve güvenliğinin korunması şeklinde ifade edilebilir.

Avrupa ülkeleri arasında tüketicilerin farklı biçimde korunması, AT'na üye ülkeler için tek bir "Tüketici Koruma Politikası"nın geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu politika çerçevesinde 1975 yılında AT Bakanlar Konseyince "Tüketici Enformasyon ve Koruma Programı"nda tüketici hakları sağlık ve güvenliğin korunması, ekonomik çıkarların korunması, tazmin edilme, bilgilendirme ve eğitim, temsil edilme olarak kabul edilmiştir.

Milletlerarası çapta faaliyet gösteren tüketici örgütleri arasında; Milletlerarası Tüketici Birlikleri Örgütü (IOCU), Karayipler Tüketiciler Birliği, Tüketici Birlikleri Avrupa Bürosu (BEUC), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Avrupa Konseyi Tüketici Çalışma Grupları, Nordik Bakanlar Konseyi Tüketici Komitesi, OECD Tüketici Politikası Komitesi, Ortak Pazar Çevre ve Tüketici Korunması Servisi, Milletlerarası Standardizasyon Teşkilatı (ISO) sayılabilir.

Anlaşılacağı üzere tüketimin artıp, çeşitlenmiş olduğu ekonomileri gelişmiş ülkelerde tüketiciyi korumak için Devlet, üretici ve tüketici teşkilatları çok geniş bir çalışma içerisinde bulunarak tüketici haklarına sahip çıkmaktadırlar.

Türkiye'de tüketicilerin korunması Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren ele alınan bir konudur. Osmanlı İmparatorluğunda malın fiyatının çeşitli meslek temsilcileri ve kamu görevlilerinden oluşan bir heyet tarafından, maliyet ve kalite dikkate alınarak, tespit edilmesiyle aşırı fiyata karşı tüketiciler korunmuş olurlardı.

1982 Anayasasınının 172. maddesinde "Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder" denilmekle tüketicinin korunması Devletçe anayasal bir görev olarak üstlenilmiştir. Ülkemizde tüketicinin korunmasıyla ilgili yasal düzenlemelere bakınca, 1926 tarihli Borçlar Kanunu, 1926 tarihli Ceza Kanunu, 1930 tarihli Ticarete Taşışın Önlenmesi, İhracatın Muraka-

besi ve Korunması Hakkında Kanun, 1930 tarihli Belediyeler Kanunu, 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Gıda Maddeleri Tüzüğü, 1931 tarihli Ölçüler Kanunu, 1936 tarihli Endüstriyel Mamulatin Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tespiti Hakkında Kanun, 1938 tarihli Pazarlıksız Satış Mecburiyetine Dair Kanun, 1960 tarihli Türk Standartları Enstitüsü Kuruluş Kanunu gibi çok çeşitli düzenleme karşımıza çıkmaktadır. Ancak mevzuatın dağınıklığı, yetkili merciler arasındaki koordinasyonsuzluk dikkati çeken olumsuz gelişmelerdir.

Son yıllarda etkinliği artan Tüketici Dernekleri, sayısı 3512'ye ulaşan Tüketim Kooperatifleri ülkemizde tüketicinin korunması amacına yönelik çalışan tüketici kuruluşlarıdır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde de tüketici sorunlarıyla ilgili birim oluşturulmuştur.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında tüketicinin korunmasıyla ilgili ilke ve politikalar şu şekilde ifade edilmektedir :

– Tüm ihtiyaç maddelerinin bol ve çeşitli, hizmetlerin kaliteli ve aksaksız şekilde temini için üretim, pazarlama ve tüketim şartlarının serbest piyasa ilkeleriyle oluşturulması esastır.

– Tüketicinin korunması konusunda ilgili kuruluşlar arasında sağlıklı bir koordinasyon sağlanması amacıyla gerekli mevzuat düzenleme çalışmaları yapılacak, tüketicinin hakkını hızla arayabilmesi için Tüketici Birlikleri'nin kurulması desteklenecektir.

– Gerek ithal edilen gerekse yurt içinde üretilen mallar için Türkçe kullanım kılavuzları yanında, teknik özellikleri tanıtıcı rehberlerin konması şartı aranacaktır. Ambalajlı gıda ürünlerinin içindeki maddelerin belirtilmesi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

– Ev ekonomisi konusunda yaygın eğitim programlarıyla tüketicilerin bilgi sahibi olması sağlanacak, bu alanda kitle haberleşme araçlarından yararlanılacaktır. Tüketiciyi yanıltıcı reklamları önleyici tedbirler alınacaktır.

– Tüketicinin can güvenliği ve sağlığıyla ilgili mallar için kalite ve standart zorunluluğu getirilecektir.

– Dayanıklı tüketim malları satışında garanti belgesi uygulaması yaygınlaştırılacaktır. Tüketiciyeye belirli bir süre içinde iade hakkının sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

– Tüketicinin pazarlık gücünü artırmak ve daha ucuza kaliteli mal satın almasını sağlamak üzere başlatılan tüketici kredisi uygulaması, mal kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.

Türkiye'de tüketicilerin korunmasıyla ilgili alınan kararların uygulama aşamasında etkili olduğunu söylemek güçtür. Ülkedeki yüksek enflasyon, kalitenin düşmesi, tüketiciyi ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Boyutları gittikçe genişleyen ekonomik gelişmelerle birlikte tüketicilerin korunmasının problem olmaya başladığı günümüzde, bu konunun halledilmesinde Devletin öncülük, önderlik ve himayesine duyulan ihtiyaç fazladır. Tüketicinin korunmasında taraf olan üretici ve tüketici kesimlerinin kendilerine düşen görevleri yerine getirmeleri zorunludur. Tüketicinin korunmasında tüm faaliyetleri Türk Standartları Enstitüsü'nden beklemek haksızlık olacaktır. Konunun milli bir mesele olarak ele alınıp, toplumun tüm kesimleriyle refah ve huzura ulaşmada, hakları güvence altına alınmış bir tüketici kesiminin katkısı büyük olacaktır.

Tüketicinin korunmasında, tüketicilerin sağlığını tehdit eden malların etkili şekilde denetlenmesi, sanayi ve üreticilerin kaliteli ve standartlara uygun mal üretmek amacıyla eğitilmeleri, kooperatiflerin yanında belediye tanzim satışlarının yaygınlaştırılmasının, reklamcılık uygulamalarının sağlam esaslara bağlanmasının, tüketicilere gerektiğinde haklarını savunabilmeleri için yargı yollarının kolaylaştırılmasının, üretici - tüketici ilişkilerinin dengeli şekilde kurulmasının etkin rolü olacaktır.

Mal ve hizmetlerin tedariki ve tüketiciye arzedilmesinde çok eski geçmişli olan tüketim kooperatiflerinin amacının, üyeleri olan tüketicilere ucuza mal temin etmek yanında, maliyeti düşürmek, temiz ve standart mal sağlamak, her türlü hile usüllerini ortadan kaldırmak ve bu sayede piyasada güvenle alınabilecek tüketim maddelerinin yerleşmesine sebep olmak olduğu dikkate alındığında, tüketicinin korunmasındaki fonksiyonları kolaylıkla anlaşılacaktır. Bu sebeple Türkiye'de tüketiciyi korumakla ilgili yapılan çalışmalarda, tüketim kooperatiflerinden mutlaka yararlanması, mevcut tüketim kooperatiflerinin meselelerinin çözümüne çalışılırken, bu kooperatiflerin sayıları ve ortak mevcudunun çok daha fazlaştırılması gereklidir.

LİTERATÜR

- ANONYMOUS, 1989. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT Yayın No: 2174, Ankara.
- AYDIN, M., 1981. Ticaretin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması, Yonca Matbaası, Ankara.
- CONKAR, İ., 1989. "Türkiye'de Tüketicinin Korunması ve Diğer Ülkelerle Mukayese", Tüketicinin Korunması ve Gelişmiş Ülkelerdeki Uygulamalar II Sempozyumu 6 Nisan 1989 Ankara, Tebliğ.
- GÜNDÜZ, A. Y., 1989. "Tüketicinin Korunmasının Ekonomiye Etkisi", Banka ve ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 4, Ankara, s. 29-35.
- KORKMAZ, A., 1984. "Serbest İktisat Politikası 1950 ve 1980 Sonrası Uygulamaların Bir Mukayesesi", Kooperatifçilik Sayı: 66, s. 33-47.
- ÖZÇELİK, A., 1989. Türkiye'de Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları, Türk Koop. Kur. Yay. No. 73, Ankara.
- ŞAHİN, M., 1988. "Tüketicinin Korunması Konusuna Genel Bakış", Standart Dergisi, Sayı: 320, s. 21-25.
- UĞUR, A., - ÖZKAN, Y., 1988. "Tüketicilerin Korunması ve Standardizasyon", Standardizasyon Dergisi, Özel Sayı s. 63-68

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE ŞEHİR YÖNETİMLERİ

Senol DURGUN

GİRİŞ

Çoğu ülkede, çağdaş toplum yaşantısının en önemli özelliklerinden biri şehirleşmedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplum kabuk değiştirmekte ve şehir (kent) nüfusu, kırsal nüfusu aşarak önemli bir sosyol-yapısal değişiklik gerçekleştirmektedir. Hem geleneksel konum içindeki köylerde, hem de kentleşme süreci içinde ortaya çıkan yeni kasaba ve şehirlerde bireylerin gereksinme duyduğu çoğu hizmetler ya doğrudan özel yerel birimlerde ya da merkezi hükümetin yerel uzantıları tarafından karşılanmaktadır. Bu hizmetlerin çeşitliliği ve niteliğinden dolayı, vatandaşla buradaki (şehir, kasaba) yönetim birimleri arasında sürekli bir ilişki ve etkileşimin olması zorunlu olmaktadır. Bu özelliği ile, şehir yönetim kuruluşları bireylerin günlük yaşamlarında ağırlıklı bir yere sahip olmaktadır. Çünkü yerel halkın gereksinim duyduğu çok sayıda ve değişik nitelikte hizmetin tümünün merkezce sağlanması hemen hemen çoğu ülkede mümkün değildir. Haliyle modern devletin ortaya çıkardığı ve modern devlet yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olan şehirler ve onların yönetim şekilleri insanlar üzerinde direkt etkili ve insanları en çok etkileyen idari yerler olması normaldir. Zira günümüzde nüfusun çoğu, şehirlerde yaşamaktadır. Şehirlerde yaşayan bu insanlar da bir takım hizmetlerin yerine getirilmesi talebinde bulunmaktadır. Bu taleplerin karşılanmasında şehir sakinleri ise, birinci muhatap olarak şehir yönetimlerini göstermektedirler. Bu bakımdan şehir yönetimleri, modern devletin kamu hizmetlerini görmesinde ve modern devlet olabilmesinin gereklerini yerine getirebilmesinde çok önemli yer işgal etmektedirler. Bunun içindir ki, son zamanlarda bunlar üzerinde yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmakta ve çeşitli ülkelerin şehir yönetim biçimleri incelenmekte, uygulamalar gözden geçirilmektedir. Amaç, başka ülkelerdeki uygulamaların, deneyimlerin bir diğerine aktarılmasını sağlayarak, modern devletin fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilmesini sağlamaktır. Biz de burada, genel olarak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki şehir yönetim yapısı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bunu yaparken de -sade şehir yönetimlerini vermek biraz askıda kalır düşüncesiyle- önce Amerika Birleşik Devletleri yönetim yapısı hakkında genel bilgiler vererek meseleyi ele almanın daha doğru olacağını düşündük.

I. GENEL OLARAK ABD YÖNETİM YAPISI

ABD Federal yönetimi; yasama, yargı ve yürütme olmak üzere üç temel kolu bulunmaktadır. Bunların her birinin diğer ikisini üzerinde denetleyici etkisi vardır. Her birinin gücü diğer ikisinin gücüyle dengelenir.¹

¹ ÖZEL, Tamer; *Amerika Birleşik Devletleri: Madalyonun Öbür Yüzü*, İstanbul, 1992, s. 9

Yürütmenin başı başkandır. Seçimle gelir. Bu mevki yetki bakımından dünyanın en güçlü makamıdır. Yasama iki meclislidir. Temsilciler Meclisi ve Senato.

Anayasa tarafından yaratılan federal oluşum sistemi Amerikan yönetim sisteminin en ağırlıklı özelliğidir. Sistem aslında binlerce küçük mozaik, bu mozaiklerin bir araya gelerek oluşturdukları bloklar ve bunların da biraraya gelmesiyle var olan bütünden oluşur. 50 eyalet, bunların altında bölge, şehir, köy idareleri yer alır.

ABD yönetimi, eyalet yönetimine sahiptir. Genel olarak eyalet sınırları içinde kalan işler eyalet yönetimi tarafından yapılır. Birbirine tamamen benzeyen iki eyalet bulmak hemen hemen imkansızdır. Millî yönetim gibi tüm eyalet yönetimlerinin de üç kolu vardır: Yasama, yürütme ve yargı. Tek bir meclisi olan Nebraska'nın dışında tüm eyaletlerin iki meclisli yasama kolları vardır. Eyaletler de üst meclise senato, alt meclise ise Temsilciler Meclisi denir. Hemen her zaman Senato diğerinden küçüktür.²

Yürütmenin başı, eyalet icra başkanı (vali) dir. Seçimle gelir ve dört yıl hizmet verir.

Ayrıca her eyalet yönetiminin bir parçasını kişiler arasındaki, kişilerle eyalet yönetimi veya yerel yönetimler arasındaki sivil davalara bakan mahkeme sistemi oluşturur.³

Bununla beraber, ABD'de eyalet yönetimleri (State Government) federal yönetimin; belediyelerinde (municipal government) eyalet yönetimlerinin minyatür bir versiyonu dendirler. Amerika Birleşik Devletleri diğer devletlerden farklı olduğu gibi, ülke içerisinde de çok farklı şekilde ve farklı işleyen yönetimleri vardır. Ancak, ABD'de yönetim bütün düzeylerde demokratik olmaktadır. Yalnız, farklı demokratik varyasyonları bulunmaktadır.⁴

Genel olarak ABD sistemine baktığımızda görülecektir ki;

- Ülke düzeyinde başkan ve başkan yardımcısı yürütmeyi seçmektedir. Oysa çoğu eyaletlerde yürütme gücü birkaç seçilmiş personel arasında bölünmüştür -vali, başsavcı, eyalet sekreteri (state secretary) ve hazineci (treasurer)-. Bazı eyaletlerde halk zirai, sigorta, eğitim ve kamu hizmetlerinin memurlarını seçmektedir.

- Kongre'de parti liderleri izleme komitelerinin (standing committees) başkanları üzerinde çok az yetkiye sahipken; çoğu eyaletlerde, yasamadaki parti liderleri komite başkanlarını hemen hemen her istediğinde veya görevden almaktadır.

- Ülke çapında yürütme ve yasama güçleri, yönetimin farklı seçilmiş iki organı arasında bölünmüşken, çoğu Amerikan şehirlerinde yasama (city council) yürütmeyi seçmekte; belediye başkanı (major) veya şehir yöneticisini (city manager).

- Federal yargıçlar başkan tarafından atanmakta ve senato tarafından onaylanmakta; çoğu eyaletlerde ise yargıçlar halk tarafından seçilmektedir.

- Halk asla ulusal (national) hükümet tarafından kararlaştırılmış herhangi bir önergeyi direk oylayamazken, çoğu eyalet ve yerel yönetimler tarafından kararlaştırılmış bir önergeyi direk oylayabilmektedirler.

² ÖZEL, Tamer; a.g.e., s. 33-35

³ ÖZEL, Tamer; a.g.e., s. 37

⁴ WILSON, James Q.; *American Government, Fourth Edition, Toronto 1989, p. 619*

- ABD Anayasası kısa ve geneldir ve çok nadiren yenilenmektedir. Oysa çoğu eyaletlerin anayasaları; uzun, detaylı ve sık sık düzenlenmektedir.⁵

II. ABD EYALET VE YEREL YÖNETİMLERİNİN HUKUKİ TEMELLERİ

Genelde eyaletler Anayasa tarafından yasaklanmayan, kendi yasalarına uygun olan her şeyi yapabilirler. Genelde eyaletlere tanınan güç, polis gücü olmaktadır. Polis gücü ise kanun ve tüzüklerden kaynaklanmakta, anayasal bir güç olmamaktadır. Buna göre, eyaletler, çocukların okula devamı ile ilgili sorunlar hakkında, birtakım kısıtlamaları içeren kanunları, pornografik yayınları yasaklayan cezai kanunlar gibi ... kanunlar çıkartabilmekte ve yürürlüğe koyabilmektedir. Bunların (eyalet ve yerel yönetimlerin) en önemli pratik faaliyetleri; kamu eğitimi, kanunların uygulanması, adaletin sağlanması, sağlık, hastane, yollar, hava yolları, kamu refahı, arazinin kontrolü ve kullanımını kapsamaktadır.⁶

Bu işlerin nasıl yapılacağı ise, eyalet anayasaları tarafından belirlenmiştir. Buna göre eyalet anayasaları, teferruatlı, tafsilatlı anayasalar olmaktadır. Aynı şekilde çok kolay düzenlemeye tabi tutulabilen, ıslah edilebilen anayasalar da olmaktadır. Yani eyaletler de anayasalar yeniden yazılmakta, düzenlenmektedirler. 10 eyalet tarihlerinde beş ya da daha fazla Anayasaya sahip olmuşlardır. Nitekim Louisiana 11, Georgia 10 değişik anayasaya sahip olmuştur.⁷

Burada, yani eyaletlerin varlığı, federal anayasalar tarafından garanti edilmiştir. Hiçbir eyalet rızası (izni) olmaksızın bölünemez ve her bir eyalet de senatoda iki temsilciye sahiptir. Her eyalet yönetimi Cumhuriyet yönetim biçimine sahiptir. İktidar, eyaletlere reserve edilmiş, kongre tarafından kullanılamaz. Şehirler (cities), towns ve counties bu tip konuma (anayasa tarafından) durumuna sahip değildir. Bunların varlığı, eyaletlerin iradesindedir. Gerçekte eyaletler, bağımsız school districtler gibi, yerel yönetimlerin belli çeşitlerini kaldırabilmekte veya yeniden düzenleyebilmektedirler.⁸

Günümüzde Amerikalıların çoğu şehirlerde yaşamaktadır. Yasal olarak şehir belediye tüzel kişiliğine sahip ve eyaletler tarafından sınırları belirlenmiş bir güç veya yetkiyle donatılmaktadır. Bu yetkiyle beraber, bunlar belli hizmetleri sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Burada bunların yetki ve gücünü tanımlayan iki çeşit sözleşme (imtiyaz) vardır. İlki özel akit sözleşmesi (special - act charter) ve genel akit sözleşmesi (general - act charter).

Özel akit sözleşmesi (special - act charter), sözleşmede isimleri belirlenmiş şehirlerde uygulanmakta ve hangi şehirin ne yapıp, yapmayacağını belirtmektedir. Genel akit sözleşmesi ise; genelde şehir nüfusuna bağlı olan ve belli bir sınıflandırma içine düşen şehirlerde uygulanmaktadır. Böylece bazı eyaletlerde nüfusu 100.000'in üzerinde olan bütün şehirler, sözleşmenin bir esasına göre yönetilecekken, nüfusu 50.000 ve 90.000 olanlar farklı bir tarzda yönetileceklerdir.

⁵ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 619

⁶ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 623

⁷ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 624

⁸ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 625

Dillon's rule (Dillon'un kuralları) olarak bilinen bu kaideler, çok değişik bir tarzda yorumlanmakta ve bazı kısıtlamalar da içermektedir. Bu kurallara göre (Dillon's rule) belediye kurumları eyaletler tarafından verilen gücü (kuvveti) taşımaktadır.⁹ Şehir memurları (city officials) Dillon's un kaidelerinin koyduğu kısıtlamalardan memnun olmamakta, bu bakımdan başka bir kurallar manzumesi olan Home Rule dan yana taraf koymaktadırlar. Çoğu şehirlerde Home Rule nin etkisi, etkinliği, Dillon'un Kaidelerinin aksine daha fazla olmaktadır. Bu sözleşme (charter), şehir yönetimlerine (city goverment) charter (sözleşme) tarafından veya eyalet kanunlarınca yasaklanmamış herhangi bir şeyi yapabileceğini belirtmektedir.¹⁰

III. YEREL YÖNETİM BİRİMLERİ

ABD'de genelge beş çeşit yerel yönetim birimi vardır. Counties, belediyeler (municipalities) township, special districs ve school districts. Bazı yazarlar special districtlerle, school districtleri bazen aynı kategoriye koymaktadırlar.¹¹

Yönetim Tipi	1982	1977	1972
Toplam	82.688	79.913	78.269
U. S. Hükümeti	1	1	1
Eyalet Yönetimleri	50	50	50
Yerel Hükümetler	82.637	79.862	78.218
County	3.041	3.042	3.044
Belediyeler (Municipality)	19.083	18.862	18.517
Township	16.748	16.822	16.991
School District	15.032	15.174	15.781
Special District	28.733	25.692	23.885

KAYNAK: Municipal Yearbook 1986'dan aktaran WILSON, James Q.; a.g.e., p. 626

A. Counties

Eyalet ve şehir veya kasaba (town) arasındaki en büyük bölgesel birimlerdir. Daha ziyade arazisel yerel birimlerdir.¹² Her eyalet county yönetimine sahiptir. Bazı eyaletlerde county'ler (Louisiana, Parish ve Alaska'da boroughs) Parish ve boroughs diye adlandırılmaktadır.¹³

County yönetimlerin sayısı, eyaletlerden eyaletlere değişmektedir. 254 tane ile Texas en fazla county yerel birimine sahip eyaletken, Delaware ve Hawaii'nin her biri üç tane ile en az county'e sahip yerler olmaktadır.¹⁴ Üç binden daha fazla sayıdaki county hükümetleri şehir ve kasabalarla ilişkili olmayan insanların yaşadığı kırsal alanlarda,

⁹ STEDMAN, J.R., MURRAY, S.; *State And Local Governments, Second Edition, Massachusetts, 1979, p. 189*

¹⁰ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 625

¹¹ BLAIR, George S.; *Government at The Grass-Roots, 3rd Edition, California, 1981, p. 10*

¹² BLAIR, George S.; a.g.e., p. 12

¹³ WILSON, James, Q.; a.g.e., p. 626

¹⁴ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 12

özellikle çok önemli olan yönetim birimidir. Çoğu, ayrı bir şekilde seçilmiş şerif, county katibi, dedektif (coröner), savcı ve diğer çeşit memurlardan oluşmuş komisyonlar veya seçilmiş county kurulları tarafından yönetilmektedirler. Bazı countylerde, özellikle büyük ve kentleşmiş nüfusa sahip olanlarda, county yürütme organı seçmektedir. Bazıları ise, county'nin artan idari işlemleri için profesyonel county idarecisi atamaktadır.¹⁵

B. Belediyeler (Municipalities)

Belediyeler, 50 eyaletin hepsinde bulunan ABD yerel yönetimlerinin en önemli genel maksatlı birimlerinden biridir. Belediyeler, county yönetimlerinin verdiği hizmetlerden daha çok güce sahip ve daha fazla hizmet vermektedirler. Belediyelerin her biri eyalet yasaması tarafından belirlenmiş ve onaylanmış yerel charter (local charter) çerçevesinde hareket etmektedirler. Bu yerel sözleşmeler (Local charter) home rule'nin şemsiyesi altında oluşturulmuş sözleşmelerdir.

ABD'de belediyelerin nüfusu şehirden şehire değişmektedir. Genelde çoğu belediye küçük ve 1000 den fazla nüfusa sahiptir. En büyük belediye ise, 7.5 milyon nüfusu ile New York'dur.¹⁶

C. Township (Towns)

Bazı doğu ve ortabatı eyaletlerdeki countiesler, townshipler olarak bölünmüşlerdir. Çoğu ayrı yönetimlere sahip değil, ama istisnalar da vardır. Özellikle New England ve New York'da town government'lar önemli olmaktadır. Town'lar bir kere köydür (village) ler ve çevre alanlardaki çiftçiler işlerini burada yürütmektedirler. Bu çeşit (tip) yönetsel işler, oy verebilmeye ve seçilebilmeye uygun bütün vatandaşların yıllık toplantıları ile yapılmaktadır. Bu insanlar town toplantıları (town meetings) esnasında önerge teklif edebilmekte, işleri yapmak için görevli seçebilmektedirler.

Bazı yörelerde ise bu townların bazıları kent (city) olmaya başlamışlardır. Bu bakımdan town meetinglere (toplantılara) katılan insanların sayıları azaltılarak önce toplantıya katılacaklar seçilmekte ve toplantı için seçilen şahısların katılımıyla yapılmaktadır. Bu sistem ise representative town meeting (temsili town meeting) olarak adlandırılmaktadır.¹⁷

Bugün ABD yaklaşık 17.000 township'in sadece 103'ünün nüfusu 5000 veya daha fazla nüfusa sahip iken, 315'i 1000'den daha az nüfusa sahip bulunmaktadır. Genelde bunlar şehirleşmiş arazilere bitişik yerler olmakta ve şehir yönetiminde gittikçe ağırlığı artan bir birim olmaktadır.¹⁸

D. Special Districts

ABD'de 28.000'in üzerinde special districtler vardır. Bunlar bazen tek yönetsel fonksiyonlar için özel sorumluluğa sahiptirler -kanalizasyon işleri, su temini, hava alanı, köprüleri işletmek, bataklıkların kurutulması gibi-. En büyükleri New York Port Authority'dir. Bu da havayollarını, köprüleri, otobüs terminallerini işletmektedir. Çoğu, genellikle küçük olmaktadır. Son yıllarda ABD'de special district-yönetim biçimi sayısı

¹⁵ WILSON, James, Q.; a.g.e., p. 626

¹⁶ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 13

¹⁷ WILSON, James, Q., a.g.e., p. 626

¹⁸ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 14

artmış bulunmaktadır.¹⁹ Alaska hariç bütün eyaletlerde görülen ve yönetim birimleri içerisinde sayısı en çok olan yönetim biçimidirler.²⁰

Son yıllarda bunların sayısının artmasındaki amaç, daha etkili bir yönetimi sağlamaktır. Bunlara yapılan eleştiriler ise daha çok, yönetimin yetkilerinin parçalandığının ve kontrol etme işleminin zorlaştığı yönündedir.²¹

E. School District

ABD'de 15.000 civarında school district bulunmaktadır. School districtler, special districtlerin bilinen örneklerindedir. Yalnız bunların düzenlenmeleri eyaletlerden eyaletlere değişmektedir. Burada seçmenler okul yönetim kurulunu seçmekte (okul yönetim kurulu minyatür yasama organı olmakta) ve bu kurul üyeleri de işleri yürütecek bir yönetici (yürütme organı olarak) seçmektedir.²²

IV. ŞEHİR YÖNETİMLERİ

ABD'de şehirler genelde reform edilmiş ve reform edilmemiş (unreformed) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu demek değildir ki, reform edilmiş şehirler iyi, edilmemişler kötüdür. Bunlar şu şekilde ayrıştırılmaktadırlar:

(Unreformed)

(Reformed)

- Seçimler partizan
- Şehir konseyi (city council) şehir bölgelelerinden (district) seçilmekte
- Yürütme gücü belediye başkanının elinde
- Zayıf bir civil service

- Seçimler partizan değil
- City council geniş alanlardan seçilmekte (at large)
- Yürütme gücü atanmış city managerin elinde
- Kuvvetli civil service²³

Genelde reform edilmemiş büyük şehirler kuzeydoğunun eski eyaletlerinde bulunurken, reform edilmiş şehirler Batı ve Güneybatı'nın eyaletlerinin en karakteristik özelliği olmaktadır. Unreformed şehirler, Boston, Chicago, Cleveland, New York, Philadelphia ve St Louis. Reform edilmiş şehirler olarak Cincinnati, Dallas, Kansas City, San Diego ve San Jose. Los Angeles ve Detroit ise karışık (her ikisini de içinde barındıran) duruma sahip. Örneğin Los Angeles meclis üyelerini districtlerle seçmekte, ama city manageri yok. Partizan değil, yalnız kuvvetli civil service geleneği var. Detroit meclis üyelerini districtlerden değil, geniş bir şekilde (at large) seçmekte. Ama kuvvetli bir belediye başkanına sahip.²⁴

Genellikle ABD'de üç değişik temel şehir yönetimi bulunmaktadır. Bunlar Belediye Başkanı Meclisi (Major-Council), Komisyonlar (Commission) ve Meclis-Yönetici (Council-Manager) dir. Belediye Başkanı-Meclisi (Major-Council) şehir yönetiminin en

¹⁹ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 626

²⁰ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 15

²¹ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 626

²² WILSON, James Q.; a.g.e., p. 626

²³ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 637

²⁴ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 637

geleneksel ve genel kullanılan yönetim şeklidir.²⁵ Bunun yanında bazen bunlara ilaveten meeting (kasaba toplantıları) ve temsili kasaba toplantıları (representative town meeting) de diğer şehir yönetimi olarak sunulmaktadır. Bu yönetsel biçimlerin her biri kendine has özelliklere sahip bulunmaktadır.²⁶

Kasaba ve Şehir Yönetim Biçimleri

	Bütün Şehirler
Toplam-bütün şehirler	6.957
Yönetim Biçimleri	
Belediye Başkanı-Meclisi (Major-Council)	3.766
Meclis-Yönetici (Council-Manager)	2.513
Komisyonlar (Comission)	178
Town Meeting (Kasaba Toplantıları)	419
Representative Town Meeting (Temsili Kasaba Toplantıları)	81

KAYNAK: Municipal Yearbook 1986'dan aktaran WILSON, James Q.; a.g.e., p. 638.

A. Belediye Başkanı-Meclis Şehir Yönetim Biçimi (Major-Council Plan)

Bu yönetim biçimi Amerikan şehir yönetimi içerisinde en eski ve en fazla görülen yönetim biçimlerinden biri olmaktadır.²⁷ Burada yönetimin temel organları olarak seçilmiş meclis ve seçilmiş bir belediye başkanı görülmektedir. Yani otorite seçilmiş belediye başkanı ve meclise verilmektedir.²⁸ Teoride meclis politikayı belirleyen organ ve belediye başkanı ise, başlıca yürütme organı olmaktadır. Belediye başkanı şehri geniş bir şekilde (at large) temsil ederken, meclis bireysel district (individual district) leri temsil etmektedir.²⁹

Meclis üyeleri 2 ya da 4 yıl için popüler oyla seçilmektedir.

Meclis düzenli olarak aylık ve haftalık olmak üzere toplanmaktadır. Bazı şehirlerde belediye başkanı meclise başkanlık etmekte, bazılarında ise, belediye başkanından ayrı olarak meclis başkanı bulunmakta ve meclise başkanlık etmektedir.³⁰

Üç çeşit belediye başkanı-meclis yönetim şekli bulunmaktadır. Bunlar; zayıf belediye başkanı-meclis yönetimi (Weak Mayor-Council Plan), kuvvetli belediye başkanı-meclis yönetimi (strong mayor-council plan) ve başlıca bir yönetici memurlu kuvvetli

²⁵ STEDMAN, JR., MURRAY, S.; a.g.e., p. 177

²⁶ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 116

²⁷ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 117

²⁸ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 638

²⁹ STEDMAN JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 178

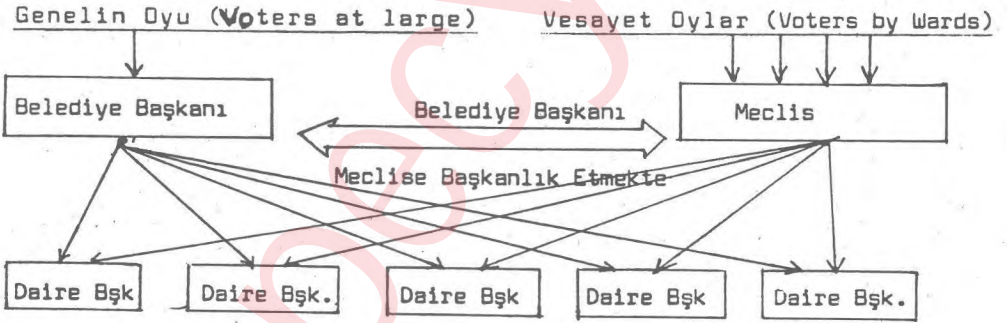
³⁰ STEDMAN JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 179

belediye başkanı-meclis yönetimi (strong mayor-council plan with a chief administrative office) dir.³¹

1. Zayıf Belediye Başkanı-Meclis Şehir Yönetimi (Weak Mayor-Council Plan)

Kolonial günlerin yerel yönetimlerinin ürünü olan bir yönetim tarzıdır. Şehir yönetimi fonksiyonlarının az olduğu ve vatandaşların kuvvetli yönetimlerin yaygınlaşmasından korktukları için geliştirilen yönetim şeklidir.

Bu yönetim şekli farklı bir takım özelliklere ve karakterlere sahip bulunmaktadır. İlki meclis yasama ve yürütme gücünü kullanmakta. Politika belirleyen fonksiyonu ile meclis belli idari işler ve idari faaliyetlerin bazı alanlarını kontrol etmek için yetkilendirilmiş kişiler atayabilmektedirler. İkinci olarak, meclisin sayıları 5'den 55'e kadar değişebilmektedirler. Üyeleri sık sık Wards'larla seçilmektedirler. Üçüncü olarak, belediye başkanı, az da olsa idare üzerinde kontrolü olan seçilmiş bir makamdır. Normalde bu makam, sınırlı ve kısıtlı bir atama gücüne sahiptir. Bu makamın gerçek zayıflığı, idari işlerde otoritesinin bulunmamasında ortaya çıkmaktadır. Dördüncü olarak, bu makamın zayıflığının bir diğer kaynağı ise, bazı idari memurların halk tarafından seçilmesinden kaynaklanıyor olmasındadır -şehrin maliyecisi, savcısı, katibi ve vergi memuru-. Buna ilaveten önemli idari kurul üyeleri seçilmiş olmaktadır. Beşinci olarak kullanılmış oylar, genelde partizan karakterde olmaktadır. Altıncısı, bazı idari bölümler, daireler bağımsız ve amaçlarıyla ilgili diğerleriyle hiçbir koordinasyona girmemektedir. Bunun nedeni ise, hiçbir dairenin sorumluluklarına güveniliyor olunmamasındadır.³²

Zayıf Belediye Başkanı-Meclis Yönetim Tarzı

KAYNAK: BLAIR, George S.; a.g.e., p. 118

2. Kuvvetli Belediye Başkanı-Belediye Meclisi Şehir Yönetimi (Strong Mayor-Council Form)

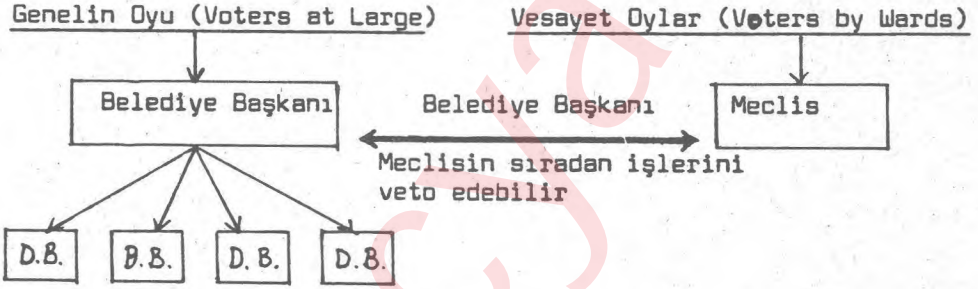
19. yüzyılın sonlarına doğru eyalet ve ülke düzeyinde yürütmenin başının gücünü artırmak için görülebilir bir takım eğilimler vardır. Bunun için benzer gelişmeler

³¹ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 117

³² BLAIR, George S.; a.g.e., p. 117

Kuvvetli Belediye Başkanı-Belediye Meclisi (Strong Mayor-Council Form) şeklinde ortaya çıktı. Belediye başkanının gücünün büyümesi, belediyenin idari liderliğinin kuvvetlendirilmesi ve ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı.³³

Bu tarz yönetim şeklinin başlıca özelliği, belediye başkanının rolünün artışında görülebilir. İlk olarak, gerçekte idari sorumluluk için tamamlayıcı kontrol, seçilmiş belediye başkanının makamında toplanmaktadır. Çoğu dairelerin başkanlarını atayabilmek ve görevden alabilmekte ve meclisin kararları üzerinde veto gücüne sahip olabilmektedir. İkinci olarak; her ne kadar politika belirlemede son sorumluluk meclise ait olsa da, belediye başkanı, meclisin politika oluşturma fonksiyonunu paylaşmaktadır. Üçüncü olarak, belediye başkanının yasal pozisyonu, şehir yönetimi ve toplulukların her ikisi için kuvvetli siyasi liderlik sergileyebilmektedir. Dördüncü olarak, meclis genellikle yedi veya dokuz üyeli küçük bir organ. Bu organ partizan veya partizan olmayan ve vesayet (wards) veya genel oylarla (at large) her bir üye seçebilmektedir. Beşinci olarak; belediye başkanı ve meclis üyelerinin her ikisinin çalışma süreleri, zayıf belediye başkanının yönetim tarzından daha uzun olmaktadır.³⁴

Kuvvetli Belediye Başkanı-Meclis Yönetim Tarzı

KAYNAK: BLAIR, George S.; a.g.e., p. 119

Kısaca, kuvvetli belediye başkanı-meclisi yönetim sisteminde, belediye başkanı direk oyla ve yönetimin idari kolları üzerinde uygun bir otoriteye ve önemli bir bütçe gücüyle donatılmıştır. Nitekim Boston ve New York belediye başkanları çok güçlü belediye başkanlarıdır. Genelde büyük şehirler belediye başkanlarının gücünü artırmaktadır.³⁵

3. Baş İdari Yöneticili Kuvvetli Belediye Başkanı Meclisi Şehir Yönetimi (Strong Mayor Council With Chief Administrative Officer Plan)

Bu yönetim tarzı ise; baş idari yöneticili kuvvetli belediye başkanı-meclisi (strong mayor-council with chief administrative officer plan) dir.

³³ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 118

³⁴ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 119

³⁵ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 639

Burada, belediye başkanı makamında bir araya getirilen, siyasi ve idari liderliğin sonucunda oluşan zayıflığı dengelemek için oluşturulan bir yönetim biçimidir. Son yıllarda büyük şehirlerde, kuvvetli belediye başkanına idari işlerde yardımcı olmak üzere beş idari yönetici makamı oluşturulmaktadır. Bu bakımdan, bu yönetim şekli belediye başkanı-meclis yönetimlerinin üçüncü şeklini oluşturmaktadır. Bu makam Louisville'de şehir danışman yöneticisi (Consultant-administrator), Philedelphia'da yönetici direktör (managing director) ... gibi değişik adlarla bilinmektedir. Bazı yerlerde bu makama atanan kişi, belediye başkanı tarafından atanmakta ve onun istekleri doğrultusunda çalışmaktadır. Bazılarında ise, atama ve görevden alma, meclis tarafından onaylanmaktadır.³⁶

Baş idari yöneticinin gücü, şehirden şehire değişmektedir. Burada baş idari yöneticinin kuvvetli belediye başkanı-meclis yönetim tarzında benimsenmesinin amacı, belediye başkanını idari işlerle uğraşma yükünden kurtarıp, onun siyasi kararlarla ve siyasi işlerle daha fazla uğraşmasını sağlamaktır. Bunu yapmak ise, böyle bir tarz yönetimi başarılı bir şekilde geliştirmek ve uygulamaktan geçer.³⁷

B. Komisyon Yönetimi Şekli (Commission Form)

Bu yönetim şekli, 1901 yılında ilk kez Texas Galvasteri de uygulandı. Ülkeyi yeniden kurma (inşa) yıllarında, eyalet yasaması zayıf belediye başkanı- meclis yönetimini kaldırarak, yerlerini beş yerel iş adamından oluşan bir komisyona bıraktı.³⁸ Buna göre, bu yönetim şekli, şehir idaresine iş dünyasının ilkelerini getirmektedir.

Genelde ABD'de bu yönetim şekli, belediyelerde en az kullanılan yönetim biçimlerindedir. Bu yönetimin esas karakteristiği komisyon üyelerinin kullandığı yasama, yürütme gücü ile kuvvetler ayrılığının olmamasıdır. Genellikle bu yönetim şeklinde komisyon 5'ten 7'ye kadar değişen sayıda seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. Bu üyeler, genel oylarıyla (at large) ilk ve genel seçimlerin her ikisinde de partizan olmayan seçim turunda seçilmektedirler. Grupta olduğu gibi, bir komisyon oluşmakta ve bu komisyon belediyelerde yasama ve politika belirlemede-her ikisi için-sorumlu olmaktadır.³⁹

Her bir komisyon üyesi bir yada daha fazla şehir yönetim daire başkanlıklarının başı olarak hizmet görmektedirler. Böylece buradan da kuvvetler ayrılığının olmadığını, yasama ve idari fonksiyonların aynı ellerde toplandığını görebiliriz. Bazı şehirlerde komisyon üyelerinin her biri tek başına idari başkanlıkları seçerken, bazılarında ise idari başkanlıklar için komisyon üyelerinin bir araya gelerek oy çokluğuyla belirlemektedirler. Komisyon, komisyon üyelerinin birine belediye başkanı titrini vermekte, belediye başkanı toplantılara başkanlık etmek ve gelen ziyaretçileri karşılamanın dışında herhangi bir komisyon üyesiyle aynı yetkiye sahip bulunmaktadır.⁴⁰ Genelde bu tarz yönetim biçimi, çok popüler olan bir yönetim biçimi değildir. Yönetimi daha kompleks yapmakta ve liderlik makamını bölmektedir. Şu anda ABD'de St Pauli, Tulsa, Mobile bu çeşit yönetime sahip olan şehirlerdir.⁴¹

³⁶ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 119

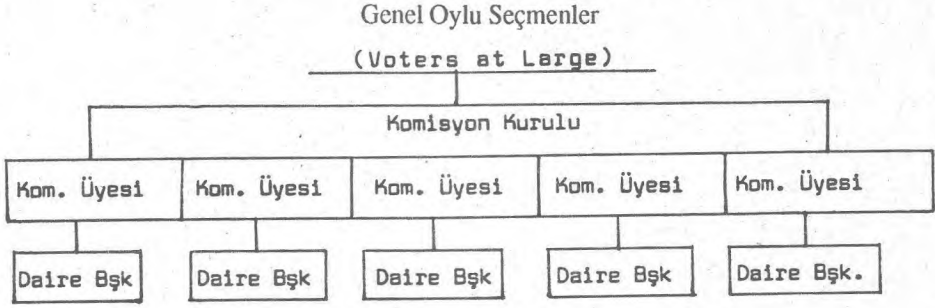
³⁷ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 121

³⁸ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 121

³⁹ STEDMAN, JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 180

⁴⁰ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 112; STEDMAN, JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 180

⁴¹ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 639

Komisyon Şeklinde Şehir Yönetimi

KAYNAK: BLAIR, George S.; a.g.e., p. 122

C. Meclis-Yönetici Şehir Yönetimi (Council-Manager Form)

Bu yönetim şekli, 20. yüzyılın ilk iki on yılında ABD'de geliştirilen şehir yönetim biçimlerinden diğeri olmaktadır. Bunun ilk uygulaması ise, ilk kez Virginia'da Staunton'da 1908 yılında oluyur.⁴²

Bu yönetim biçimiyle, komisyon şehir yönetim tarzının eksikliklerini gidermek isteyen, bunun için profesyonel bir şehir yöneticisinin atanmasını-yalnız bu yönetici direkt meclisin vesayeti altında olan ve o doğrultuda çalışan-öngören yönetim şeklidir.⁴³ Bu sistem altında meclis üyeleri geniş oyla (at large) ile seçilmekteydiler. -Yalnız bazı durumlarda bazı şeyler wards (vesayet) veya districtlerle de seçilmekteydi.-

Burada halk meclis üyelerini seçmekte, şehir meclisi üyeleri de (city-council members) şehrin yönetimi ile ilgili bütün sorumluluğu üzerine alacak bir şehir yöneticisi (city manager) atamaktadır. Genellikle buradaki seçimler partizan olmamakta ve devlet hizmeti (civil service) çok kuvvetli olmaktadır. Özellikle bu, yönetim tarzı orta büyüklükteki şehirler için en genel olan yönetim biçimidir.⁴⁴

Komisyon şehir yönetiminde kuvvetler ayrılığı yoktu. Kuvvetlerin hepsi komisyonda toplanmışken, burada çok etkili görev (fonksiyon) ayrılığı bulunmaktadır. Meclis yasama fonksiyonunu icra etmede, ama meclis üyelerinin kendi belediyesinin idari çalışmalarını üzerinde taşımamaktadır.⁴⁵ Bunun için meclis bir yönetici atamakta, bu yönetici idari başkanlıkları yönetmekte ve onların performanslarını kontrol etmekteydiler. Yani burada idari başkanlıklar şehir yöneticisine (city manager) bağlı olmaktadır.⁴⁶ Kısacası, meclisin iki esas fonksiyonu bulunmaktadır; yasama ve yönetici tayin etmek. Böylece komisyonda parçalanmış idari sorumluluk yönetici makamında bütünleşmiş sorumlulukla doldurulmaktadır. Benzer şekilde komisyon içindeki yasama ve yürütme güçlerinin birleştirilmesi bu sistemle ikame edilerek, yasama fonksiyonu mecliste olmakta ve idari fonksiyon ise yöneticide (city manager) toplanmaktadır.⁴⁷

⁴² BLAIR, George S.; a.g.e., p. 123

⁴³ STEDMAN, JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 181

⁴⁴ WILSON, James Q.; a.g.e., p. 639

⁴⁵ STEDMAN, JR, MURRAY, S.; a.g.e., p. 181

⁴⁶ İSBİR, Eyüp G.; Şehirleşme ve Meseleleri, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Ankara 1991, s. 207

⁴⁷ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 124

Burada komisyon yönetiminde olduğu gibi, meclis-yönetici yönetim şeklinde de bir belediye başkanı atanmaktadır. Ama bu makam tamamen sembolik ve seromonik olmakta, belediye başkanının atama veya veto gücü bulunmamaktadır. Genellikle belediye başkanları, meclis üyeleri arasından meclise seçilmektedir. Buradan hareketle, bu yönetim tarzındaki temel ilişkiler meclis-yöneticiler arasında olmaktadır. Yönetici meclisin paralelinde (doğrultusunda) gitmek zorundadır. Seçilmiş meclis yönetici üzerinde otorite ve sorumluluğa sahip bulunmaktadır. Bu bakımdan, yönetici herhangi bir zamanda meclis tarafından işten el çektirilebilir.⁴⁸

Burada genelde iki tip aykırılık (meclisle-yönetici arasında) yöneticinin (city manager) ayrılmasına neden olmaktadır; ilki şehir meclisinin kontrolü için politik hizipler arasındaki çekişmeler sonucu ve ikinci olarak da yönetici ve meclis arasındaki çelişkiler sonucu. İlkinde, meclis üyeleri arasındaki bütüne intikal eden çelişkiler; bu zıtlık tarzında meclis iki hizibe bölünmektedir. Şehirin politikasının saptanmasındaki mücadele genişleyerek yöneticiyi de içine almaktadır. Böyle bir durumda yönetici, görevinden ayrılmaktadır. İkincisinde ise, yönetici ve meclisin tutumları büyük sorun oluşturmaktadır. Böyle bir durumda, meclis yöneticinin yasal üstü olmasından dolayı, yöneticiyi görevden alabilmektedir.⁴⁹

Buradan da görüldüğü gibi, yönetici ile meclis arasındaki çelişkiler genelde uygulamaya konacak politika veya yöneticinin tavrı üzerindeki anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır.

Buna göre bu yönetim şeklinin temel özellikleri şu şekilde belirtilmektedir: 1. Temelde partizan olmayacak geniş oyla (at large) küçük bir meclis seçilmekte, 2. Meclis içindeki bütün yasama ve karar alma fonksiyonlarının birleştirilmesi, 3. Şehir yöneticisi (city manager) gibi hizmet için yetenekli, yetkili idarecinin istihdamı, 4. Yönetici de (city manager) idari sorumluluğun bulunması, 5. Seçmenler tarafından seçilmiş olan mecliste sadece meclis üyelerinin short hallot uygulanması, 6. Fren ve Denge sistemi (Check and balance system) ve resmi güçler ayrılığının yokluğu.⁵⁰

Böyle bir özelliklere sahip olan şehir yönetiminin avantajları ise; bu yönetim şeklinin büyük bir idari kuvvete sahip olmasıdır. İdari sorumluluk daha önce de belirttiğimiz gibi bir memurun elinde toplanmaktadır. Böylece şehrin problemleriyle devamlı uğraşan bir yönetici bulunmaktadır. Burada profesyonelliğe büyük önem verilmektedir. Yöneticilerin kendileri ülke düzeyinde kurumlar kurarak, kendileri için yayınlar yapmaktadır. Yöneticiler önce küçük ve orta büyüklükteki şehirlerden başlayıp, büyük şehirlere geçmektedirler.⁵¹

Bazen bu yöneticilerin çoğu ömür boyu yönetici olarak kariyer yapmaktadırlar.⁵² Aynı şekilde burada vatandaşlar çok kolay bir şekilde temsilcilerini kontrol edebilmektedir.⁵³

Bu yönetim tarzına yapılan eleştiriler ise, ilk olarak böyle bir yönetsel idarenin demokratik olmadığı üzerinedir. Buna dayanak olarak ise yöneticinin atanarak gelmesi, seçimle iş başına gelmemesi gösterilmektedir. İkinci eleştiri noktası ise, bu idarenin yeterli

⁴⁸ WHITAKER, Gordon P. -De HOOG, Ruth Hoopland; "City Managers Under Fire: How Conflict Leads to Turnover", *Public Administrative Review*, Volume 51, Number 2, March/April 1991, p. 157

⁴⁹ WHITAKER, Gordon P. -De HOOG, Ruth Hoopland; a.g.m., p. 157

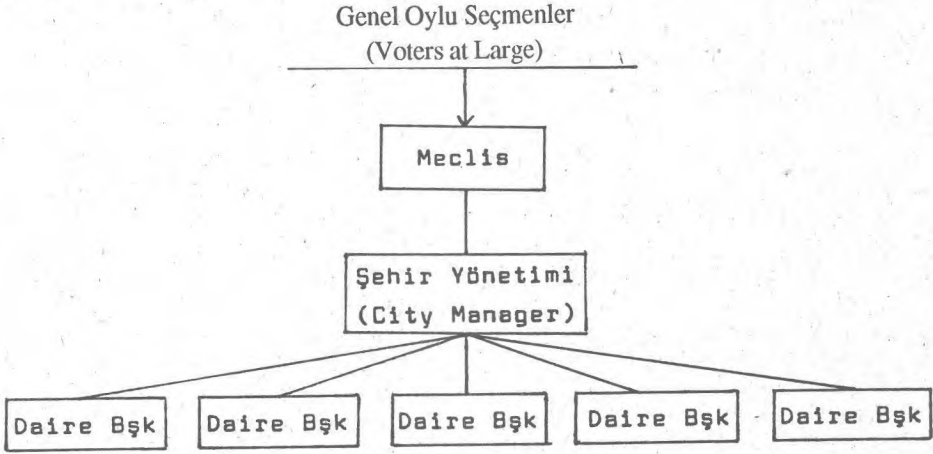
⁵⁰ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 123-124

⁵¹ BARBER, Daniel M.; "Newly Promoted City Managers", *Public Administrative Review*, Volume 48, Number 3, May/June 1988, p. 697

⁵² STEDMAN, JR., MURRAY, S.; a.g.e., p. 181

⁵³ BLAIR, George S.; a.g.e., p. 124

politik liderlik sağlamada başarılı olmamasıdır. Üçüncü olarak meclis üyesi bir belediye başkanı çalışsa da, diğer üyelerden güçlü bulunmamaktadır. Yani meclis içerisinde liderliğe teşvik yoktur.⁵⁴

Şehir Yöneticili Meclis Yönetim Şekli

KAYNAK: WILSON, James Q.; a.g.e., p. 639; BLAIR, George S.; a.g.e., p. 124.

SONUÇ

Genel olarak Amerika Birleşik Devletleri yönetimine baktığımızda görülecektir ki, Amerika Birleşik Devletleri çok farklı şehir yönetimleri şekillerine sahiptir. Özellikle bu farklılıklar eyaletler arasında, biraz daha aşağılara inildikçe de, şehir belediye yönetimlerinde daha da farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde hiçbir zaman eyalet yönetimleri federal yönetimin, belediyelerinde eyalet yönetimlerinin minyatür bir versiyonu olmamıştır. Yani Amerika Birleşik Devletleri diğer devletlerden farklı olduğu gibi, ülke içerisinde de çok farklı şekilde ve farklı işleyen yönetimleri vardır. Söz gelimi Federal Yönetimle, Eyalet Yönetimlerini düzenleyen yasalar farklıdır. Federal Yönetimin Anayasası genel, kısa ve ilkesel bir anayasayken, Eyaletlerin anayasaları teferuatlı, tafsilatlı ve eyaletlerden eyaletlere farklı olan ve çok kolay düzenlenmeye tabi tutulabilen anayasalar olmaktadır. Yalnız değişmeyen kural olarak, her eyalet yönetimi, Cumhuriyet yönetim biçimine sahip olduğunu görmekteyiz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde şehirler, belediye tüzel kişiliğine sahip ve eyaletler tarafından sınırları belirlenmiş bir güç ve yetkiyle donatılmışlardır. Bunkaki amaç ise, belli hizmetlerin yerine getirilmesidir. Bu bakımdan hizmetlerin daha iyi yerine getirilebilmesi için, değişik eyaletler içerisindeki değişik şekillerde değişik uygulamalar, şehir yönetim biçimleri görmekteyiz. Bu değişik modellerin, biçimlerin ise; tarihsel temelleri dayandığı tarihsel şartlar ve zorunlulukları vardır. Yani belirli şartlar gereği doğmuş ve uygulanmakta olan şehir biçimleridir.

⁵⁴ STEDMAN, JR., MURRAY, S.; a.g.e., p. 182; BLAIR, George S.; a.g.e., p. 124.

Şu andaki duruma baktığımızda ise, en eski en en fazla görülen yönetim biçimi olarak Belediye Başkanı Meclis Yönetim Biçimini görmekteyiz. Bunu Meclis-Yönetici ve Komisyon Yönetim biçimleri izlemektedir.

Belediye Başkanı-Meclis Şehir Yönetim biçiminde temel organlar olarak, seçilmiş meclis ve seçilmiş bir belediye başkanı görülmektedir. Her üçünde de bu organların yapmakla yükümlü olduğu görevler-görev sayısındaki farklılıklara rağmen-aynıdır. Meclis yasama görevini yürütürken, yürütme ise belediye başkanının görevi olmakta ve ondan sorumlu tutulmaktadır. Komisyon yönetim biçimi ise; şehir idaresine iş dünyasının ilkelerini getirmeyi tasarlayan ve şehirleri bu esaslar çerçevesinde yönetmeyi düşünerek oluşturulmuş bir modeldir. Amerika Birleşik Devletleri'nde belediye yönetimlerinde en az kullanılan ve görülen bir şehir yönetim biçimidir. Bu yönetimin esas karakteristiği komisyon üyelerinin kullandığı yasama, yürütme gücü ile kuvvetler ayrılığının olmamasıdır. Burada komisyon bulunmakta, komisyon seçilmiş üyelere oluşmakta ve her komisyon üyesi bir ya da daha fazla şehir yönetim daire başkanlıklarının başı olarak hizmet görmektedirler. Çok popüler olan bir yönetim biçimi değildir.

Meclis yönetici şehir yönetiminde ise, daha çok komisyon şehir yönetim tarzının eksikliklerini gidermek isteyen, bunun için profesyonel bir şehir yöneticinin atanmasını -yalnız bu yöneticinin direkt meclisin vesayeti altında olan ve o doğrultuda çalışmayı- öngören yönetim şeklidir. Burada halk meclis üyelerini seçmekte, şehir meclisi üyeleri de şehir yönetimi ile ilgili bütün sorumluluğu üzerine alacak bir şehir yöneticisi atamaktadır. Komisyon şehir yönetiminde kuvvetler ayrılığı yokken, kuvvetlerin hepsi komisyonda toplanmışken, burada çok etkili görev (fonksiyon) ayrılığı bulunmaktadır. Meclis yasama fonksiyonunu icra etmede, ama meclis üyelerinin kendileri belediyenin idari çalışmalarını üzerinde taşımaktadır. Bu bakımdan meclis bir yönetici atamakta, bu yönetici idari hizmetleri yürütmektedir. Bunun yanında yönetici idari işleri yerine getirirken serbest olmamakta, meclis tarafından denetlenmesi sözkonusudur. Bunun için yönetici, meclisle uyumlu olmak ve onunla paralel hareket etmek zorundadır.

KAYNAKÇA

- BARBER, Daniel M.; "Newly Promoted City Managers", **Public Administrative Review**, Volume 48, Number 3, May/June 1988, p. 694-699
- BLAIR, George S.; **Government at the Grass-Roots**, 3rd Edition Palisades Publishen California, 1991
- İSBİR, Eyüp G.; **Şehirleşme ve Meseleleri**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Teksomak Ltd. Şti. Ankara 1991
- ÖZEL, Tamer; **Amerika Birleşik Devletleri: Madalyonun Öbür Yüzü**, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 1991
- STEDMAN, JR. MURRAY, S.; **State And Local Governments**, Second Edition, Winthrop Publishers Inc., Massachusetts, 1979
- WHITAKER, Gordon P. -De HOOG, Ruth Hoopland; "City Managers Under Fire: How Conflict Leads to Turnover", **Public Administrative Review**, Volume 51, Number 2, March/April 1991, pp. 151-165
- WILSON, James Q.; **American Government**, Fourth Edition, D. C. Health and Company Toronto, 1989

KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ 1992 YILI BİBLİYOGRAFYASI**SAYI : 95 – 98**

SOYADI ADI	AY (SAYI)	SAYFA	KONU
AYKAÇ Mustafa	Nisan-Haziran (96)	17-20	Gelişen Ülkelerde Finansal Problemler ve Kooperatifçilik
BAŞYAZI	Temmuz-Eylül (97)	3-4	
BAŞYAZI	Ekim-Aralık (98)	3-6	Doskaniki Yılına Uğurlarken
BİLGİN Vedat	Temmuz-Eylül (97)	36-52	Türkiye'de Şehirleşmenin Toplumsal Özellikleri
ÇİNEMRE Avni	Ocak-Mart (95)	21-34	Tarım Arazisi Kıymet Takdiri Kavramlar, Metodlar, Problemler ve Çözüm Yolları
COŞKUNER Ayşe	Nisan-Haziran (96)	93-97	Mesleki Sterotipler ve Meslek Seçimine Etkileri
DEMİRCİ Rasih	Ocak-Mart (95)	3-4	Kooperatifçilikte Çağdaş Anlayışa Doğru
DEMİRCİ Rasih	Nisan-Haziran (97)	59-86	Arazi Topluştırması Açısından Tarım Ekonomisi
DEMİRCİ Rasih	Ekim-Aralık (98)	22-44	Tarım, Tarım Politikası ve Sütçülük
DURGUN Şenol	Ocak-Mart (95)	75-84	Ortadoğu'da Bitmeyen Kavga: Petrol
DURGUN Şenol	Ekim-Aralık (98)	51-64	Amerika Birleşik Devletlerinde Şehir Yönetimleri
EKİNCİ Yusuf	Nisan-Haziran (96)	87-92	Milli Eğitim Sistemi İçinde Yaygın Eğitim
ER Celal YILDIZ Mustafa	Temmuz-Eylül (97)	74-86	Şekerpancarında Çeşit İslahı ve Tohum Üretimi
ERDEM Hasan	Nisan-Haziran (96)	51-58	Birleşik Almanya'nın Türk-Alman Ticari İlişkilerine Etkileri
ERGEN Halim	Ocak-Mart (95)	35-62	Kooperatiflerde Muhasebe Mevzuat İlişkileri ve Konut Yapı Kooperatiflerine Konut Tesliminde Geçici KDV İstisnası
FİDAN Halil TANRIVERMİŞ Harun	Ekim-Aralık (98)	14-21	Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Üretiminin Ekonomik Önemi, Pazarlaması ve Kooperatifçilik
GÖRMEZ Kemal	Nisan-Haziran (96)	3-5	Tarım Kooperatifçiliğimizde Bazı Genel Tesbitler, Cumhuriyet Dönemi Konut ve Konut Kooperatifçiliğinin Temel Özellikleri

GÖRMEZ Kemal	Temmuz-Eylül (97)	15-21	Türkiye'de Sosyal Konut Politikası
HAZAR Nurettin	Temmuz-Eylül (97)	5-14	Türk Kooperatifçiliğine Hizmeti Geçenler
KAVRUK Hikmet	Nisan-Haziran (96)	36-50	Kır-Kent Farkının Hafiflemesi, Göç ve Göçü Önlemede Bir Faktör Olarak Kooperatifçilik
KIZILOĞLU Semiha	Temmuz-Eyül (97)	61-67	Türkiye Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayinin Yeri
ÖZÇELİK Ahmet	Ocak-Mart (95)	5-20	Tüketicinin Korunmasında Tüketim Kooperatiflerinin Önemi
ÖZÇELEK Ahmet	Nisan-Haziran (96)	21-35	Türkiye'de Şekerpancarı Üretiminin Ekonomik Durumu
ÖZÇELEK Ahmet BOZOĞLU Mehmet	Temmuz-Eylül (97)	22-35	Akçaabat İlçesi Tarım İşletmelerinde Sermaye Yapımı
ÖZÇELİK Ahmet	Ekim-Aralık (98)	45-50	Serbest Piyasa Şartlarında Tüketiciyi Korumanın Önemi
TAN Beyhan	Temmuz-Eylül (97)	53-60	Türkiye'de Gecekondu ve Konut Kooperatifleri
TANRIVERMİŞ Harun	Ocak-Mart (95)	63-74	Türkiye'de Fındık Üretimi, Üretimi Etkileyen Bazı Ekonomik Faktörler ve Üretim Politikasının Değerlendirilmesi
TURAN Ahmet	Ekim-Aralık (98)	7-13	Kooperatif İşletmelerde Finansman
UZUNLU Vedat	Temmuz-Eylül (97)	68-73	21. Yüzyıla Doğru Devlet-Çiftçi İlişkileri

Karınca

Kooperatif Postası

KASIM 1992

SAYI : 67

KOOPERATİFLER MEVZUATI

■ AÇIKLAMALI - ÖRNEKLERİ - İHTİYAÇLAR ■

Ziya Çağlar

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları

YÖNETİM KURULU

- Başkan :** **Dr. Şenol Erdoğan**
Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Başkan Yardımcısı :** **Doç. Dr. Burhan AYKAÇ**
Gazi Üniversitesi İ.İ.İ.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** **Turan TEKEL**
Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Başmühendisi
- Üye :** **Doç.Dr. Kadir ARICI**
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye :** **İrfan BAYIR**
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** **Halil BİLİCİ**
Türkiye Ziraat Mühendisleri Birliği Vakfı Genel Müdürü
- Üye :** **Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ**
G.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi Dekanı
- Üye :** **Erol DOK**
Ziraat Yüksek Mühendisi, İşadamı
- Üye :** **Prof.Dr. Celâl ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Ünal GÖKALP**
T.C. Ziraat Bankası Gen. Müd. Proje Değerlendirme Müdürü
- Üye :** **Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Kâmil ÖZDEMİR**
Pankobirlik Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** **Kaplan YILDIZ**
T.C. Ziraat Bankası Hamamönü Şubesi Müdürü
- Üye :** **Niyazi YÜKSEL**
TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürü
- Üye :** **Hayri YÜRÜR**
D.P.T Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** **Nail TAN**
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korusu Uzmanı
- Üye :** **Yalçın DOĞAN**
T.C. Ziraat Bankası Bireysel Bankacılık Şubesi Müdürü
- Üye :** **Dr. Mustafa DOYUK**
Tarım ve Köyışleri Bakanlığı APK Kurulu Başkanı

HAYŞİYET DİVANI

- Başkan :** **Celâl UZEL**
Yüksek Mühendis, KOOP-KUR Eski Genel Müdürü
- Üye :** **Dr. Yusuf EKİNCİ**
Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Üye :** **Refik SOYKUT**
Emekli Albay

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYA
(1993 YILI İÇİN)

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliği).....	10.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30).....	10.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34).....	10.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 35).....	10.000
5-	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38).....	10.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40).....	10.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41).....	10.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler- (Yayın No. 42).....	10.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43).....	10.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler - (Yayın No. 44).....	10.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45).....	10.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Exopted Development (Yayın No. 46).....	10.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47).....	10.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48).....	10.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49).....	10.000
16-	Koy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50).....	10.000
17-	Çorlu İlçesi Seymen Köyü Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52).....	10.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53).....	10.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55).....	10.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler-(Yayın No. 57).....	15.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 59).....	15.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60).....	15.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61).....	10.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63).....	15.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri- (Yayın No. 64).....	10.000
26-	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65).....	10.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri - (Yayın No. 66).....	10.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler- (Yayın No. 67).....	15.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 68).....	20.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma - (Yayın No. 70).....	15.000
31-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71).....	10.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72).....	15.000
33-	Türkiye'deki Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları-Araştırma- (Yayın No. 73).....	15.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve Ülke Ekonomisindeki Yeni-Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı).....	15.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bunyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri - (Yayın No. 74).....	10.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri- (Yayın No. 75).....	10.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler- (Yayın No. 76).....	20.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler-(Yayın No.77).....	25.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (yayın No. 78).....	30.000
40-	Kooperatifler Mevzuatı (Açıklamalı - Örneklî - İçhatlı) Yayın No 79.....	60.000

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION İN TÜRKİYE
Adet (TL)	12.500	Karınca'nın eki	12.500	50.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	150.000		50.000	100.000
	(12 sayı ve Karınca Kardeş)		(4 sayı)	(2 sayı)

Yayın İsteme Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Cad. No. 38/A

06420 Kızılay/Ankara

Tel : (4) 431 61 25 - 431 61 26

Faks : (4) 434 06 46

Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 304/4 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayını isteyenlerin, PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlar ile talep ödemeklerine eklemeleri (Behar kitap için PTT gideri: 2000 TL)